

STUDIA POMORANIAE ASSUMPTIONISTICA

III. WNIEBOWZIĘCIE MATKI BOŻEJ W ZBIORACH KAZAŃ Z BIBLIOTEKI ŚREDNIOWIECZNEGO KLASZTORU FRANCISZKANÓW W GDAŃSKU*

Gdański klasztor Ojców Franciszkanów, erygowany przez papieża Marcina V w dniu 9 X 1419 roku, a wybudowany w latach 1420—1424, posiadał bardzo liczną jak na owe czasy bibliotekę. Świadczy o tym fakt, że gdy za czasów Reformacji organizowano roku 1556 w budynkach poklasztornych szkołę ewangelicką, później przekształconą w Gimnazjum Akademickie, księgozbiór liczył 1054 rękopisy i druki. Brak opieki nad katolickim księgozbiorem ze strony ewangelickich gospodarzy spowodował w ciągu 25 lat stopnienie zbioru do około 400 pozycji. Nie włączono ich z razu do organizowanej w latach 1591—96 Biblioteki Senatu Gdańskiego, której głównym zrębem stały się ocalone z rozbitego okrętu księżki markiza Jana Bernardyna Bonifacego d’Oria. Z czasem jednak i franciszkańskie relikty przeniknęły do Biblioteki Miejskiej w Gdańsku, gdzie do dziś 71 inkunabułów i szereg rękopisów się znajduje¹.

Wśród innych dzieł zachowały się w księgozbiorze pofranciszkańskim następujące zbiory kazań:

Henricus de Frimaria: Sermones de sanctis. Rkp XV w., sygnatura Ms 2031, k. 1—344 v.

Bernardinus Senensis s.: Sermones de evangelio aeterno. Basel [ca 1490—1495]. GW 3887. Kat. Ink. Gd. Nr 104.

Ps. Bonaventura: Sermones de tempore et de sanctis. Zwolle 1479. GW 4810, Kat. Ink. Gd. Nr 135.

Caracciolus Robertus: Sermones de laudibus Sanctorum, Speyer 1490. GW 6054. Kat. Ink. Gd. Nr 160.

Guillermus Parisiensis: Postilla super epistolas et evangelia. [Strassburg, ca 1482]. H* 8247. Kat. Ink. Gd. Nr 289.

Henricus de Herpf: Sermones de tempore et de sanctis. Speyer [post 17 I 1484]. HC 8527. Kat. Ink. Gd. Nr 298.

* Pierwszy i drugi rozdział ukazały się w formie osobnych artykułów: Wniebowzięcie Matki Bożej w świetle dzieł kaznodziejskich należących do księgozbioru Tomasza Wernera z Braniewa († 1498). *Roczniki Teologiczno-Kanoniczne* XII, 2 (1965) 85—101 oraz: Wniebowzięcie Matki Bożej w zbiorach kazań należących do duchownych z Pomorza Gdańskiego na przełomie XV i XVI wieku. Tamże XIII, 2 (1966) 93—111. Cytuję: S.P.A. I lub II z podaniem strony.

¹ Jędrzejowska H., M. Pelczarowa: Katalog Inkunabułów Biblioteki Miejskiej w Gdańsku. Gdańsk 1954 s. 268—272, 297—299: Cytuję: Kat. Ink. Gd.

Jacobus de Voragine: *Legenda aurea*. Ulm [ca 1476]. Panz. IV. 458. 56 b. Kat. Ink. Gd. Nr 340.

Joannes de Bromyard: *Summa praedicatorum*. Nuernberg 1485. H* 3994, Kat. Ink. Gd. Nr 348.

Joannes Vercellensis: *Sermones Vademecum*. [Strassburg, ca 1488—1493]. HC 9431. Kat. Ink. Gd. Nr 365.

Leo I Papa s.: *Sermones*. [S. l., typogr. Leonis: *Sermones*, 147...]. HC 10015. Kat. Ink. Gd. Nr 377.

Leonardus de Utino: *Sermones aurei de sanctis*. Koeln 1473. C 5916. Kat. Ink. Gd. Nr 381.

Meffreth: *Sermones de tempore et de sanctis*. [Basel ca 1486]. C. 3961. Kat. Ink. Gd. Nr 415.

Michael de Hungaria: *Sermones praedicabiles per totum annum*. Strassburg 1490. HC 9047. Kat. Ink. Gd. Nr 420.

Nider Joannes: *Sermones aurei de tempore et de sanctis cum quadragesimali*. Koeln 1480. HC 11804. Kat. Ink. Gd. Nr 453.

Petrus de Alliaco: *Tractatus et sermones*. [Bruxelles ca 1484]. HC 850. Kat. Ink. Gd. Nr 493.

Wszystkie wymienione wyżej dzieła weszły w skład księgozbioru franciszkańskiego już w XV wieku, a więc bardzo wcześnie. Stąd stanowią niezmiernie cenny materiał źródłowy dla poznania idei asumpcjonistycznych oddziałujących na gdańskich franciszkanów tej doby i na wiernych wśród których pracowali.

Nie wszystkie jednak pozycje spośród wymienionych poddane zostaną analizie. Trzy spośród nich nie zawierają materiału asumpcjonistycznego², dwie natomiast zostały omówione uprzednio, przy innych księgozbiorach średniowiecznych³. Pozostaje więc do szczegółowego zbadania i przedstawienia tylko dziesięć dzieł.

Porządek będzie zachowany następujący: najpierw jedyny zbiór kazań rękopiśmienny Henryka de Frimaria, następnie druki w porządku alfabetycznym autorów.

Wybitny pisarz ascetyczny, historyk zakonu i komentator Arystotelesa w jednej osobie, augustianin Henryk z Frimarii⁴ w zbiorze kazań zaczynającym się od słów: *Hec est dies quam fecit dominus...* kończącym się zaś słowami: *...omnia temporalia sunt mihi fastidiosa* umieścił aż pięć kazań na uroczystość Wniebowzięcia Maryi:

I. [E]T sic in syon firmata sum et in ciuitate sanctificata similiter requieui et in ierusalem potestas mea. ecclesiastici. In verbis premissis regina celi trip-

² S. Leo I Papa, Michael de Hungaria, Petrus de Alliaco.

³ Guillermus Parisiensis, Jacobus de Voragine. Por.: Ks. Julian Wojtkowski: S.P.A. I.

⁴ Henryk z Frimarii, ur. ok. 1245, † 18 X 1340 w Erfurcie, prowincjał saski eremitów św. Augustyna 1315—1318, studiował w Bolonii, wykładał w Paryżu 1305—1312, zwany był Doktorem serafickim lub miódopłynnym. Pozostawił spuściznę filozoficzno-teologiczną w duchu św. Tomasza z Akwinu. Por.: W. Hümpfner: L. Th. K. V (1960) 188, tamże bibliografia.

lex regnum pro nostra consolacione insinuat >< et omnis lingua confiteatur eius regiam potestatem quam infernus formidat mundus adorat et celum laudat et glorificat. Cuius laudis etc.⁵

II. [I]Ntroduxit me rex in cellaria sua exultabimus et letabimur in te, canticorum 1°. In verbis propositis duo innuuntur que concurrunt ad integrandum festum >< quia fuit super omnes choros angelorum mirabiliter exaltata et ad filij sui dexteram in celo collocata jdeo annectit et cum gloria suscepisti me. Cuius glorie etc.⁶

III. [E]Xultabimus et letabimur in te memores vberum tuorum super vinum. Viso de beate marie virginis assumptione gloriosa Nunc restat ludere de suorum deuotorum congratulacione iubilosa Ego mater pulchre dileccionis et agnicionis et sancte spei. Quorum donorum nos etc.⁷

IV. [S]Ignum magnum apparuit in celo mulier amicta sole et luna sub pedibus eius et in capite eius corona stellarum 12 apocalypsis 12. Sicut dicit bernardus in sermone de assumptione Tempus loquendi est omni carni >< quando immortalitatis tunica per gloriam investimur. Quam gloriam etc.⁸

V. [T]ERCIO beata virgo ostenditur gloriosissime coronata cum annectitur et in capite eius corona stellarum duodecim. >< et imo te coronabo in benedictionibus dulcedinis super omnes creaturas. Quam coronam nobis eius precibus et meritis etc.⁹

K a z a n i e I wychodzi z tekstu Eccli XXIV, 15 i rozwija temat potrójnego królestwa Maryi:

1. Za życia — Królestwo Łaski: a. w Zwiastowaniu — ułożenie, czystość, posłuszeństwo; b. w Poczęciu — pokora, ubóstwo, długomyślność; c. my za wzorem Maryi — kontemplacja, rozważa, przezorność. 2. W przejściu — Królestwo Chwały: jedno, święte, pokojne. 3. W niebie — Królestwo Miłosierdzia: a. władza wstawienicza; b. władza sądownicza do uwalniania; c. władza królewska — trzy insygnia, korona, purpura i berło.

Wywody Henryka o Królestwie Łaski wskazują na pozytywną świętość Maryi, którą ludzie winni naśladować. O Wniebowzięciu mowa jest, zgodnie z planem, dopiero przy Królestwie Chwały. Najpierw ogólnie: „O drugim należy wiedzieć, iż radośnie i wspaniale Błogosławiona Dziewica została dziś przeniesiona z Królestwa Łaski do Królestwa Chwały”¹⁰. Lecz już z okazji omawiania Pokoju panującego w Królestwie Chwały przedmiot wiary wystąpi w całej ostrości poprawnego sformułowania: „bo jak Chrystus jest uwielbiony w ciele i duszy, tak należy pobożnie wierzyć, że Błogosławiona Dziewica równie doskonale jest uwielbiona tak we właściwościach uszczęśliwiających duszę, jak i we właściwościach chwalebego ciała, jak to niżej, w innym kazaniu, stanie się jaś-

⁵ Biblioteka Gdańska PAN (dawna Biblioteka Miejska), Ms 2031, k. 163 a — 165 vd.

⁶ Tamże, k. 165 vd — 168 vd.

⁷ Tamże, k. 169 a — 171 b.

⁸ Tamże, k. 171 vc — 174 vc.

⁹ Tamże, k. 174 vc — 176 a.

¹⁰ Tamże, k. 164 b: „Circa secundum est sciendum quod letanter et magnifice hodie beata virgo de regno gracie translata est ad regnum glorie...”

niejsze”¹¹. Wreszcie po raz ostatni, w jasnym sformułowaniu wraca teza asumpcjonistyczna przy omawianiu Królestwa Miłosierdzia, a mianowicie drugiej spośród trzech oznak władzy królewskiej: „otrzymała purpurę ciała chwalebne, Apoc. XII: „Niewiasta obleczone w słońce” czyli w jasności ciała uwielbionego, gdzie ciała świętych będą o wiele jaśniejsze niż światłość słońca”¹².

K a z a n i e II i III są właściwie jednym kazaniem osnutym na Cant I, 3 mechanicznie podzielonym na dwie części, zgodnie z podziałem logicznym, również dwuczęściowym:

1. Chwalebne Wniebowzięcie Błogosławionej Dziewicy: a. miejsce Wniebowzięcia — komnata łaski, komnata mądrości, komnata chwały; b. sposób Wniebowzięcia; c. tajemnica Wniebowzięcia.

2. Uwielbienie nabożnych: a. radość duchowa; b. szczodre udzielanie dobrodziejstw.

Wbrew pozorowi część pierwsza, a tym bardziej druga, kazania niosą bardzo nikłą treść asumpcjonistyczną. Zakrawa na ironię fakt, iż wyrażona została bardzo jednoznacznie idea Niepokalanego Poczęcia¹³ a nawet Wszechpośrednictwa łask¹⁴, gdy tymczasem o Wniebowzięciu mówi jedno ogólne zdanie (jeśli nie liczyć przebogatej w alegorii chwalby o treści ogólnomaryjnej): „Do skarbcza zastała wprowadzona, gdy z rozgłosem i uwielbieniem do nieba została wzięta”¹⁵.

K a z a n i e IV—V są również jednym kazaniem, podzielonym nierówno. Zasadniczy tekst Pisma św. stanowi Apoc. XII, 1. Bieg myśli jest następujący:

1. Błogosławiona Dziewica wspaniale przybrana płodnością, cnotami, jasnością Bożej mądrości.

2. Błogosławiona Dziewica najgłębiej uczczona.

3. Błogosławiona Dziewica najchwalebniej ukoronowana.

Dwie pierwsze myśli rozwija kazanie IV, ostatnią kazanie V. O Wniebowzięciu mowa jest tylko w kazaniu IV, punkt 1, o jasności mądrości

¹¹ Tamże, k. 164 vd—165 a: „quia sicut christus est beatificatus in corpore et anima ita pie credendum quod beata virgo ita perfecte sit beatificata tam in dotibus animae beatificis quam etiam in dotibus glorificati corporis vt infra in alio sermone clarius patebit”.

¹² Tamże, k. 165 vd: „accepit purpuram glorificati corporis apocalypsis 12 Mulier amicta sole id est claritate glorificati corporis vbi corpora beatorum multo erunt clariora luminositate solis...”

¹³ Tamże, k. 168 vd: „In quibus verbis beata virgo triplici beneficio privilegiato quod a deo accepit gloriatur. Primum est quod fuit in vtero sanctificata vbi deus pater manum suam sui arbitrii tenuit quod numquam in ade peccatum mortale lapsa fuit...”

¹⁴ Tamże, k. 169 b—169 vc: „quia in ipsa est locus omnis gracie ipsam enim deus pater nobis prouidit tamquam quoddam canale et quendam aqueductum per quod in nos omnia stillicidia diuine gracie decurrunt... ut proinde quidquid spei quidquid salutis in nobis non nisi ab ipsa in nobis noueremus redundare...”

¹⁵ Tamże, k. 166 vd: „In cellam autem thesauriam (sic) est introducta quando cum clangore et iubilo in celum est assumpta...”

Bożej, gdzie wyliczone zostały przymioty ciała uwielbionego, przypisane Maryi w oparciu o powagę ps. Augustyna, który wykluczał skażenie grobowe. Także w wyjaśnieniu „przyobleczenia w słońce”: „W tobie przebywa, a ty w nim; przyoblekasz go i ty przezeń przybierana jesteś chwałą nieśmiertelności... słusznie zaś Błogosławiona Dziewica nazwana jest przyobleczoną w słońce, ponieważ Słowo Wieczne, które jest Słońcem Sprawiedliwości, uwielbia ją na duszy i na ciele. Stąd mówi Augustyn: „Jeśli jedna jej część jest w grobie z robakiem, a inna część w niebie, nie wierzę, że jest łaski pełna”. Tę chwalebłą szczęśliwość Błogosławionej Dziewicy wskazuje subtelnie Prorok, gdy mówi (Ps XLIV, 14) — „Wszystka chwała jej (to znaczy doskonała chwała, a mianowicie duszy i ciała), owej córki królewskiej (to znaczy chwalebnej Dziewicy) jest od wewnątrz” i słusznie mówi, że owa chwała jest od wewnątrz, bo z duszy chwalebne właściwości udzielały się ciału. Tymi zaś przymiotami są: doskonała jasność, doskonała niecierpliwość, doskonała subtelność, dzięki której ciało uwielbione bez trudności przenika każdą rzecz materialną, i doskonała chyżość, o której mówi Augustyn: „gdziekolwiek polecą duch, tam natychmiast jest ciało”. A ponieważ te cztery właściwości posiada również słońce materialne, słusznie Maryja ukazywana jest jako „przyobleczona w słońce”¹⁶.

Analiza kazań Henryka z Firmarii pozwala zaliczyć go do wyznawców cielesnego Wniebowzięcia Maryi. Wiara jego jest wolna od treści apokryficznych, zaznacza się natomiast wpływ autorytetu ps. Augustyna.

Św. Bernardyn Sieneński O. F. M.¹⁷ w zbiorze kazań wielkopostnych *De evangelio aeterno* umieścił w poniedziałek po niedzieli palmowej kazania o N. M. Pannie:

¹⁶ Tamże, k. 172 vc: „In te manet et tu in eo vestis eum et tu vestiris ab eo gloria immortalitatis... bene autem beata virgo dicitur amicta sole quia verbum eternum quod est sol iusticie ipsam glorificabit in anima et in corpore vnde dicit augustinus Si cum verme sit quedam pars eius in sepulcro et quedam in celo non credam quod sit gracia plena et hanc beati tudinem (sic) glorie beate virginis propheta subtiliter innuit cum dicit Omnis gloria eius id est perfecta gloria anime scilicet et corporis ipsius filie regis id est gloriose virginis est ab intus et signanter dicit quia ista gloria sit ab intus quia ab ipsa anima dotes glorie redundabant in corpus que quidem dotes sunt perfecta claritas perfecta impassibilitas perfecta subtilitas qua corpus gloriosum omnem rem corpoream sine difficultate penetrat et perfecta agilitas que sicut augustinus dicit vbicumque volet spiritus ibi et protinus est et corpus et quia iste quattuor proprietates in sole eiam materiali reperiuntur ideo maria rationabiliter sole amicta perhibetur...”

¹⁷ Św. Bernardyn Sieneński urodził się 8 IX 1380 w Massa — Carrara. W 1402 roku wstąpił do franciszkanów i zasłynął w całej Italii jako kaznodzieja, szerzący kult Imienia Jezus i Najświętszej Maryi Panny. Zmarł w Akwila 20 V 1444 r.; po sześciu latach został kanonizowany. Dzieła doczekały się wydania krytycznego przez Kolegium św. Bonawentury „Ad Claras Aquas” we Florencji od roku 1950. Por.: Hurter: *Nomenclator litterarius* II (1906) 872—875; S. Vernet: *L. Th. K. II* (1931) 787—791; S. Clasen: *L. Th. K. II* (1958) 252—253.

Sicut sol oriens mundo Eccli XXVIII. Sacramentum gloriose virginis matris dei sublimissimum ad reverendum > < esto in ipso beatitudinis regno suscep-
trix ac perpetua exaltatio nostra que cum christo iesu dulcissimo filio tuo gloriosa
congregnas regina celi domina mundi per infinita seculorum secula Amen¹⁸.

Kazanie podzielone jest na trzy artykuły:

1. o czterech łaskach wypełniających Maryję w Poczęciu.
2. O czterech łaskach wypełniających Maryję od Narodzenia do Poczęcia Syna Bożego.
3. O czterech płomieniach miłości, którymi Matka Boska po poczęciu Syna pałała.

Czwarty rozdział trzeciego artykułu nosi obiecujący tytuł: „O radości, którą Matka Jezusowa miała ze swego ostatecznego zbawienia i uwielbienia”. Niestety Bernardyn powstrzymał się od wyznania wiary w cielesne Wniebowzięcie Maryi, ogólnie tylko wynosząc chwałę Maryi, „współpanującej z Chrystusem... Królowej Nieba i Pani świata”¹⁹.

P s. B o n a w e n t u r a²⁰ w kazaniach na uroczystości roku kościelnego i o świętych²¹ zamieścił aż trzy na uroczystość Wniebowzięcia N. M. P.:

I. [Q]Ve est ista que Ascendit de deserto affluens delicijs. innixa super dilectum. Canticorum Octauo. Quia facta mirifica solent exprimi > < Et sequitur. vt suggatis et repleamini ab vberibus consolacionis eius. vt mulgeatis et delicijs affluatis²².

II. [Q]Ve est ista que ascendit per desertum sicut virgula fumi ex aromatis mirre et thuris. Canticorum tercio. In verbis istis angelorum chori videntes gloriam et excellentiam > < et quam pater desponsauit in sponsam: in celestibus thesauris seruetur. et a matre que sunt filij possideantur²³.

¹⁸ Ze względów praktycznych korzystam z egzemplarza proveniencji dobromiejskiej w Archiwum Diecezjalnym Warmińskim w Olsztynie, inc 129: B e r n a r d i n u s S e n e n s i s: Sermones de evangelio aeterno, [Basel, ca 1489], GW 3886, karta hh₆v — ii₆v. Tekst nie wykazuje większych różnic względem wydania krytycznego: S. B e r n a r d i n i S e n e n s i s OFM: Opera Omnia. Florentiae IV (1956) 537—561. Za powyższą informację dziękuję ks. lic. Janowi Usiǎdkowi.

¹⁹ Por. explicit kazania, jak wyżej.

²⁰ Św. Bonawentura, który przez wiele wieków uchodził za autora, ur. 1217/18 w Bagnoreggio k. Viterbo, studiował sztuki wyzwolone w Paryżu 1236—42, tam też wstąpił w r. 1243 do franciszkanów, a potem studiował teologię, między innymi także u Aleksandra z Hales. W 1257 wybrany na generała zakonu urzędował od 1274 r., przeważnie w Paryżu. W 1273 r. został mianowany kardynałem i powołany do Kurii Rzymskiej w związku z przygotowaniami do II Soboru Liońskiego. Zmarł w dwa tygodnie po zawarciu unii, 15 VII 1274 w Lionie. Kanonizowany w 1482 roku, w 1588 r. został ogłoszony doktorem Kościoła. Nazywany „Doctor Seraphicus” i „Doctor Devotus”. Pozostawił bogatą spuściznę (wydanie krytyczne Quaracchi 1882—1902 liczy 10 tomów) filozoficzno-teologiczną, apologetyczną (przeciw averroistom), egzegetyczną, mistyczną, zakonną i kaznodziejską (kazania o roku kościelnym, świętych i N.M.P.). — Por. E. W. Platzek: L. Th. K. II (1958) 582—584 tamże najważniejsza bibliografia.

²¹ Sermones de tempore et de sanctis, por. opis na początku artykułu. Korzystam z egzemplarza Biblioteki PAN w Gdańsku, inc. XV. 421.

²² Tamże, k. XIpb — XIqc.

²³ Tamże, k. XIqc — XI t b.

III. [E]lleuata est magnificencia tua super celos. psalmus. Contemplans dauid in spiritu matrem domini > < vt que in terris apparuit virtutum omnium ornamentis eximia in celis videatur excelsa²⁴.

K a z a n i e I osnute na Cant VIII, 5 po wstępie rozwija myśl zasadniczą:

Wniebowzięcie Dziewicy zaleca: a. miłość — Oblubienica niebiańska, Córa królewska, Szlachetna Pani, b. Pokora — Wniebowzięcie wyjątkowe i cudownej godności; c. Pobożność — pożyteczna dla aniołów, ludzi, świętych.

O Wniebowzięciu Maryi z duszą i ciałem autor wypowiada się raczej niejasno i ubocznie. Kazanie kunsztownie wychwala Maryję, jej wyniesienie ponad aniołów i świętych w niebie, czystością duszy i ciała spowodowane²⁵, wolne od cielesności, a podobne do Chrystusowego²⁶, pięknem duchowym i cielesnym podziw niebian i miłość Króla powodujące²⁷.

K a z a n i e II nawiązując do Cant III, 6 przedstawia podziw aniołów widzących Wniebowzięcie, a to z czterech przyczyn:

a. Niewymowna wspaniałość osobista; b. godność cnót; c. doskonałość pokory; d. wszechstronne zawładnięcie cielesnością.

Rozwinięcia doczekały się dwa pierwsze punkty łącznie wzięte: Maryja wstąpiła przez współzucie ducha, oświecenie wiary, narodzenie Chrystusa, potęgę mocy, podobieństwo wstrzemięźliwości, męstwo cierpliwości, usprawiedliwiająca pokorę, ożywiająca kontemplację, przebóstwiającą miłość, najwznioślejszą rozkosz. Alegoryczne rozważania na temat tekstów Pisma św., z których kazanie po większej części się składa, nie noszą materiału asumpcjonistycznego, poza kilku stwierdzeniami szczególnego wyniesienia Maryi w chwale niebieskiej. O ciele Maryi w związku z Jej Wniebowzięciem mówią tylko dwa cytaty, oba przypisane św. Janowi z Damaszku, choć pierwszy zdaje się mieć wydzźwięk negatywny²⁸, podczas gdy drugi — zakończenie kazania — zawiera wyraźne sformułowanie prawdy dogmatycznej: „wypadalo, by Matka została wyniesiona aż do Syna, aby do Niego wstąpiła, tak jak On

²⁴ Tamże, k. XI t b—XV v vc.

²⁵ Tamże, k. XI p vd: „Regalis filia tamquam carne et mente purior ascendit mirabiliter super omnes ordines beatorum. et hoc propter prerogativam specialem virginalis fecundationis siue conceptionis”.

²⁶ Tamże, k. XI q a: „Ista et regalis tamquam carne et mente purior. ascendit mirabiliter super omnes ordines beatorum, et propter prerogativam specialem virginalis conceptionis. Vnde de ea potest dici illud III. Regum XVIII. Ecce nubecula parua. quasi vestigium hominis ascendebat de mari id est. virgo maria ab aquis carnalitatatis depurata. mirabiliter ascendit de mari id est. de profundo huius mundi. ad similitudinem christi hominis super choros angelorum. et omnium beatorum”.

²⁷ Tamże, k. XI q b: „Ista enim est domina virgo regia. gemmis ornata virtutum. gemoque mentis et corporis prefulgida decore specie sua et pulchritudine sua. in celestibus cognita celestium ciuium in se prouocauit aspectum. ita vt regis animam in concupiscenciam sui inclinaret”.

²⁸ Tamże, k. XI r vc: „vnde Damascenus in sermonibus suis dicit. descendens a corpore aduenis celo. tibi obuiant angeli et archangeli ascensum tuum horrent spiritus maligni”.

do niej zstąpił, aby ta, która w porodzeniu zachowała dziewictwo, po śmierci nie oglądała skażenia i by ta, którą Ojciec pojął za Oblubienicę, zachowana była w skarbie niebieskim, i by Matka miała to, co Syn”²⁹.

K a z a n i e III oparte na Ps VIII, 2 składa się z dwu części. Pierwsza zawiera wspaniale sformułowaną naukę o cielesnym Wniebowzięciu Maryi, druga zaś przedstawia niebieską chwałę Maryi Wniebowziętej:

Cudowność Wniebowzięcia Dziewicy

1. w przywileju danym jej śmierci — Wniebowzięcie z duszą i z ciałem: a. wynika z czci należnej Matce Boga, b. wynika z godności ciała Maryi, c. wynika z czystości dziewiczej Maryi.

2. w spotkaniu przez całe kolegium niebieskie: a. chwała oddawana przez Syna, b. uniesienie wstępującej Maryi, c. szczęście orszaku towarzyszącego.

Autor nie ulega źródłom apokryficznym, często natomiast cytuje ps. Augustyna, św. Bernarda i św. Jana Damasceńskiego. Kilka tekstów dla przykładu: „Bo inni przechodzą z tego życia pozostawiwszy ciała. Ona zaś z ciałem i duszą weszła do nieba. Ciała innych w proch i zgniliznę rozkładają się, ciało zaś Dziewicy po śmierci trwa nietknięte. Inni z bólem znoszą śmierć, ona nie doznała w niej bólu”³⁰. ... „Bo cudownie z duszą i ciałem wstąpiła chwalebna na prawicę Syna... że zaś z ciałem i duszą zarazem wzięta została, można wykazać na trzy sposoby...”³¹

Ps. Bonawentura w swym trzecim kazaniu z naddatkiem wynagrodził ogólnikowość dwu pierwszych, okazując się wyznawcą cielesnego Wniebowzięcia po uprzywilejowanej śmierci Maryi, a wreszcie należnego uwielbienia całej Maryi w niebie. Poziom teologiczny kazania jest wysoki, niezależny od pierwiastków legendarnych, argumentujący zarówno z powagi jak i racjami rozumowymi opartymi na wierze.

Robert Caracciolo³² w kazaniach *De laudibus sanctorum*³³ umieścił kazanie dwudzieste dziewiąte o Wniebowzięciu i wyniesieniu

²⁹ Tamże, k. XI t b: „secundum Damascenum. decuit matrem ad filium sublimari vt ad ipsam (sic) ascendat sicut ad ipsam descenderat vt qui (sic) partu servauerat virginitatem. post mortem non videat corruptionem. et quam pater despensauit in sponsam: in celestibus thesauris seruetur. et a matre que sunt filij possideantur”.

³⁰ Tamże, k. XI t b—XI t vc: „Nam alij transeunt ex hac vita relictis corporibus. ipsa vero cum corpore simul et anima celos ascendit. aliorum corpora in cineres et putredines resoluuntur. corpus vero virginis post mortem irresolutum per omnia perseuerat. alij eciam dolore paciuntur obprobrium mortis. ipsa vero sine dolore sustinuit...”

³¹ Tamże, k. XI t vc: „quia mirabiliter corpore simul et anima. ad dexteram filii gloriosa ascendit. Propter hoc Damascenus virginem alloquens dicit. licet enim naturaliter beataque anima tua... sed in eterna gloria permansurum”.

³² Robert de Licio, Caracciolo, ur. 1425, franciszkanin, magister i profesor teologii, sławny kaznodzieja, później biskup w Akwila. Pozostawił wiele zbiorów kazań, znanych z szeregu wydań już w XV wieku. Zmarł 6 V 1495 r. — Por. Hurter: *Nomenclator litterarius* II (1906) 1094 n; W. Forster. *LThK* VIII (1963) 933 także bibliografia.

³³ Korzystam z omówionego na wstępie artykułu wydania, egzemplarz Gdańskiej Biblioteki PAN, sygnatura: XV. 436.

Najświętszej Dziewicy, w którym przejawia się najwyższa moc Boża”³⁴. Kazanie rozpoczyna się i kończy następującymi zwrotami:

Fecit mihi magna qui potens est. Gloriose virgins marie verba sunt ista originaliter Luce primo ea. Et si omnia que in virgine > < Hanc omnes inuocemus vt per illius merita in hoc seculo impetremus gratiam sui filii et in futuro perueniamus ad eternam requiem. Amen³⁵.

Układ kazania jest trójczłonowy: koniec życia, uwielbienie, Wniebowzięcie³⁶, każdy z członów ma dalsze podziały. Oto schemat całości:

Wstęp.

I. O szczęśliwym przejściu Dziewicy: 1. Ile lat żyła po Wniebowstąpieniu. 2. Co robiła w tym okresie. 3. Czy wypada przyjąć relację ps. Jana Ewangelisty. 4. Co się zdarzyło przy śmierci Dziewicy: a. pocieszenie przez anioła, b. zebranie wszystkich apostołów, c. śmierć bez bólu. d. wyjście Chrystusa Pana i całego dworu niebieskiego na spotkanie, e. prześladowanie ze strony żydów, f. pochowanie ciała.

II. O chwale Dziewicy przewyższającej wszystkich z wyjątkiem Chrystusa Pana: 1. Godność macierzyństwa. 2. Godność miłości. 3. Godność spokoju (tranquillitas). 4. Godność zasobności (capacitas). 5. Godność zjednoczenia: a. zjednoczenie przez stworzenie, b. zjednoczenie przez poznanie, c. zjednoczenie przez miłość, d. zjednoczenie przez uwielbienie, e. zjednoczenie przez macierzyńskie poczucie, f. zjednoczenie osobowe.

III. O trzecim wielkim dziele Bożym w chwalebnej Dziewicy, czyli Wniebowzięciu (racje wiary w cielesne wniebowzięcie): 1. Dopelnienie. 2. Uczczenie. 3. Uświęcenie. 4. Doskonałość. 5. Odwdziaczenie.

Niezmiernie ciekawym zjawiskiem w kazaniu Roberta Caracciolo jest oparcie się na dwu wykluczających się podstawach: relacji apokryficznej ps. Jana Ewangelisty o „przejściu Maryi”³⁷ liście ps. Hieronima do Pauli i Eustochium³⁸ mającym na celu eliminację wątku apokryficznego nawet za cenę wątpienia w cielesne Wniebowzięcie. Jakoż w odpowiedzi na teoretyczne pytanie, czy wolno opierać się na apokryfie, przytacza negatywną opinię ps. Hieronima, by zaraz dalej podać szeroką relację apokryficzną o ostatnich chwilach życia Maryi, z zaznaczeniem, że ją „pobożnie utrzymywać możemy”³⁹. Co więcej dwie sceny tego opisu, a mianowicie spotkanie Maryi przez Chrystusa z całym dworem niebieskim i złożenie ciała Maryi do grobu poparte zostały cytatami z ps. Hieronima.

Synteza do której doszedł Robert Caracciolo świadczy korzystnie o jego wierze. Kazanie jest bowiem prawdziwie asumpcjonistyczne:

³⁴ Tamże, k. n₅b: „Sermo vigesimusnonus de assumptione et exaltatione virginis sacratissime in qua maxima relucet diuina potentia”.

³⁵ Tamże, k. n₅b—o₂a.

³⁶ „Consummatio, glorificatio, assumptio”.

³⁷ Ps. Melito: De transitu virginis Mariae. Migne P. G. V, 1231—1240; por. S. P. A. I, s. 90, przypis 24.

³⁸ Migne, P. L. 30, 122—142.

³⁹ R. de Licio, dz. cyt. w odnośniku 33, k. n₅vd: „pie tenere possumus”.

uzasadnia teologicznie „pobożną wiarę” w cielesne wniebowzięcie, o którym mówi apokryf. Argumentacja zapowiedziana jest ogólnie we wstępie wskazującym cel kazania: „Aby zaś umysł nasz mógł zbadać tajemnice do nieba ulatującej Dziewicy...”⁴⁰, mieści się zaś w III części kazania.

Najpierw relacja apokryficzna: „Jak bowiem pobożnie się wierzy, trzeciego dnia po pochowaniu ciała Dziewicy, gdy apostołowie tam przebywali, przyszedł Jezus z mnóstwem aniołów i pozdrowił ich mówiąc, Pokój wam. Oni odpowiedzieli, Chwała Tobie Boże, który sam czynisz wielkie cuda. Wtedy Zbawiciel powiedział: Powstań gołębico moja, przybytku chwały, świątynio niebiańska. I zaraz powstała, i z grobu, który apostołowie otwarli, wyszła. I tak, chwalebnie, z ciałem do królestwa niebieskiego udała się. I chociaż to nie jest nam z pewnością objawione, tak jednak utrzymuje powszechne zdanie świętych”⁴¹.

Następnie autor spośród racji, które przekonały świętych, przytacza pięć:

1. „Pierwsza racja dowodząca, że Dziewica wniebowzięta jest z duszą i z ciałem, to dopełnienie. Wierzy się bowiem, że dokonało się już zmartwychwstanie wielu świętych, którzy z duszą i ciałem posiadają królestwo niebieskie z Chrystusem. Tym bardziej powinno to stosować się do Dziewicy Chwalebnej... I dlatego grób pozostał pusty, jak teraz grób Maryi widać pusty”⁴².

2. „Druga racja dowodząca, że Dziewica z ciałem i duszą jest wniebowzięta, to uczczenie... Gdyby bowiem ciało Maryi było na ziemi, skoro wierni nabożnie go nie odwiedzają i nie posiada miejsca kultu, zdawać by się mogło, że Chrystus wzgardził czią matczynego ciała, podczas gdy ciała innych świętych na ziemi tak czci”⁴³.

3. „Trzecia racja to uświęcenie, jak bowiem zostało powiedziane po-

⁴⁰ Tamże, k. n₅vc: „Ut autem mens nostra virginis in celum aduolantis misteria perscrutari possit...”

⁴¹ Tamże, k. o₁b — o₁vc: „Ut enim pie creditur // tertia die postquam corpus virginis fuit sepultum dum ibidem commemorarent (winno być: commorarent) apostoli aduenit iesus cum multitudine angelorum ipsosque salutauit dicens Pax vobis. qui responderunt. Gloria tibi deus qui facis mirabilia magna solus. Tunc saluator locutus est dicens. Surge columba mea tabernaculum glorie: templum celeste: statimque surrexit et de tumulo ab apostolis patefacto prodijt. Sicque gloriose cum corpore ad celestia regna perrexit. Et licet hoc non sit nobis certitudinaliter reuelatum: tamen sic habet communis omnium sanctorum opinio”.

⁴² Tamże, k. o₁vc: „Prima ratio probans virginem assumptam cum corpore et anima dicitur completionis. Creditur nanque quod multorum sanctorum sit resurrectio completa qui cum anima simul et corpore possident regnum celeste cum christo. Multo magis hoc conuenire debet virgini gloriose... Et ideo vacuum remansisse monumentum: vt nunc beate marie cernitur”.

⁴³ Tamże, k. o₁vd: „Secunda ratio probans virginem cum corpore et anima assumptam dicitur honorationis. ... Si ergo marie corpus super terram esse dicatur cum nec deuota frequentetur visitatione fidelium nec eidem locus deputetur honoris: numirum videbitur christum honorem materni corporis contempsisse: cum tamen super terram aliorum sanctorum corpora sic honoret”.

przednio, Błogosławiona Dziewica była uświęcona zanim się narodziła, zarzewie grzechu nigdy się w niej nie przejawilo, a dzięki drugiemu uświęceniu całkowicie zostało usunięte. Skoro zaś zarzewie sprowadza powinność rozkładu ciała na proch, wydaje się, że ciało Dziewicy całkowicie było wolne od takiej powinności a stąd i ciało jej nie powinno zamienić się w proch”⁴⁴.

4. „Czwarta racja to doskonałość. Jak bowiem Maryja była pełna łaski przed innymi czystymi stworzeniami, tak powinna być pełna chwały i uwielbiona z ciałem przed zmartwychwstaniem innych”⁴⁵.

5. „Piąta racja to odwdzięczenie. Wypadało bowiem Dziewicę wraz z ciałem wprowadzić do nieba, aby jej Syn błogosławiony znaleziony był wdzięcznym za matczyne dobrodziejstwa... Ona więc, godna królowania z Synem, winna być wzięta także z ciałem do królestwa niebieskiego”⁴⁶.

Robert Caracciolo w zakończeniu kazania stwierdza: „Mocno więc wierzymy, że Zbawiciel wszystkich, Jezus, najczcigodniejszą Matkę swą zechciał co do ciała i duszy uczynić chwalebna, którą my starajmy się czcić”⁴⁷. Czytelnicy jego mogli więc znaleźć dla siebie dużo materiału: przeświadczenie o śmierci, zmartwychwstaniu, wniebowzięciu i uwielbieniu Maryi. Moment apokryficzny występuje jako „pobożnie utrzymywany”, „pobożnie wierzony”, moment dogmatyczny natomiast (uwielbienie z duszą i z ciałem) jako przedmiot silnej wiary, opartej już nie na apokryfach, ale na argumentach teologicznych.

H e n r y k H e r p f, piętnastowieczny mistyk franciszkański⁴⁸, dwoma

⁴⁴ Tamże: „Tercia ratio dicitur sanctificationis. vt enim dictum est, in precedentibus: quia beata virgo sanctificata fuit antequam nasceretur: fomes in ea nunquam aliquem actum habuit: et per secundam sanctificationem totaliter ab ea fuit sublatus. Cum ergo vicium fomitis inducat debitum incinerationis in carne: videtur quod corpus virginis a tali debito omnino fuerit absoluta: (sic) et per consequens nec eius corpus debuit incinerari. Ista est ratio Ricardi in. IV. dis. XLIII”.

⁴⁵ Tamże: „Quarta ratio dicitur perfectionis. Sicut enim maria fuit plena gratia pre ceteris puris creaturis: ita debuit esse plena gloria et ita cum corpore gloriificanda ante resurrectionem aliorum.”...

⁴⁶ Tamże: „Quinta ratio dicitur gratificationis. Decuit quippe virginem cum corpore ad gloriam deduci: et (winno być: ut) filius eius benedictus in omnibus gratus maternis beneficijs inueniretur... Ipsa ergo digna regnare cum filio assumi debuit etiam cum corpore ad regnum celorum”.

⁴⁷ Tamże: „Firmiter ergo credimus quod saluator omnium iesus colendissimam suam matrem voluit in corpore et anima facere gloriosam quam nos laudare conemur”.

⁴⁸ Henryk Herp, ur w początkach XV w. w Brabancji, w 1450 roku wstąpił do franciszkanów w Rzymie, w 1470 r. był wikariuszem prowincji kolońskiej, od 1473 gwardianem w Malines, zmarł tamże w 1477 r. Pozostawił liczne i cenne pisma mistyczne a także zbiór kazań „Sermones de tempore et de sanctis”, pierwsze wydanie w r. 1480. Por. DTC VI, 2047—2049; P. V o l k, L. Th. K. IV (1932) 1000—1001; A. T. M a n n i n g, LThK V (1960) 191—192.

kazaniami zbioru *Sermones de tempore et de sanctis*⁴⁹ uczcił Wniebowzięcie Maryi.

I. [S]vrrexit Salomon in occursum matris sue. III. Regum II. Sicut habetur Hester. VI. rex Assuerus quamdam insomnem ducens noctem > < ipsum amorem nouem mensibus in vtero corporaliter portauerat: ita quod fiducialiter dicere poterat. Ego mater pulchre dilectionis. Ad laudem domini Jesu⁵⁰.

II. [E]go mater pulchre dilectionis et timoris et agnitionis et sancte spei. Ecclesiastici. XXIV. Hec verba mater ecclesia dulciter applicat matri christi > < Et his tribus concurrentibus erit spes nostra sancta. cuius mater esse dignatur virgo beata. Amen⁵¹.

K a z a n i e I ma klasyczny lecz prosty układ:

Temat z III Reg II, 19: „I wstał Salomon naprzeciwko matce swojej”.

Protemat o chwale Maryi Wniebowziętej — przystosowanie Est VI, 1—10.

Podział tematu i kazania: 1. By uczcić ją wspaniałym spotkaniem. 2. By ją pozdrowić cudownym pokłonem, a. z racji macierzyństwa, b. z racji pokory. 3. By ją wywyżżyć najwyższym wyniesieniem. 4. By ją ze sobą zjednoczyć bezpośrednim połączeniem.

Zakończenie: Eccli XXIV, 24.

Całe poświęcone jest rozważaniu spotkania duszy⁵² Maryi z Chrystusem Panem w niebie. O cielesności Wniebowzięcia nie ma mowy, mimo iż autor z głębi swej mistycznej duszy szczerze Maryję kochał i gorąco czcił.

K a z a n i e II jest bardziej rozczłonowane:

Wstęp.

Temat: „Jam matka pięknej miłości i bogobojności i poznania i nadziei świętej” Eccli XXIV, 24.

Protemat: macierzyństwo duchowe Maryi w oparciu o Io XIX, 26—27.

Podział: 1. Maryja matką starających się o piękną miłość: a. piękną przez czystość przedmiotu, b. piękną przez uporządkowanie uczuć, c. piękną przez szlachetność swego przedmiotu.

2. Maryja matką starających się o piękną bojaźń: a. piękną przez sprawianie czystości, b. piękną przez działanie dobroci, c. piękną przez powodowanie woli podobnia się Bogu.

3. Maryja matką mających piękne poznanie: a. poznanie godności Boga, dające miłość, b. poznanie własnej niegodności, dające pokorę, c. poznanie matczynej łagodności, dające nadzieję i zaufanie.

⁴⁹ Korzystam z opisanego na początku artykułu egzemplarza Biblioteki PAN w Gdańsku, inc. XV. 487.

⁵⁰ Tamże, k. 252 a — 254 a.

⁵¹ Tamże, k. 254 a — 256 a.

⁵² Tamże, por. k. 252 vd: „Et in huiusmodi amplexu dulcifluo vt pie credendum est anima illa sanctissima demulcebatur: ne mortis acerbitem persentiret: sed sine pena carne soluta in vlnas filij delectabiliter euolare”. K. 253 a: „Et inter hec anima, illa purissima carne soluta inter amplexus spirituales filij celeriter euolauit. Interim vero spiritus angelici sollicitudine non pigri aerem istum caliginosum ab immundis spiritibus depurare festinant: per quem scilicet beata virgo fuerat ascensura. ne saltem eorum incursum vel a longe pateretur”.

4. Maryja matką posiadających świętą nadzieję: a. nadzieję uświęca odejście od grzechów, b. nadzieję uświęca złożenie jej w Jezusie i Maryi, c. nadzieję uświęca cześć Dziewicy.

Zakończenie: Maryja matką nadziei świętej.

Niestety i to drugie kazanie, wspólnie rozwijające temat macierzyństwa duchowego Maryi, nie mówi wyraźnie o cielesnym Wniebowzięciu. Wydaje się jednak zakładać je w zwrocie protematu o ukazywaniu Synowi piersi, podobnie jak Syn Ojcu okazuje bok i rany (nóg i rąk), aby grzesznicy mogli bezpiecznie dojść do Boga⁵³.

Jan de Bromyard, dominikański mistrz w Oxfordzie⁵⁴, autor poczytnej sumy kaznodziejskiej⁵⁵ zgromadził materiał maryjny w czterech artykułach:

I. Wykład moralny imienia „MARIA”. 1. „M” — Pośredniczka, Matka miłosierdzia i nieszczęśliwych⁵⁶. 2. „A” — Orędowniczka, Wspomożycielka⁵⁷. „R” — Ucieczka, Pojednanie⁵⁸. 4. „I” — Oświecająca⁵⁹. 5. „A” — Godna miłości⁶⁰.

II. Przywileje życia Maryi. 1. Wybrana na mieszkanie Syna Bożego. 2. Uświęcona w chwili wiania duszy. 3. Pozdrowiona przez aniołów. 4. Pełna łaski na ciele i duszy. 5. Nienaruszona w poczęciu Syna Bożego. 6. Dziewica w porodzeniu. 7. Posiadająca doskonałości wszystkich niewiast Starego i Nowego Testamentu. 8. Mająca za Syna Boga-Człowieka. 9. Sama zachowała wiarę całego Kościoła w czasie trzech dni Śmierci Chrystusowej. 10. Wniebowzięta z ciałem i z duszą. 11. Wywyższona nad aniołów i świętych. 12. Królowa i władczyni nieba i ziemi.

III. Porównanie Maryi z różnymi stworzeniami.

IV. Tematy na święta maryjne.

V. Stopień pokrewieństwa między Maryją a Józefem i Maryją a Elżbietą.

Artykuł I ogólnie wspomina Wniebowzięcie Maryi wyjaśniając literę „I”, czwartą w jej imieniu. Maryja oświeca jak gwiazda zwana Polarną, która nigdy nie zachodzi: „Tak ona, która za życia nie zaznała zachodu grzechowego, w dniu Wniebowzięcia swego na najwyższym miejscu niebios posadzona została, aby wszystkie ludy ziemi znały jej imię”⁶¹.

⁵³ Tamże, k. 254 b: „vt sic securum peccator accessum ad deum habere se gaudeat. vbi filium habet ante patrem latus et vulnera presentantem. et matrem ante filium pectus et vbera proferentem”.

⁵⁴ Jan, zwany od miejscowości urodzenia Bromyard w hrabstwie Hereford, członek zakonu kaznodziejskiego, był mistrzem na uniwersytecie w Oxfordzie. Napisał traktat przeciw wiklefitom, sumę kaznodziejską i sumę prawa moralnego. Zmarł około roku 1409. — Por.: G. Loehr, L.Th.K. V (1960) 1012, tamże najważniejsza bibliografia.

⁵⁵ Korzystałem z egzemplarza opisanego wyżej na początku artykułu wydania: Gdańska Biblioteka PAN inc. XV. 894.

⁵⁶ Mediatrix, Mater Misericordiae et Miserorum.

⁵⁷ Advocata, Adiutrix, Auxiliatrix.

⁵⁸ Refugium, Reconciatio.

⁵⁹ Illuminatrix.

⁶⁰ Amabilis.

⁶¹ Dz. cyt. w przypisie 55. „Sic hec que occasum dum vixit nesciuit delicti: que in die assumptionis eiusdem in altissimo celorum loco situata fuit. vt sciant omnes populi terre nomen tuum”.

Artykuł II w przywileju dziesiątym bardzo jasno i dokładnie opracowuje prawdę cielesnego Wniebowzięcia Maryi. Nie poprzestaje na samym stwierdzeniu, lecz przytacza dowody: historyczny i teologiczny: „Dziesiątą gwiazdę miała w koronie przez to, że wierzy się, iż w ciele i duszy, wyżej od innych wniebowzięta została. Że zaś w ciele wniebowzięta została i duszy, wykazuje historia i argumenty świętych”⁶².

Argument „historyczny” to legendarny cud, którego doznał zakonnik wątpiący w cielesne Wniebowzięcie Maryi pod wpływem listu ps. Hieronima: „Historia na ten temat jest o pewnym zakonniku, o którym mówią, że długo wierzył, iż została wniebowzięta w ciele i duszy. Lecz gdy czytał słowa Hieronima, który wydaje się w to wątpić, lub zostawiać bez rozstrzygnięcia, zaczął o tym powątpiewać. Błogosławiona Dziewica chcąc usunąć z jego serca ranę zwątpienia ukazała mu swe ciało dotykalne i widzialne, pytając co czuje lub widzi. Której on odrzekł: ciało materialne z kości i z ciała zbudowane. Ona mu (odpowiedziała): gdybym takie okazała Hieronimowi, nigdy by nie zwątpił we Wniebowzięcie ciała mego. I w ten sposób umocniła go w wierze we Wniebowzięcie”. — Jest to więc argument *ad hominem* usiłujący w sposób popularny osłabić powagę ps. Hieronima powołaniem się na legendarne objawienie prywatne⁶³.

Racji przekonujących, podanych przez świętych na korzyść cielesnego Wniebowzięcia, przytacza Jan Bromyard sześć:

1. Brak pielgrzymek, cudów i uzdrowień przy ciele Maryi i brak relikwii ciała Maryi przemawia za tym, że nie pozostała na ziemi⁶⁴.

2. Ten, który przykazał czcić rodziców i przyszedł by Zakon wypełnić, nie spełniłby tego przykazania, gdyby pozwolił na rozkład ciała Matki swojej⁶⁵.

3. Gdyby tak było, trzeba by przyznać, że bardziej uczcił inne ciała,

⁶² Tamże: „Decimam in corona habuit stellam: in hoc quod in corpore et anima: ceteris altius creditur. Quod autem in corpore assumpta sit et anima: hystoria et sanctorum ostenditur rationibus”.

⁶³ Tamże: „Hystoria ad hoc est de quodam religioso de quo fertur quod diu illam assumptam in corpore credit et anima. Sed cum verba Hiero. legeret: qui de hoc dubitare videtur: vel pro non determinato derelinquere: incepit de hoc dubitare: de cuius corde beata virgo volens dubietatis amputare vulnus: corpus suum palpabile et visibile ostendit: querens quid sentiret vel videret: cui ille: corpus inquit carneum ex ossibus et carnis solidum. Cui illa: si tantum ostendissem Hieronymo nunquam de corporis mei assumptione dubitasset: et sic illum: in eius assumptionis fide stabilivit”.

⁶⁴ Tamże: „Primo quia ad corpora vel ossa sanctorum in terra dimissa fiunt peregrinationes et miraculorum ostensiones: et sanitatum adeptiones: que omnia ad corpus vel ossa vel reliquias maxime fierent sanctissime Virginis Marie corporis: in quo ipsemet deus nouem mensibus habitauit corporaliter: si illud vel aliquid de illo esset derelictum in terra: circa quod cum nihil tale ostendatur: non videtur in terra remansisse”.

⁶⁵ Tamże: „Secundo quia hoc concessio: non videtur ille qui preceptum dedit de honoratione parentum: qui venit legem adimplere et non soluere: preceptum illud sufficienter impleuisse: si matris corpus in terra putrescere sineret”.

niż własnej matki, skoro niektórzy doktorzy sądzą, iż zmartwychwstali z Chrystusem, razem z nim w duszy i ciele wstąpili do nieba ⁶⁶.

4. Maryja była oczyszczona z grzechu pierworodnego, stanowiącego przyczynę rozkładu grobowego. Skoro brak było przyczyny, nie powinien zaistnieć skutek ⁶⁷.

5. Św. Tomasz w komentarzu do IV księgi Sentencji, dystynkcja XII, kwestia I, artykuł III twierdzi, że została wniebowzięta z duszą i z ciałem ⁶⁸.

6. Skoro niektórzy zawinili tak, iż z duszą i ciałem jak Datan i Abiron zstąpili do piekła, ktoś mógł mieć takie zasługi, że w ciele i duszy do nieba wstąpił, tym bardziej, że Bóg jest skłonniejszy do zmiłowania niż do pomsty ⁶⁹.

Jest tu więc ciekawa próba dowodzenia cielesnego Wniebowzięcia Maryi racjami teologicznymi, niezależnie od biegu myśli ps. Augustyna ⁷⁰.

Jedenasty przywilej Maryi, wymieniony w tym samym artykule II, to wyniesienie Maryi w niebie ponad aniołów i świętych: „Jedenastą gwiazdę miała w koronie, gdy na wyższym miejscu w niebie została umieszczona niż wszyscy anieli i święci...” ⁷¹ następują cytaty ze Starego Testamentu, krótko rozwinięte, zastosowane do uwielbienia Maryi w niebie: III Reg II, 19 Cant VI, 9; VIII, 5.

Artykuł IV wśród tematów na święta maryjne zamieszcza także Wniebowzięcie snując refleksje na temat epistoły Eccli XXIV, 11—13, 15—20 i Ewangelii Luc X, 38—42. Rozważając epistolę mówi o przeniesieniu Dziewicy Maryi przez chór aniołów w dzień Wniebowzięcia do ojczyzny, przy akompaniamencie słów zastosowanych z Ksiąg Starego Testamentu ⁷². Rozważając Ewangelię widzi we Wniebowzięciu dużo wspa-

⁶⁶ Tamże: „Tercio quia hoc concessio concedere hoc oportebit: quod plus honoravit alia corpora quam proprie matris: quia aliqui doctores sentiunt, quod illi qui surrexerunt cum christo: ipso christo ascendente in corpore et anima: cum ipso ascenderunt”.

⁶⁷ Tamże: „Quarto quia ipsa fuit mundata ab originali peccato: quod fuit incinerationis et putrefactionis causa cessante ergo causa cessare debuit effectus”.

⁶⁸ Tamże: „Quinto quia S. Thomas super IIII Sententiarum di. XII. q. I. arti. III. assertive dicit eam assumptam esse cum corpore et anima.” — Por.: S. Thomas Aquinas, Commentum in quatuor libros sententiarum Magistri Petri Lombardi, Parma 1858, v. 2, s. 660 b: „Utrum ipsum verum corpus Christi frangatur in sacramento.” s. 661 b: „Solutio III. ... Quia quidam in plena participatione beatitudinis: et hoc est corpus Christi quod iam surrexit, sicut ipse Christus, et beata Virgo...”.

⁶⁹ Dz. cyt. w przypisie 55: „Sexto quia aliqui tantum demeruerunt quod in infernum descenderunt: sicut Dathan et Abyron Numeri XVI. Ergo aliquis potuit tantum mereri quod in celum in corpore et anima ascendere posset: cum deus prior sit ad misericordiam: quam ad vindictam: sed hoc maxime videtur matri dei conuenire: ergo etc.”

⁷⁰ Por. Migne P. L. 40, 1141—1148; S. P. A. I, s. 91 przypis 30.

⁷¹ Dz. cyt. w przypisie 55: „Undecimam in corona habuit stellam: quando in eminentiori loco in celo collocata fuit super omnes angelos et sanctos.”

⁷² Tamże: „Sic ergo virgo maria: sui chorus angelorum eam in die assumptionis ad patria/m/ suam deducendo: dicere potuit...”.

nialszą nagrodę za uczynki Marty i Marii spełnione przez Maryję, niż im dwu przysługiwała. Dalej wyjaśnia milczenie Ewangelii o Wniebowzięciu tym, że były już wcześniej napisane. Wreszcie na koniec stwierdza, że we Wniebowzięciu Maryja spotkała Boga dającego jej chwałę⁷³.

Suma kaznodziejska Jana de Bromyard w swych materiałach mariologicznych zawiera obok wzmianek ogólnych o Wniebowzięciu, także dojrzałe i jednoznaczne sformułowania prawdy Wniebowzięcia w duszy i w ciele, poparte argumentem legendarnym o cudzie i argumentami teologicznymi. Z tego względu staje w szeregu dzieł zdecydowanie asumpcjonistycznych.

Blogosławiony Jan z Vercelli, dominikanin⁷⁴, w zbiorze kazań *Vademecum*⁷⁵ zamieścił dwa na uroczystość Wniebowzięcia. Nie są one opracowane w formie ostatecznie wykończonej, lecz noszą charakter schematów graficznych przedzielonych krótkimi cytatami z Pisma św. i Ojców.

Kazanie I oparte na słowach ewangelii mszalnej: „Maria najlepszą cząstkę obrała” (Luc X, 42) we wprowadzeniu dzieli temat na trzy części: wyniesienie nieśmiertelne, Wniebowzięcie dziewicze, wolny wybór. Następnie zaś komentuje z osobna wyrazy: „najlepszą”, „cząstkę” i „obrała”. — O Wniebowzięciu cielesnym nie ma wyraźnej mowy. W podziale tematu zaznaczone jest ogólnikowo: „Wniebowzięcie dziewicze do godności niebios ze szczęśliwością”⁷⁶ a w komentarzu do pierwszego słowa autor dotyka widzenia uszczęśliwiającego i wyniesienia Maryi w niebie: „Najlepszą... w stanie szczęśliwości Bożej przez rzeczywiste oglądanie, w pozycji wzniosłości wspaniałej, przez wyniesienie królewskie. Ponad niebiosa jest uniesiona z radością dzięki cudownej czystości, ponad świętych jest wywyższona z tronem dzięki wybitnej świętości, ponad aniołów jest przybrana ze Synem dzięki wiarygodnemu majestatowi”⁷⁷.

⁷³ Tamże: „Non ergo immerito et sine causa euangelium de Martha et Maria in assumptione legitur Marie: quia sicut ex dictis patet tam bona opera propter que martha et maria in illo euangelio commendantur: quoniam et illorum operum eterna merces: que in die assumptionis ei dabatur: multo excellentius et nobiliori ratione isti marie matri Dei: quam illis conueniebat... Nec mirum quod de eius assumptione speciale non faciant euangeliste mentionem: quia ante eius assumptionem euangelia scripserunt. ... In assumptione inuenit deum ipsam glorificantem.”

⁷⁴ Jan Garbella (?), urodzony zapewne z początkiem XIII wieku w Mosso a Sta Maria koło Vercelli, profesor prawa kanonicznego w Paryżu i Vercelli, od 1232 roku dominikanin, w 1250 r. prowincjał Lombardii, w 1264 generał zakonu. Zmarł 30 XI 1283 w Montpellier. Od 1903 roku czczony jako błogosławiony. — Por.: A. P. F r u t a z, L. Th. K. V/1960/1094, tamże bibliografia.

⁷⁵ Korzystam z opisanego na początku artykułu wydania, egzemplarz Gdańskiej Biblioteki P.A.N.: inc. XV. 101.

⁷⁶ Tamże, k. A₅: „assumptio virginalis ad dignitatem polorum cum felicitate”.

⁷⁷ Tamże: „Optimam... in statu fruitionis deifice per comprehensionem realem, in situ prelationis magnifice per exaltationem regalem. Super celos est subleuata cum gaudio ex puritate mirabili, super sanctos est exaltata cum solio ex sanctitate nobili, super angelos est sociata cum filio ex maiestate credibili.”

Kazanie II w analogiczny sposób opracowuje słowa epistoły: „W tym wszystkim szukałam odpoczynku” Eccli XXIV, 11, jednak bez odnośni do Wniebowzięcia i uwielbienia Maryi.

Spuszczona asumpcjonistyczna Jana Vercelleńskiego w ubóstwie swym mało mogła dać średniowiecznym czytelnikom: nic poza ogólną świadomością Wniebowzięcia i wywyższenia Maryi w szczęściu oglądania Boga.

Leonard z Udine, uczony dominikanin, kaznodzieja soborowy w Ferrarze i Florencji⁷⁸, w swych *Złoty ch kazaniach o święty ch*⁷⁹ poświęca uwagę również Wniebowzięciu, czcząc je jednym, ogromnym, kazaniem:

[M]Aria optimam partem elegit. luce. decimo. capitulo. et in euangelio presentis solennitatis. Damascenus in sermone hodierno dicit sic. Hodie virgo celesti templo inuehitur >< Quarto in assumptione beate virginis ad gloriam dei. Ad quam nos perducat etc. Amen⁸⁰.

Schemat kazania, bardzo kunsztowny, przedstawia się następująco:

Temat: „Maria najlepszą część obrala” Luc. X, 42.

Protemat: 1. Czy Maryja przez Wniebowzięcie osiągnęła doskonale szczęście wszystkich święty ch? a. ps. Hieronim, b. św. Bernard, c. św. Tomasz. 2. Maryja władczynią i królową nieba przez: a. bliskość (synostwo, zaślubiny, macierzyństwo), b. godność (miejsce, strój, służba), c. moc, d. powaga (przeciw szatanowi, tyranowi, ciału, sprawiedliwości Bożej).

Podział: „Maria najlepszą część obrala” prawa Bożego, prawa naturalnego, prawa prorockiego, prawa mądrościowego, prawa duchowego, prawa celowego.

I. Maryja obrala najlepszą część Prawa Bożego. W prawie Bożym jest siedem cudów: 1. Ogień wieczny. 2. Światłość Boża. 3. Skarbiec mądrości. 4. Źródło miłosierdzia. 5. Jasność śnieżna. 6. Woń Boża. 7. Miła słodycz.

Dodatek: Nagroda za macierzystwo Boże: a. Narada Trójcy Św. ze Sprawiedliwością, Mocą, Dobrocią i Mądrością, czy Maryja winna być z ciałem i duszą wniebowzięta, b. Dialog Boga Ojca z Maryją, c. Wniebowzięcie, d. Koronacja koroną z gwiazd dwunastu (podźwignięcie upadłych, obmycie zmazonych, oświecenie niewidomych, pociecha opuszczonych, wsparcie kuszonych, zmiękczenie zatwardziałych, ożywienie umarłych, umocnienie w przeciwnościach, ukazanie drogi zbawienia, opieka przy śmierci, ochłoda w czyścću, radość obcowania w niebie).

⁷⁸ Leonard, syn Mateusza, urodzony około 1400 roku w Udine, dominikanin, profesor teologii, wielbiciel św. Tomasza z Akwinu. Wybitny kaznodzieja, głosił kazania także w Rzymie i na Soborze w Ferrarze i Florencji. Pozostawił po sobie liczne dzieła: „Quadragesimale aureum”, „Sermones de Sanctis”, „Sermones floridi de dominicis”, „Tractatus ad locos communes concionatorum” oraz: „Tractatus mirabilis de sanguine Christi effuso.” — Kazania jego niosą ogromny materiał, świadczą o uczoności, staranności i inteligencji autora. — Leonard z Udine umarł w teźże miejscowości 14 V 1469 lub 1470 roku. — Por.: Hurter: Nomenclator II/1906/887; Keppeler. Kirchen-Lexicon X, 337; E. Filthaut, L.Th.K. VI/1961/967.

⁷⁹ Korzystam z egzemplarza Biblioteki Seminarium Duchownego w Olsztynie, inc. 53: Leonardus de Utino, Sermones de sanctis, [Strassburg ca 1474], H* 16 126. — B.M.C. 193.

⁸⁰ Tamże, k. 274—284 v. — Za pomoc w kolacjonowaniu transliteracji z oryginałem dziękuję ks. J. Tamborowi.

II. Maryja obrała najlepszą częśćkę Prawa naturalnego: 1. Spełniła pierwsze przykazanie, negatywne. 2. Spełniła drugie przykazanie, pozytywne: a. słowem, b. posługą, c. zapomogą, d. przykładem (przewyższyła: Adama, żonę Noego, Ewę, Henocha, Melchizedecha, Abrahama, Rebekę, Rachelę, Izaaka, Jakuba, Józefa, Abła).

Dodatek: figury Wniebowzięcia: a. źródło rajskie, b. arka Noego.

III. Maryja obrała najlepszą częśćkę Prawa prorockiego, przez uporządkowanie życia: 1. Wobec Boga. 2. Wewnątrz. 3. Zewnątrz. 4. W dobrym postępowaniu.

Dodatek: Prorocy przewidzieli jej Wniebowzięcie w ciele i duszy: a. Mojżesz w działaniu łaski Exod XIV, 16; b. Aaron w unoszącym się obłoku Num X, 11—12; Balaam w powstającej lasce Num XXIV, 17; Jozue w przeniesieniu arki Jos III, 14—17; Królowa Vasti w swym wprowadzeniu Est I, 10—11; Estera w ukoronowaniu Est II, 15—17; Noemi w szczęśliwym powrocie Ruth I, 22; Judyta w spełnieniu ludu Judith XIII, 20, 25, 27; i. Betsabee w swym wyniesieniu III Reg II, 19; k. Abigail w prześlągnięciu króla I Reg XXV, 20; l. Dawid w radości i uniesieniu II Reg VI, 12, 15; m. Salomon w rozdawaniu łask Cant I, 3; n. Eliasz w ukazaniu się obłoku III Reg XVIII, 45; o. Izajasz w porównaniu światłości Is XXX, 26; p. Jeremiasz w locie orła Jer XLIX, 22; r. Ezechiel we wstąpieniu Chwały Pańskiej na górę Es XI, 23.

IV. Maryja obrała najlepszą częśćkę Prawa mądrościowego: 1. co do wytrwałej modlitwy i dziękczynienia. 2. Co do nawiedzenia miejsc świętych. 3. Co do nauczania Apostołów. 4. Co do wspólnego przebywania.

Dodatek: dziewięć zdarzeń niewątpliwych: a. pocieszenie przez anioła, b. zebranie wszystkich apostołów, c. śmierć bez bóleści, d. przygotowanie grobu, e. nabożeństwo pogrzebowe, f. wyjście na spotkanie Chrystusa z całym dworem niebieskim — po trzech dniach, g. prześladowanie żydowskie, h. cudowne uzdrowienia, i. Wniebowzięcie w duszy i ciele.

V. Maryja obrała najlepszą częśćkę Prawa duchowego.

VI. Maryja obrała najlepszą częśćkę Prawa celowego: 1. Szczęśliwość aniołów. 2. Szczęśliwość dusz. 3. Szczęśliwość wybranych w dniu ostatnim. 4. Szczęśliwość Syna Bożego w ciele i duszy — tę częśćkę Maryja obrała.

W tak rozległym i rozbudowanym kazaniu częściej nadarzała się okazja mówienia o cielesnym Wniebowzięciu i uwielbieniu Maryi.

W protemacie postawił Leonard z Udine zagadnienie: „Czy Błogosławiona Dziewica przez swe chwalebne Wniebowzięcie osiągnęła owocną doskonałość szczęśliwości wszystkich świętych?”⁸¹ Nie wyraża się tu wprawdzie ściśle, że myśli o Wniebowzięciu cielesnym, ale stwierdza jego chwalebność i pyta o uwielbienie. Wszystkie trzy odpowiedzi: ps. Hieronima, św. Bernarda i św. Tomasza z Akwinu stwierdzają, że została w niebie uwielbiona⁸². Nadto autor kazania czterema racjami dowodzi, że Maryja w niebie jest władczynią i królową⁸³.

⁸¹ Tamże, k. 274: „Vtrum beata virgo per sui gloriosam assumptionem obtinuerit beatitudinis omnium sanctorum fructuosam perfectionem.”

⁸² Tamże, k. 274—275; analogiczny cytat ps. Hieronima na k. 277 v.

⁸³ Tamże, k. 275—276.

W pierwszej części właściwego kazania, w formie dodatku, czy ekskursu, zamieścił Leonard z Udine wykład dogmatu cielesnego Wniebowzięcia Maryi. Forma kaznodziejska pozwoliła mu udratyzować rzecz następująco: Trójca Święta naradza się nad uczczeniem Maryi za Macierzyństwo Boże. Jako doradczynie występują uosobienia Sprawiedliwości, Moc, Dobroci i Mądrości, przytaczając argumenty na korzyść cielesnego Wniebowzięcia. Bóg Ojciec woła Maryję. Maryja odpowiada, dokonuje się Wniebowzięcie, intronizacja i koronacja wieńcem z dwunastu gwiazd.

Oto najważniejsze sformułowania: „Ponieważ zaś Błogosławiona Dziewica zasłużyła być Matką Boga i skarbniczką tajemnic niebiańskich, Bóg Ojciec, Syn i Duch Święty chcąc ją dziś uczcić nad wszystkie stworzenia, wezwawszy na radę cztery Panie, według osądu których wszystko czynią, postawili pytanie: Czy Błogosławiona Dziewica powinna być dziś wzięta do nieba z ciałem i duszą? — Pierwsza przystąpiła Pani Sprawiedliwość, mówiąc: Sprawiedliwy jesteś Panie i słuszny jest sąd twój. Skoro więc bardzo czcisz ciała świętych na ziemi, tym bardziej winienesz uczcić ciało swej Matki. ... Skoro więc ciało Dziewicy Maryi nie jest mniejszej godności, przeciwnie: większej, dlatego bardziej winno być uczczone, mianowicie przez Wniebowzięcie. — Druga podeszła Pani Moc mówiąc... Ty, rodząc się mogłeś ją dziewicą pozostawić, więc w śmierci, wyjątkowym wybawieniem i łaską duchową, możesz ją od rozkładu i prochu wolną uczynić. — Trzecia zbliżyła się Pani Dobroć mówiąc: Dobry Syn bardziej Matce niż sobie sprzyja. ... Skoro więc po tym życiu zwolnił się od wyroku: prochem jesteś i w proch się obrócisz, przeto jest rzeczą dobroci synowskiej, by Matkę uwolnił od tego wyroku. — Czwarta przybliżyła się Pani Mądrość rzekąc: „Mądrość zbudowała sobie dom” (Prov IX, 1)... Jeśli więc w tym życiu Mądrość Boża zbudowała sobie dom piękny, do tejże Mądrości należy także po tym życiu nie zmniejszyć jego piękna, lecz zwiększyć, by był piękny w duszy przez szczęśliwość i na zewnątrz w ciele przez nieśmiertelność. — Wniebowzięta na tronie Trójcy Świętej najbardziej świętym sposobem posadzona została. ... Wtedy Bóg Ojciec włożył na jej głowę złotą koronę opatrzoną znakiem świętości (Eccli XLV, 14). O tej koronie mówi Apoc XII, 1: a na głowie jej korona z dwunastu gwiazd, którymi są dobrodziejstwa jakich dwanaście nam świadczą”⁸⁴. Dwunasta gwiazda to „rozkosz jej obecności w życiu niebiańskim”⁸⁵.

⁸⁴ Tamże, k. 278—278 v: „Quia vero beata virgo meruit esse mater dei et thesauraria secretorum celestium. ideo deus pater. filius et spiritussanctus hodie volentes eam honorare super omnes creaturas. conuocatis ad concilium quattuor dominabus. quarum diffinitione cuncta agunt proposuerunt. an beata virgo hodie debeat assumi in celum cum corpore et anima. Primo accessit domina iusticia dicens. Iustus es domine rectum iudicium tuum. Cum ergo valde honores corpora sanctorum in terris.

W drugiej części kazania właściwego, również w formie uzupełnienia opisuje Leonard z Udine dwie figury cielesnego Wniebowzięcia Maryi: źródło rajske i arkę Noego. „Jako uprzedziłeś ją w błogosławieństwach słodkości, włożyłeś na głowę jej koronę z kamienia drogiego, a to przyjmując ją do nieba w ciele i duszy, które to Wniebowzięcie przewidzieli (Patriarchowie) w dwojakiej figurze. Pierwsza o źródle rajskim... Druga o arce Noego... Tą arką, którą uczynił Noe, co znaczy „Spoczywający”, by w niej mieszkać, jest Błogosławiona Dziewica, którą uczynił Bóg, który odpoczął od wszelkiego dzieła, które wykonał. ... Ta arka zostanie uniesiona z ziemi w górę, gdy została wzięta do nieba. Ta, przez którą zbawiony został rodzaj ludzki”⁸⁶.

Część trzecia właściwego kazania niesie dodatkowe stwierdzenie: „Wyniesienie jej w duszy i ciele ponad chóry prorockie przewidzieli...”⁸⁷ tu następuje przytoczenie 16 miejsc Biblii z krótkimi komentarzami, z których przytoczone zostaną tylko wyraźnie asumpcjonistyczne: „Ten obłok unoszący się, to Błogosławiona Dziewica wzięta z Kościoła doczesnego (por.: Num X, 11—12). — „Ta łaska powstała, ponieważ Błogosławiona Dziewica do nieba wstąpiła i szatanów poraziła (por.: Num XXIV, 17). — Bo wszystkie zastępy świętych, wyobrażone przez siedmiu rzeźbiarzy, z rozkazu Jezusa Chrystusa, Króla Wiekuistego, Błogosławioną Dziewicę dojrzałą i wydoskonaloną wszelkimi cnotami i łaskami,

multo magis honorare debes corpus tue matris. ... Cum ergo corpus virginis marie non sit minoris dignitatis. immo maioris. ideo magis debet honorari. scilicet per assumptionem in celum.

Secundo accessit domina potentia dicens ... Qui ex ea nascens potuisti virginem relinquere. ergo in morte singulari saluatione et spirituali gratia potes eam a putredine et puluere alienam facere.

Tercio accessit domina bonitas dicens. Boni filij est magis parcere matri quam sibi. ... Cum ergo post hanc vitam sibijpsi pepercerit ab illa sententia qua dictum est. puluis es et in puluerem reuerteris. ergo ad bonitatem filij pertinet quod matrem excipiat. ab eadem sententia. ...

Quarto accessit domina sapientia dicens illud prouerbiorum. IX. capituli. Sapientia edificauit sibi domum. ... Si ergo in hac vita sapientia dei edificauit sibi domum pulcram ad eandem sapientiam pertinet etiam post hanc vitam non diminuere. sed augere. vt sit pulchra intus in anima per felicitatem. et extra in corpore per immortalitatem. ...

... Qua assumpta in sede trinitatis sanctissime collocata est. ... Tunc deus pater posuit coronam auream super caput eius expressam signo sanctitatis. ecclesiastici. XLV. capite. De qua corona dicitur apocalipsis. XII. c. In capite eius corona stellarum XII. Que sunt duodecim beneficia que nobis exhibet.”

⁸⁵ Tamże, k. 279: „Duodecima stella est in vita celesti sue presentie delectatio”.

⁸⁶ Tamże, k. 281: „Quomodo preuenisti eam in benedictionibus dulcedinis. posuisti in capite eius coronam de lapide precioso. Et hoc assumendo eam in celum in corpore et anima. quam assumptionem preuiderant in figura duplici. Prima est de fonte paradisi. ... Secunda est de archa noe. ... Ista archa quam fabricauit noe qui interpretatur quiescens ad habitandum in ea est beata virgo. quam fabricauit deus qui requieuit ab omni opere quod patrarat. ... Hec archa fuit eleuata in sublime a terra. quando fuit in celum assumpta. per quam saluatum est genus humanum”.

⁸⁷ Tamże, k. 282: „Super choros prophetarum ipsam exaltari preuiderunt in anima et corpore...” Uwaga: wszystkie teksty wyliczone są powyżej w schemacie kazania.

dzisiaj do nieba odprowadziły na ucztę wieczną (por. Est I, 10—11). — Błogosławiona Dziewica wróciła dzisiaj do niebieskiego Betleem przez obecność cielesną tam, gdzie uprzednio bywała odchodząc ze świata przez częstą kontemplację i rozważania (por.: Ruth I, 22). — Dawid oznacza Chrystusa, siedem chórów oznacza wszystkich Świętych, którzy Błogosławioną Dziewicę ze czcią do nieba wprowadzili... Tę Chrystus przyszedł osobiście z błogosławieństwem wprowadzić do miasta i domu wiecznego i posadził ze sobą na tronie (por.: II Reg VI, 12. 15). — Błogosławiona Dziewica jest orłem, który miał bardzo bystry wzrok wiary. Sam bowiem latał po środku nieba kontemplując. Lecz dzisiaj wznosił się i latał wyżej niż inni święci, jak orzeł, który mówią wyżej lata”⁸⁸.

W części czwartej kazania Leonard z Udine, zawsze w dodatku, wylicza zdarzenia zaczerpnięte z apokryficznych relacji o przejściu N. M. P., poznanych zapewne za pośrednictwem „Złotej Legendy” Jakuba de Voragine⁸⁹. Mowa jest mianowicie również o bezbolesnej śmierci Maryi, wyjściu w trzy dni później na spotkanie Chrystusa Pana z całym dworem niebieskim, wniebowzięciu w duszy i ciele razem⁹⁰.

Piąta część właściwego kazania rozważa uwielbienie Maryi, komentując teksty Cant VI, 9 i Ps XLIV, 10 o ciele uwielbionym Maryi: „Jako zorza była Maryja rodząc się, piękna jak księżyc poczynając, jaśniejąca jak słońce w ciele uwielbionym. Bernard: wszyscy aniołowie zbierają się, aby zobaczyć królową siedzącą po prawicy mocy Bożej w szacie złocistej, w ciele na zawsze uwielbionym, otoczoną różnorodnością. ... Jakaż bowiem była radość niebian, gdy zasłużyli i głos słyszeć i oblicze oglądać i jej błogosławioną obecnością się radować”⁹¹.

Szóstka i ostatnia część kazania krótko rozważa cztery stopnie szczęśliwości niebiańskiej, stwierdzając, że Maryja obrała sobie czwarty jej sto-

⁸⁸ Tamże, k. 282: „Ista nubes eleuata est beata virgo assumpta de ecclesia presentis temporis. ... Ista virga consurrexit. quia beata virgo in celum ascendit et demones percussit. ... Quia vniuersa agmina sanctorum designata in septem eunuchis. mandato iesu christi regis eterni. beatam virginem consummatam et perfectam omni || k. 282 v: virtute et gratia in celum hodie deduxerunt ad conuiuium eternum etc. „K. 283: „Per dauid signatur christus. per septem choros vniuersitas sanctorum. qui omnes beatam virginem honorabiliter in celum deduxerunt... Hanc christus per seipsum venit reducere in ciuitatem et domum eternam cum benedictione et collocavit in throno secum. ... Beata virgo est aquila que acutissimum habuit visum fidei. ipsa quidem volauit per medium celum contemplando. Sed hodierno die ascendit et volauit altius ceteris sanctis. sicut aquila. que altius volare dicitur”.

⁸⁹ Por.: S.P.A. I, s. 89—96.

⁹⁰ L. z Udine, dz. cyt.: k. 284: „Tercium est sine dolore consummatio. scilicet ut sine dolore moreretur. ... Sextum est christi et totius curie celestis obuiatio. scilicet post tres dies sue mortis. ... Nonum est in anima et corpore simul assumptio.”

⁹¹ Tamże, k. 284 v: „Quasi aurora fuit virgo nascendo pulcra vt luna concipiendo. sed vt sol refulgens in corpore glorificato. Bernardus. Tota conglomeratur angelorum frequentia. vt videat reginam sedentem a dextris virtutis dei in vestitu deaurato. in corpore semper glorificato circumdata varietate. ... que nam fuerit illa celestium exultatio. cum et vocem audire. videre faciem. et eius beata frui presentia meruerint.”

pień, szczęście w duszy i ciele, właściwe Synowi Bożemu⁹². Ostatnie słowa kazania świadczą o uwielbieniu Maryi, gdyż niebo opustoszało, „po raz czwarty we Wniebowzięciu Błogosławionej Dziewicy do Chwały Bożej”⁹³.

Leonard z Udine wykazał w kazaniu dużą ścisłość myślenia umieszczając rozważania o cielesnym Wniebowzięciu w dodatkach do czterech pierwszych części. W ten sposób uniknął zbyt ryzykownego dostosowania słów ewangelii mszalnej do uroczystości. Ścisłość myślenia przejawia się także w sposobie argumentacji dowodami teologicznymi, w szukaniu powiązania cielesnego Wniebowzięcia z depozytem objawionym. Samodzielność myślenia pozwoliła autorowi zacytować relację apokryficzną na dalszym dopiero planie, a z listu ps. Hieronima wykorzystać piękne opisy uwielbienia Maryi w niebie — bez poddawania się sceptycyzmowi wobec prawdy cielesnego Wniebowzięcia Maryi. Te zalety zapewniają Leonardowi z Udine poczesne miejsce w kaznodziejstwie asumpcyjnym średniowiecza i gwarantują pozytywny wpływ na rozwój wiary u czytelników i słuchaczy.

Meffreth, prezbiter miśnieński⁹⁴, jest autorem zbioru kazań na niedziele i o świętych⁹⁵ pod tytułem: *Hortulus Reginae* (Ogródek Królowej — Kościoła). Tytuł odpowiada dobrze manierze kaznodziei lubującej się w porównaniach zaczerpniętych ze współczesnego mu przyrodoznawstwa.

Na uroczystość Wniebowzięcia napisał Meffreth cztery kazania:

I. TE assuman et regnabis super omnia que desiderat anima tua. Ita scribitur. III. Regum. XI. Dicit platearius sponsa solis. proprie wege breyt > < Ecce coronam regni habens in capite suo. super omnia regnans que desiderat anima eius bonisque omnibus in eterna gloria saciatur. et hoc quo ad tertium⁹⁶.

II. INtrauit ihesus in quoddam castellum et mulier quedam Martha nomine accepit illum in domum suam. Ita scribitur Luce. X. Consuetudo debet hec esse inter bonos homines et fideles vt si vnus peregrinus > < nos enim a te hereditamus ingrati gratiam: peccatores veniam: celestia terreni: sublimia infimi: deum homines. mortales patriam. Ad quam nos perducat pater⁹⁷.

⁹² Tamże: „Quarta est filij dei quantum ad corpus et animam. Et hanc partem elegit beata virgo hodie.”

⁹³ Tamże: „Nam euacuatum est celum quattuor vicibus... Quarto in assumptione beate virginis ad gloriam dei.”

⁹⁴ Daty życia nieznane. Zbiór kazań o świętych ukończony w r. 1443, o niedzielach zaraz potem zaczęty, cieszył się dużą popularnością, o czym świadczy dzieś się wydań w XV wieku. Był przeciwnikiem Niepokalanego Poczęcia N.M.P., co wytknął mu w wydaniu bazylejskim Jan a Lapide, kartuz. — Por.: Hurter: Nomenclator, II/1906/1005; Stanonik, A.D.B. 21/1885/175—176, tamże bibliografia.

⁹⁵ Por. wyżej; korzystam z egzemplarza Biblioteki Seminarium Duchownego w Olsztynie, inc. 100: Meffreth; Sermones de tempore et de sanctis, P. 2. [Basel, s.a.]. H. 11000. Stilwell M. 383. Za pomoc w kolacjonowaniu transliteracji z oryginałem dziękuję ks. Edwardowi Zakrzewskiemu.

⁹⁶ Tamże, Sermo 82, k. P_{6v} — P₈.

⁹⁷ Tamże, sermo 83, k. P₈ — Q₃.

III. ASSumpta est Maria in celum. gaudent angeli laudantes benedicunt dominum. Ita canitur in cantico hodierno. Albertus in libro de elementorum proprietatibus. capite. I. Refert de quodam nobili gemma nomine albastrum > < Assumpta est Maria in celum. scilicet. in corpore et anima. vt pie tenent communiter doctores Ideo gaudent angeli quibus et nos conformes esse oportet in gaudio et laude matris dei. Et hoc ad secundum ⁹⁸.

IV. MVltiplicate sunt aque et leuauerunt archam in sublime a terra. Genesis. VII. Ad experientiam scimus et audiuius quando flores et gramina ascendunt e terra > < et venerationis obsequium eam colunt omni tripudio amoris et gaudij. Et hoc ad secundum ⁹⁹.

K a z a n i e I opiera się na następującym schemacie:

Temat: Ciebie wezmę, i będziesz królowa! nad wszystkim czego żąda dusza twoja" III Reg XI, 37.

Protemat: Forównanie Maryi do rośliny *Sponsa solis*.

Podział: 1. Umiłowanie Matki (przez Syna) — „Ciebie wezmę”. 2. Wspaniałe wyniesienie — „i będziesz królowa!”. 3. Wieczna nagroda — „nad wszystkim czego żąda dusza twoja”.

Już w protemacie jest mowa o Wniebowzięciu, choć tylko ogólnie: „Ten najprzyjemniejszy kwiat, Maryję Pannę i oblubienicę prawdziwego słońca, pociągnął do siebie tenże sam, Słońce Sprawiedliwości, Chrystus Jezus, przez czcigodne Wniebowzięcie, co stwierdza (ps.) Hieronim w dzisiejszym kazaniu... Tak Chrystus z całym dworem niebieskim wprowadził dziś Maryję do niebiańskiej komnaty swego Ojca” ¹⁰⁰.

W pierwszej części właściwego kazania rozwija Meffreth swój pogląd na koniec życia Maryi, omawiając kolejno: śmierć, wskrzeszenie i Wniebowzięcie, uwielbienie, a następnie dołączając argumenty rozumowe z kultu należnego ciałom świętych i z godności macierzyństwa Bożego: „Tę więc najprzyjemniejszą i ozdobną łakę, zwierciadło dziewic, Chrystus dziś wysuszył przez śmierć nie okrutną, lecz radosną z tego złego świata. ... Ciało jej nie zostało (zaraz) odprowadzone do śpichrza Jeruzalem niebiańskiego, lecz przez jakiś czas złożone w dolinie Jozafata. Lecz dusza jej najświętsza dziś została do nieba zaprowadzona przez Syna i cały dwór niebieski. I chwalebniej, że tak powiem, niż Chrystus została przyjęta... bo Matce wchodzącej do niebieskich pałaców sam Syn z całym dworem aniołów i świętych uroczyście wyszedłszy na spotkanie, wznosił ją do szczęśliwej wspólnoty zasiadania. ... Rzekłby ktoś, czy potem także i ciało jej zjednoczone z duszą zostało wniebowzięte? Doktorzy zdają się sądzić powszechnie, że tak. Dowodzi tego rozumowo Bernard w ka-

⁹⁸ Tamże, sermo 84, k. Q₃ — Q_{4v}.

⁹⁹ Tamże, sermo 85, k. Q_{4v} — Q₆.

¹⁰⁰ Tamże, k. P₇: „Istum iocundissimum florem Mariam virginem et sponsam veri solis traxit ad se idem verus sol iusticie christus ihesus per assumptionem venerandam. quod testatur beatus Ieronimus in sermone hodierno. ... Ita christus cum tota celesti curia duxit hodie Mariam ad celeste cubile patris sui.”

zaniu... Jeśli więc ciało Maryi byłoby na ziemi, skoro nie jest przez wier-nych pobożnie nawiedzane, ani nie ma sanktuarium wyznaczonego, wy-dawałoby się, że Chrystus wzgardził czią Matki, skoro ciała innych świętych na ziemi tak są czczone. ... (ps.) Augustyn mówi: „Tron Boga i przybytek Chrystusa i świątynia Ducha Świętego godna jest przebywać tam, gdzie jest sam Bóg. Tak cenny skarb godne jest raczej niebo przechowywać, niż ziemia”. kończy: „Ciesz się radością niewypowiedzianą Dziewico Maryjo tak co do ciała jak i duszy, przez własnego Syna w pełni wniebowzięta...”¹⁰¹

Druga część właściwego kazania rozważa uwielbienie Maryi w nie-bie, między innymi ps. Hieronima list do Pauli i Eustochium.

Część trzecia kazania również wynosi uwielbienie Maryi w niebie jako ukoronowanej władczyni i królowej — matki, uprzednio ogólnie wspominając Wniebowzięcie: „Dlatego teraz siedząc przy Synu ma wszyst-ko, czego zapragnęła jej dusza, bo już jest w najmiłszym miejscu po-bytu”¹⁰².

K a z a n i e II jest właściwie homilią o ewangelii święta Wniebo-zięcia. Układ ma równie klasyczny jak poprzednie.

Temat: „Wstąpił Jezus do jakiejś osady, a pewna niewiasta imieniem Marta przyjęła go w swoim domu” (Luc X, 38).

Protemat: przykład wdzięczności.

Podział: 1. Cieleśne zamieszkanie Chrystusa w Maryi — „Wstąpił Jezus”. 2. Matczyne usługiwanie Synowi — „Marta zaś”. 3. Najlepszy wybór dziewiczy — „Ale jednego potrzeba”.

W protemacie wspomniane jest ogólne Wniebowzięcie i uwielbienie Maryi: „znalazł mieszkanie przyozdobione, w którym przebywał dzie-więć miesięcy, mianowicie ciało Najświętszej Dziewicy. ... Dlatego było odpowiednie by ten, którego przyjęła na mieszkanie wziął także ją na

¹⁰¹ Tamże, k. P₇ — P_{7v}: „Illud igitur iocundissimum et ornatum pratum virgi-num speculum siccauit hodie christus per mortem non acerbam sed letam de hoc nequam seculo. ...Corpus autem eius non ductum fuerat in horreum celestis hierusa-lem Sed per aliquot tempus in valle Iosephat collocatum Sed anima eius sanctissima hodie a filio et a tota celesti curia in celum est deducta Et gloriosior vt sic dicam quam christus est assumpta. ... matri vero celorum pallacia penetrante filius ipse cum tota curia tam angelorum quam iustorum solenniter occurrens erexit et beatis-sime consortium sessionis. ... Diceret quis an eciam postea corpus eius vnitum anime sit assumptum videntur sentire doctores quod sic vt communiter quod Bernardus in sermone probat ratione... Si igitur corpus marie super terram esse dicatur cum nec deuota visitatione fidelium frequentetur. nec eidem locus deputetur honoris nimirum videtur christus honorem matris contempsisse cum tamen super terram aliorum corpora sanctorum sic honorentur. ... Augustinus... Tronum inquit dei et tabernaculum christi et templum spiritussancti dignum est esse ibi vbi ipse deus est. Tam preciosum thesaurum dignius est celum quam terram seruare. et concludit. Letare leticia in enarrabili virgo Maria tam corpore quam anima proprio filio integraliter assumpta...”

¹⁰² Tamże, k. P_e: „Ideo nunc sedens apud filium habet omnia que desiderat eius anima. quia iam est in loco amenissimo.”

wieczną gościnę. ... jak na świecie nie było miejsca godniejszego nad świątynię dziewiczego łona, w którym dziewica Maryja Syna poczęła, tak i w niebie nad tron królewski, którym Maryję Syn Maryi wywyższył”¹⁰³.

Druga część właściwego kazania nawiązuje znów do śmierci i Wniebowzięcia Maryi, przez cytaty z kazania św. Jana Damasceńskiego i Kosmasa Vestitora, którzy swymi relacjami apokryficznymi¹⁰⁴ potwierdzają trafność Meffrethowego porównania Maryi z łąbodziem: „Jan Damasceński w swych kazaniach o Wniebowzięciu mówi: Maryia z radością powiedziała: W ręce Twoje, Synu, oddaję ducha mego, przyjmij duszę moją tobie miłą, którą zachowałam dla ciebie bez winy i nie oddawaj ziemi ciała, lecz zachowaj w całości to, w czym spodobało ci się zamieszkać. Przenieś mnie do ciebie, aby tam, gdzie jesteś ty, zrodzony z mych wnętrzności, bym była również ja, z tobą przebywając. I dodaje Kosmas w kazaniu... że po wyjściu duszy jej z ciała, jeszcze nie przestało radosnych śpiewów pochwalnych, lecz rzekło: Dzięki ci składam, Panie, ja, która godna jestem twej chwały. Pamiętaj o mnie, która twoja jestem i zachowałam twój depozyt. ... Oto słusznie Maryja jest przyrównana do łąbodzi, który żyjąc milczy, a śpiewa umierając”¹⁰⁵.

Kazanie III opracowuje myśl zaczerpniętą z liturgii święta.

Temat: „Wzięta jest Maryja do nieba: radują się aniołowie, chwałą i błogosławią Pana” (I ant. nieszporna).

Protemat: porównanie do alabastru.

Podział: 1. Chwalebne wywyższenie Maryi. 2. Dźwięczne wysławianie Aniołów.

Bardzo bogata i wyraźna jest asumpcjonistyczna treść kazania. W temacie i protemacie ogólnie zapowiedziana, pełny wydzźwięk osiągnąca we właściwym kazaniu.

Część pierwsza mówi krótko o śmierci Maryi, o Wniebowzięciu jej duszy, następnie ciała, wreszcie o uwielbieniu i wywyższeniu w niebie — dołączając kilka „cudów” zaczerpniętych ze *Złotej Legendy*. O śmierci

¹⁰³ Tamże, k. P^v: „inuenit hospicium decenter ornatum in quo fuit tentus nouem mensibus scilicet corpus beatissime virginis. ... Idcirco decens fuit vt qui (winno być: quem) ipsam (winno być: ipsa) recepit in hospicium assumeret et ipsam in hospitium eternale. ... nec in mundo locus dignior virginalis vteri templo in quo virgo maria filium suscepit. Nec in celis regali solio quo Mariam marie filius sublimauit.”

¹⁰⁴ Por.: S.P.A. I, s. 91 przypis 27a i 28.

¹⁰⁵ Meffreth, dz. cyt., k. Q²: „Johannes damascenus in suis sermonibus de assumptione. ait. Maria letanter dixit. In manus tuas fili commendo spiritum meum. suscipe animam meam tibi dilectam: quam inculpatam seruauit tibi. et non commenda terre corpus custodi illud integraliter quod tibi inhabitare placuit. Transfer me ad te. vt vbi tu es meorum viscerum partus sim et ego tibi cohabitans. Et addit sanctus Cosmas ... quod postquam egressa est anima eius a corpore adhuc non cessauit a letis laudum canticis. Sed corpus dixit. Gratias tibi ago domine que tua digna sum gloria memento mei que tua sum et seruauit tuum depositum. ... Ecce quod recte Maria cigno comparatur. que gemit viuens et cantat moriens”.

czytano następującą wzmiankę: „I tak, chociaż na krótki czas oddana byłaś śmierci cielesnie, to jednak obficie zlewasz na nas jasność światła nieustającego”¹⁰⁶. O Wniebowzięciu duszy równie krótkie sformułowanie: „To więc słońce najjaśniejsze, Maryja, oblubienica najjaśniejsza, i najprzyjemniejsza dzisiaj wzięta jest w duszy do tronu chwały”¹⁰⁷.

Wykład prawdy o cielesnym Wniebowzięciu oparł Meffreth na materiałach zebranych w *Złotej Legendzie* przez Jakuba de Voragine¹⁰⁸. Najpierw w oparciu o powagę św. Jana Damasceńskiego proste stwierdzenie faktu: „I chociaż dzisiaj co do duszy (tylko) wniebowzięta została Dziewica Maryja, to jednak potem również i w ciele ze czcią wzięta została, jak mówi o tym Damascen w swych kazaniach o Wniebowzięciu”¹⁰⁹. Następnie dwa potwierdzenia: oparta na *Historii Eutymiackiej* relacja o przesłaniu szat Maryi z Jeruzalem do Konstantynopola, oraz „cud” z tuniką zaczerpnięty z ustnej tradycji. Wreszcie Meffreth stara się odpowiedzieć na pytanie, kiedy ciało Maryi zostało wzięte do nieba: czy po trzech dniach, jak w apokryfie; czy po czterdziestu, jak w widzeniach Elżbiety heskiej; czy natychmiast, na podobieństwo św. Jana Ewangelisty, w którego cielesne wniebowzięcie w średniowieczu wierzone. Trzecia możliwość wydała się Meffrethowi zgodniejsza z rozumem: „Kiedy zaś Maryja została wniebowzięta w duszy? Bez wątplenia natychmiast po wyjściu z ciała. Kiedy zaś dokonało się Wniebowzięcie ciała? Legenda mówi, że trzeciego dnia zmartwychwstała i wstąpiła do nieba i chwalebnie została wniebowzięta. Lecz w objawieniach błogosławionej Elżbiety saskiej czyta się, że zostało jej objawione, iż po czterdziestu dniach od swego przejścia została wzięta w ciele. Bo Święta Maryja mówiąc z nią rzekła: wszyscy apostołowie byli przy moim zaśnięciu i ciało moje ze czcią pochowali, lecz czterdziestego dnia zmartwychwstało. ... Lecz wydaje się zgodniejsze z rozumem, skoro ciało Jana, który był stróżem Dziewicy, zaraz wzięte zostało, bo zaraz otworzywszy grobowiec ciała nie znaleziono, dlaczego ciało Maryi również zaraz nie powstało?”¹¹⁰

Uwielbienie Maryi wniebowziętej przedstawił Meffreth przypisując jej

¹⁰⁶ Tamże, k. Q^{3v}: „Ita licet quodam brevi interuallo temporis corporaliter mortis sis adducta, tamen copiose nobis infundis indeficientis luminis claritatem.”

¹⁰⁷ Tamże: „Iste igitur candidissimus sol Maria nimphula candidissima et iocundissima hodie assumpta est in anima ad thronum glorie...”

¹⁰⁸ Por.: S.P.A. I, s. 89—96

¹⁰⁹ Meffreth, dz. cyt., k. Q^{3v}: „Et quamuis hodie assumpta est in anima virgo Maria, tamen postea etiam in corpore reuerenter est assumpta. Sicut dicit de hoc Damascenus in sermonibus suis de assumptione.”...

¹¹⁰ Tamże, k. Q⁴: „Quando autem Maria est assumpta in anima, dubium non est quin subito de corpore egressa est. De assumptione autem corporis quando facta sit, habetur in legenda quod tertia die resurrexit et in celum ascendit, et gloriose assumpta est. Sed in reuelationibus beate elizabeth: que fuit de partibus saxonie. Legitur quod sibi reuelatum est. Quod post. XL. dies sui transitus in corpore sit assumpta Nam beata Maria secum colloquens ait. Omnes apostoli dormitioni mee affuerunt, et corpus meum reuerenter sepulture dederunt, sed quadragesimo die

godność królewską, przy czym jasno sformułował, powołując się na Hugona i Ryszarda od św. Wiktora, prawdę o wszechpośrednictwie: „Tak święta Panna, Pani świata, niebios Królowa, postawiona została ponad trzema hierarchiami wszystkich aniołów i ponad potrójną machiną rzeczy niebiańskich, ziemskich i piekielnych. Ma bowiem władztwo w niebie... kogo chce zbawia i przyjmuje... Stąd Hugo i Ryszard od św. Wiktora mówią: „Nic nie spływa i nic nie zstępuje od tronu Bożego, co by przez ręce Maryi nie przeszło. Ma także władzę na ziemi, dlatego rozkazuje jak pani sługom. ... Ma władzę nad szatanami, strasząc ich i płosząc. ... ma nad sobą tylko Trzy Osoby: Ojca, Syna i Ducha Świętego”¹¹¹.

Druga część właściwego kazania opiewa przede wszystkim uwielbienie Maryi w niebie. Meffreth pomieścił tu w wielkiej zgodzie wywody ps. Hieronima z listu 9 do Pauli i Eustochium z fragmentami opowieści apokryficznych. Kończy wizją Elżbiety heskiej, jasno stwierdzającą Wniebowzięcie z duszą i z ciałem, które powszechnie i pobożnie przyjmują doktorzy. „Ukazane ci zostało w tym widzeniu, że zarówno w ciele jak i w duszy Pani nasza do nieba została wzięta. Stąd dobrze śpiewa Kościół: Wzięta została Maryja do nieba, mianowicie w ciele i duszy, jak pobożnie i powszechnie utrzymują doktorzy”¹¹².

Kazanie IV zbudowane jest według poniższego planu:

Temat: „Wezbrały wody, i podniosły korab wysoko nad ziemię” (Gen VII, 17).

Protemat: Porównanie do kwiatu.

Podział: 1. Wielkość cnót — „Wezbrały wody”. 2. Wysokość nagród — „i podniosły korab”.

Protemat bardzo ogólnie wspomina Wniebowzięcie Maryi, szerzej natomiast traktuje uwielbienie, cytując obszernie drugą część listu ps. Hieronima do Pauli i Eustochium.

Pierwszy punkt kazania, o cnotach Maryi, wspomina jej uwielbienie i wywyższenie w niebie jako odpowiednik pokory: „Dziś ją wywyższył ponad niebiosą, gdyż tak głęboko, bardziej niż wszyscy święci się upokorzyła, że postawiona została jako ozdoba całego królestwa niebieskiego”¹¹³.

resurrexit. ... Sed rationabilis videtur cum corpus iohannis qui fuit custos virginis statim assumptum est. quia statim sepulchro aperto corpus non est inuentum. quare etiam Marie corpus non statim resurgeret?”

¹¹¹ Tamże, k. Q_{3v}: „Sic beata virgo mundi domina: celi regina. posita est super tres hierarchias omnium angelorum. et supra trinam machinam celestium: terrestrium; et infernorum. Habet enim imperatoriam potestatem in celestibus... quem enim vult saluat et assumit. ... Immo dicit Hugo et Richardus de sancto victore. Nihil a throno dei diuini muneris defluit et descendit. quod per manus Marie non transierit. Habet etiam potestatem in terrestribus. immo precepit tanquam domina ipsis ministris. ... Habet potestatem in demonibus hos terrendo et fugando. ... et solum habet super se tres personas. patrem et filium: et spiritum sanctum.”

¹¹² Tamże, k. Q_{4v}: „Ostensum est tibi in hac visione quod tam in carne quam in spiritu domina nostra in celum est assumpta. Ideo bene canit ecclesia. Assumpta est Maria in celum. scilicet. in corpore et anima. vt pie tenent communiter doctores.”

¹¹³ Tamże, k. Q₅: „Hodie ipsam super omnes celos exaltauit. quia se ita profunde super omnes sanctos humiliavit. vt posita est ad decorem totius regni celestis.”

Drugi punkt kazania poświęcił Meffreth w całości cielesnemu Wniebowzięciu i uwielbieniu Maryi. Wywody swe oparł na powadze Arystotelesa, św. Jana z Damaszku, św. Ildefonsa z Toledo, ps. Augustyna i ps. Hieronima.

„W I. Księdze Arystotelesa O niebie i świecie (powiedziane jest): to samo jest miejsce całości (i) części, całej ziemi i jednej gleby. Lecz ciało Syna Bożego było zawsze ponad wszystkimi aniołami, siedząc po prawicy majestatu Bożego (Hebr I, 3—4). A więc słusznie ciało i dusza Błogosławionej Dziewicy dziś wywyższone zostały ponad wszystkie chóry aniołów i duchy”¹¹⁴.

Powaga św. Jana Damasceńskiego ukazywała czytelnikom kazań Meffretha stosowność uwolnienia Maryi od skażenia, a to dla jej macierzyństwa Bożego i dziewictwa. Fragment przypisany św. Ildefonsowi z Toledo wykładał o Maryi przeniesienie Arki Przymierza z domu Aminadaba (II Reg VI): „i tak wzięli arkę z domu Aminadaba, który oznacza lud, bo spośród ludu śmiertelnego wziął ją, i włożyli na wóz nowy, to jest ciało uwielbione, i przenieśli tę arkę chwalebną na swoje miejsce, o którym mówi (ps.) Augustyn w kazaniu na Wniebowzięcie”¹¹⁵. Następują cytaty ps. Augustyna i ps. Hieronima, zgodnie świadczące o uwielbieniu Maryi w niebie.

Sredniowieczni franciszkanie gdańscy korzystający ze zbioru Meffretha mogli tylko silnie utwierdzić siebie i swoich słuchaczy w prawdziwej wierze we Wniebowzięcie Maryi z duszą i z ciałem. Maniera czerpania porównań z przyrody żywej i martwej nie przeszkodziła Meffrethowi w solidnym wykładzie o śmierci, wskrzeszeniu, Wniebowzięciu duszy, Wniebowzięciu ciała, wreszcie uwielbieniu i wywyższeniu Maryi w niebie. Bogactwem treści wyróżniają się kazania I i III, one też zawierają ocenę teologiczną tezy asumpcjonistycznej: doktorzy powszechnie sądzą, pobożnie przyjmują. Lecz i pozostałe kazania II i IV, choć uboższe, jasno wyrażają prawdę cielesnego Wniebowzięcia Maryi.

J a n N i d e r, dominikanin, profesor i dziekan wydziału teologicznego na uniwersytecie wiedeńskim¹¹⁶, prócz bogatej spuścizny teologiczno-

¹¹⁴ Tamże, k. Q_{5v}: „Aristotelis primo de celo et mundo. idem est locus totius (winno być: et) partis et totius terre: et vniusglobe (winno być: unius glebae). Sed corpus filij dei: fuit super omnes angelos sedens ad dexteram maiestatis dei. ad Hebreos. I. Ergo rationabiliter corpus et anima beate virginis hodie exaltata sunt super omnes choros angelorum et spiritus.”

¹¹⁵ Tamże, k. Q₆: „et sic tulerunt archam de domo aminadab qui interpretatur populus. quia de populo mortali assumpsit eam. et posuit eam in plastro nouo. hoc est corpore glorificato. et portauerunt archam hanc gloriosam in locum suum. de quo dicit Augustinus. in sermone. de assumptione.”

¹¹⁶ Jan Nider O.P., urodzony około 1380 r. w Isny, studiował w Kolonii, doktorat z teologii zdobył w r. 1425 w Wiedniu, w r. 1436 został dziekanem tamtejszego wydziału teologicznego. Brał udział w Soborze Bazylejskim. Zajmował się przeważnie zagadnieniami teologiczno-moralnymi. Zmarł 13 VII 1438 w Norymberdze. — Por.: H. F i s c h e r. L. Th.K. 5/1960/1066—1067, tamże bibliografia.

-moralnej pozostawił zbiór kazań zatytułowany: *Złote kazania o czasie i świętych ze zbiorem wielkopostnym*¹¹⁷. W zbiorze tym mieści się jedno kazanie na Wniebowzięcie Maryi:

„MARia optimam partem elegit que non auferetur ab ea Luce. X. Hoc verbum nulli competit: nisi solum proprie Marie virginis: que medium tenet inter creatorem et creaturam > < Habet etiam officium miserendi dei enim triplicia attributa diuersis in copia tribuit. potentiam petro per clauis: scienciam apostolo in raptu: et misericordiam matri. quia deo est proprium misereri semper et parcere”¹¹⁸.

Kazanie ma plan następujący:

Temat: „Maria obrała najlepszą częśćkę, która jej nie będzie odjęta” (Luc X, 42).

Protemat: Stosowność tematu względem Maryi.

Podział: Maryja obrała najlepszą częśćkę w życiu, w śmierci, w chwale.

I. Najlepsza częśćka w życiu: 1. Uświęcenie w łonie. 2. Dzieciństwo. 3. Zachowanie czystości. 4. Doskonałość życia. 5. Doskonała pokora. 6. Nagromadzenie łask. 7. Wcielanie Syna.

II. Najlepsza częśćka w śmierci: 1. Powiadomienie o przejściu. 2. Pociecha od zebranych Apostołów. 3. Orszak wszystkich świętych zastępów. 4. Śmierć z miłości, bez cierpienia. 5. Wniebowzięcie z duszą i ciałem.

III. Najlepsza częśćka w chwale. 1. Sposób Wniebowzięcia. 2. Miejsce. 3. Obowiązeki.

Zgodnie z przyjętym planem Jan Nider poświęca drugą część kazania śmierci i Wniebowzięciu, a trzecią uwielbieniu Maryi w niebie.

Odnosnie śmierci Maryi, prócz apokryficznych okoliczności szeroko uzasadniał Nider jej bezbolesność, w ten sposób pojmując modlitwę liturgiczną *Veneranda*. Natchnieniem było dlań *Mariale* ps. Alberta Wielkiego: „Uzasadnienie natomiast, dlaczego dziś nie umarła, lecz odeszła, podaje Albert w dziele o *Postan jest*: ponieważ pod krzyżem miała karę śmierci, zaciągniętą przez Ewę. ... Albert, tam gdzie przedtem, porusza także sposób w jaki Dziewica mogła umrzeć bez bólu. ... Bo w pobożnym umierającym są dwie skłonności, czyli dwa poruszenia duszy. Jedno naturalne... skłaniające do pozostania w ciele. Drugie łaski i miłości, do przebywania... z Chrystusem przez wyjście z ciała. Jest zaś rzeczą naturalną, że mocniejsze poruszenia eliminują słabsze. Skoro więc Dziewica widziała „przechodząc” Chrystusa, tak rozkoszną płonąła miłością, że skłonności naturalnej nie odczuwała. ... I tego dotyczy Kościół w kolekcje, gdzie mówi: „Lecz więzami śmierci nie mogła być skrępowana ta, która Syna twego wcielonego zrodziła”¹¹⁹.

¹¹⁷ Korzystam z oryginalnego egzemplarza franciszkanów gdańskich wieku XV: Gdańska Biblioteka P.A.N. inc XV. 567.

¹¹⁸ Tamże, k. L4 — L6v.

¹¹⁹ Tamże, k. L6a: „Rationem autem cur hodie non mortua fuerit sed migrauerit: reddit Albertus. super missus est. quia sub cruce penam mortis per eam contractam habuit...” K. L6b: „Modum etiam quomodo virgo sine dolore mori potuerit

O Wniebowzięciu z duszą i ciałem mowa była raczej zwięzła: „odchodząc przeprowadzona została w ciele i duszy, w towarzystwie Chrystusa. ... wstąpiła z jasnością cielesną, bo jej ciało zostało uwielbione”¹²⁰ Rozszerzenie tych krótkich wzmianek stanowiły cytaty z kazań św. Jana Damasceńskiego, mówiące o nieskazoności ciała Maryi¹²¹.

Uwielbienie Maryi przedstawione zostało bardzo oszczędnie. Jan Nider podkreślił sposób jej wzięcia: przez Chrystusa i wszystkich aniołów; miejsce: ponad wszystkie chóry anielskie; obowiązki w niebie: wspieranie, orędowanie, litowanie się¹²².

Gdańscy franciszkanie mogli więc w XV wieku wyczytać w dziele Nidera, że Maryja umarła bezboleśnie, że z duszą i ciałem do nieba wzięta została, w sposób chwalebny, na miejsce zaszczytniejsze od innych, by opiekować się ludzkością. Wyrażny był w tym wpływ *Złotej Legendy* Jakuba de Voragine¹²³, widoczny w przymieszcze elementu apokryficznego, w cytatach Jana Damasceńskiego i Kosmy Vestitora, którego ponoć wówczas czytano uroczyście w wielu kościołach (w oficjum brewiarzowym)¹²⁴. Na podkreślenie zasługuje niespodziana interpretacja modlitwy *Veneranda* w sensie śmierci bezbolesnej, a nie, jak można by się spodziewać, wolności od rozkładu grobowego.

*

* *

W dwunastu, mówiących o Wniebowzięciu, a zachowanych do dziś zbiorach kazań ze średniowiecznego klasztoru franciszkanów gdańskich, cztery nie wykazują wyraźnego rozeznania prawdy o cielesnym Wniebowzięciu Maryi (św. Bernardyna ze Sieny, Henryka Herpfa, Jana z Vercelli i ps. Wilhelma Paryskiego). Pozostałych osiem ksiąg jasno formuluje prawdę Wniebowzięcia z duszą i z ciałem i to, wyjąwszy Jakuba

tangit Albertus. vbi prius sub hac sententia. Nam in deuoto morituro due sunt inclinationes seu duo motus anime. Vnus nature: et hic inclinatur ad manendum in corpore. Alius est gratie et charitatis ad essendum... cum Christo per dissolutionem a carne. Naturale autem est quod motus maiores expellunt minores. Cum igitur virgo christum migratura vidit: tanta accendebatur claritate delectante: vt nature motum non sentiret. ... Illud tangit ecclesia in collecta: vbi dicit. Nec mortis nexibus deprimi potuit que filium tuum de se genuit incarnatum.”

¹²⁰ Tamże, k. Leb: „Quinto migrando deducitur in corpore et anima christo concomitante.” K. Lovc: „ascendit cum mirabili claritate corporali. quia corpus eius glorificatum fuit.”

¹²¹ Tamże, k. Lea i Lovc.

¹²² Tamże, k. Lovc-d.

¹²³ Por.: S.P.A. I.

¹²⁴ J. Nider, dz. cyt., k. Lovc: „Idem patet in sermone ex diuersis sanctorum dictis compilato. qui solemniter legitur in pluribus ecclesijs: vbi dicuntur ea que sanctus Cosmas audiuit ab his qui interfuerunt migrationi virginis.”

de Voragine, nie w oparciu o apokryfy, odgrywające tu rolę drugorzędną, lecz w połączeniu z rzetelną argumentacją teologiczną, nawiązującą do prawd objawionych. Pięciu autorów mówiło o śmierci Maryi: do czasu, uprzywilejowanej, bezbolesnej (ps. Bonawentura, Robert Caracciolo, Jakub de Voragine, Meffreth i Jan Nider). Wszyscy autorzy zgodnie sławili uwielbienie Maryi w niebie, w czym niektórzy korzystali z listu ps. Hieronima do Pauli i Eustochium, pomijając całkowicie jego część wstępną.

IV. WNIEBOWZIĘCIE MATKI BOŻEJ W ŚWIETLE DZIEŁ KAZNODZIEJSKICH ZE ŚREDNIOWIECZNYCH KSIĘGOZBIORÓW KOŚCIELNYCH W GDAŃSKU I KAMIENIU POMORSKIM.

Połączenie w jednym studium analizy źródeł gdańskich i kamieńskich wynika ze względów natury technicznej, stąd każda z tych grup zostanie omówiona oddzielnie.

Wśród zachowanych kodeksów ze średniowiecznych bibliotek kościelnych gdańskich dwie grupy nie zostały jeszcze omówione: spuścizna biblioteki N.M.P. i kościoła św. Piotra i Pawła. Konkretnie chodzi tu o dzieła, nie związane z prywatnymi posiadaczami spośród duchowieństwa pomorskiego.

Biblioteka kościoła mariackiego sięga początkami XIV wieku.¹ Do dnia dzisiejszego dochowały się następne dzieła kaznodziejskie z niej pochodzące:

Sermones de sanctis, rkp. około 1420 r., sygnatura: Ms Mar F 196.

Corona B.M.V., [Strassburg ca 1485]. GW 7572. Kat. Ink. Gd. Nr 190.

Guillermus Parisiensis: Postilla super epistolas et evangelia. [s. 1., non ante 1480]. H* 8242. Kat. Ink. Gd. Nr 288.

Homiliarius doctorum a Paulo Diacono collectus. Speyer 1482. HC 8790. K. Ink. Gd. Nr 313.

Hugo de Sancto Caro: Postilla super evangelia, Basel 1482. H* 8975. K. Ink. Gd. Nr 320.

Jacobus de Voragine: Legenda aurea, Strassburg 1492. C 6458. Kat. Ink. Gd. Nr 344.

¹ Proboszcz mariacki Andrzej Slommow obejmując kościół w 1398 roku zastał już pewien zbiór, a sam zgromadził wiele dzieł, tak iż wystarał się 24 VI 1413 roku o zatwierdzenie fundacji biblioteki przez wielkiego mistrza krzyżackiego Henryka von Plauen. W roku śmierci A. Slommowa (1438) księgozbiór liczył 102 pozycje. Następnie biblioteką opiekował się Henryk Kalow († 1468), a w latach 1472—1518 Mikołaj Schwichtenberg, z czasem proboszcz św. Jana i oficjał pomorski. Od roku 1912 książki przeszły w depozyt do Biblioteki Miejskiej w Gdańsku, dziś Gdańskiej Biblioteki P.A.N. — Por.: Kat. Ink. Gd. s. 273.

Leonardus de Utino: Sermones aurei de sanctis, Nuernberg 1478. HC 16134. Kat. Ink. Gd. Nr 382.

Petrus de Palude: Sermones Thesauri novi de sanctis, Strassburg 1483. C 5421. Kat. Ink. Gd. Nr 470.

Biblioteka przy kościele św. Piotra i Pawła w Gdańsku istniała już w wieku XV i dużo nabytków zawdzięczała swemu proboszczowi Walterowi z Chojnic.² Dochowały się do dziś następujące dzieła kaznodziej-skie:

Bernardinus Senensis s.; Sermones de evangelio aeterno. [Basel ca 1489]. GW 3886. Kat. Ink. Gd. Nr 103.

Henricus de Herpf: Sermones de tempore et de sanctis. Speyer [post 17 I 1484]. HC 8527. Kat. Ink. Gd. Nr 298.

Homiliarius Doctorum a Paulo Diacono collectus. Koeln [ca 1478]. HC 8798. Kat. Ink. Gd. Nr 312.

Hugo de Prato Florido: Sermones de sanctis. Heidelberg 1485. HC 9009. Kat. Ink. Gd. Nr 319.

Z wymienionych dwunastu tomów kazań należących do dwu bibliotek kościelnych Gdańska, jeden nie zawiera kazania o Wniebowzięciu Maryi³, osiem dalszych zawiera zbiory już przebadane w ramach innych bibliotek z terenu Wielkiego Pomorza⁴. Pozostałe trzy zostaną tu dokładnie zanalizowane.

W zbiorze kazań o świętych zajmujących k. 1—132 v. rękopisu mariackiego z pierwszej ćwierci XV wieku, zapisanym w najstarszym katalogu biblioteki mariackiej z czasów Henryka Kalowa (trzecia ćwierć XV wieku), są dwa kazania o Wniebowzięciu Maryi:

I. „Qui cereavit me requieuit in thabernaculo meo Ecc 24 hec dicit beata virgo de filio dei et suo > < recipiant nos cum honore in eterna thabernacula”⁵.

II. „Maria autem optimam partem elegit etc lluce X licet hoc de Magdalena scribatur nos tamen hoc > < ut ab illis accipiat quod alijs administrat hec est optima pars Marie que non auferetur ab ea in eternum”⁶.

Kazanie I o epistole mszalnej na święto Wniebowzięcia, gubi się w cytatach alegorycznie wyjaśnianych o Maryi. Sławiąc jej doskonałości nie znajduje miejsca na prawdę o jej wniebowzięciu.

² Por.: S.P.A. II, s. 102. — Rozwój biblioteki zahamowała reformacja. Książki z księgozbioru św. Piotra i Pawła weszły do Biblioteki Miejskiej w Gdańsku wraz ze zbiorami Henryka Schwartzwalda i dopiero przy pracach nad katalogiem inkunabułów zostały wyodrębnione przez H. Jędrzejewską i M. Pelczarową. Por. Kat. Ink. Gd. s. 279.

³ Postylla Hugona a S. Caro.

⁴ Por.: S.P.A. I, s. 87—96 — ps. Wilhelm Paryski i Jakub de Voragine; S.P.A. II, s. 96—105 — Homiliarius Doctorum i Hugo de Prato Florido; S.P.A. III s. 291 n, 297—299, 303—308, s. Bernardinus Senensis, Henricus de Herpf, Leonardus de Utino.

⁵ Biblioteka PAN Gdańsk, Ms Mar F 196, k. 77 b — 78 b.

⁶ Tamże, k. 78 b 79b.

Kazanie II o ewangelii ze święta wykazuje następujący bieg myśli:

Temat: „Maria zaś obrała najlepszą częśćkę” (Luc X, 42).

Podział: Maryja obrała najlepszą częśćkę: 1. W postępowaniu — dziewictwo. 2. W poczęciu (Syna Bożego) — świętość. 3. We wniebowzięciu — wyniesienie ponad wszystkie stworzenia; rozwinięcie w oparciu o II Reg VI, 12 i II Reg VIII, 6 — porównanie do podniesienia Arki Przymierza.

Kazanie używa słowa wniebowzięcie (*assumptio*) bez bliższego określenia, czy ono jest duchowe tylko, czy duchowe i cielesne zarazem: „we wniebowzięciu Maryja również najlepszą częśćkę obrała, gdyż ponad wszystkie stworzenia została wyniesiona”⁷. Cytat ze św. Bernarda mówi na równi o okazywaniu ciała przez Chrystusa Pana Bogu Ojcu, a przez Maryję Synowi⁸. To wydaje się przeważać szalę na stronę cielesnego wniebowzięcia, niemniej jednak prawda ta nie znajduje w kazaniu jasnego wyrazu.

Uwielbienie Maryi w niebie przedstawione zostało w formie alegorycznego komentarza przeniesienia Arki Przymierza przez Dawida. Dawid to Chrystus Pan, siedem chórów to aniołowie i święci, których Maryja we właściwej świętości przewyższa⁹. Następuje alegoryczny komentarz przeniesienia Arki Przymierza przez Salomona do Świętego Świętych w nowej świątyni, w sensie niezrównanego stopnia chwały w niebie¹⁰.

Niewiele mogli skorzystać duchowni kościoła mariackiego czytając lub głosząc omówione kazanie. O śmierci Maryi ani wzmianki, o wniebowzięciu ogólna bardzo, wprost cielesności jego nie dotycząca, o uwielbieniu znajdowali najwięcej materiału dzięki alegorycznej interpretacji tekstu przystosowanego do Maryi.

Corona B. M. V. [Wieniec NMP], anonimowego autora, stanowi jedną ze średniowiecznych „encyklopedii” maryjnych¹¹. Incipit brzmi:

⁷ Tamże, k. 78 b: „Optimam igitur partem elegit in conuersacione et in conceptione et in assumptione. ...In assumptione etiam optimam partem elegit, quia super omnes creaturas exaltata.”

⁸ Tamże, k. 79 a: „Vnde Bernardus: Securum habes o homo iam accessum ad deum. vbi habes ante filium matrem, filium ante patrem. mater ostendit filio pectus et vbera... filius ostendit patri latus et vulnera...”

⁹ Tamże, k. 78 v c-d: „...erant cum eo VII chori et victima vituli (II Reg VI, 12)... id est Christus qui de hoc mundo adducens virginem habet secum. VII. chorus id est omnes sanctos plenos spiritu septiformi... Inhijs choris septem sunt proprietates que omnes excellentes fuerunt in virgine... in angelis maxime commendatur humilitas... In patriarchis fides... in prophetis... intellectus... In apostolis caritas... In martiribus... fortitudo... In confessoribus... misericordia et pietas... In virginibus puritas... hij omnes interesunt eius assumptioni.”

¹⁰ Tamże, k. 79 a: „Sequitur in sancta sanctorum (III Reg VIII, 6) id est in prerogatiua tocius ecclesie triumphantis. ut ullus sit ei similis uel equalis in gloria.”

¹¹ Korzystam z egzemplarza Gdańskiej Biblioteki PAN ink XV. 446.

„Incipit prologus in librum qui dicitur Corona beate virginis. Signum magnum apparuit in celo. id est ecclesia. Mulier. id est beata virgo amicta sole: et luna sub pedibus eius. et in capite eius corona stellarum duodecim. Apoc. XII. Cum igitur ego frater N. omnium seruorum beate et gloriose virginis Marie vltimus et Capellanus eius immeritus et indignus: iam diu aliqua ad laudem...”.

Tytuł i układ zawdzięcza tekstowi Apoc XII, 1 „Wielki znak ukazał się na niebie: Niewiasta obleczona w słońce, księżyc pod jej stopami, a na głowie jej korona z dwunastu gwiazd”. Autorowi jednak nie wystarczyła jedna korona z dwunastu gwiazdami, skoro Maryi nie tylko królowie ziemscy, ale i sam Król Królów był poddany w Nazarecie. Wprowadził więc dwanaście koron po dwanaście gwiazd i każdą ze stu czterdziestu czterech gwiazd udokumentował tekstami „świętych ojców”.

Zasadniczy temat dzieli na osiem:

1. O wielkim i świętym znaku ukazanym św. Janowi.
2. O imieniu NMP.
3. Dlaczego Błogosławiona Dziewica nazywana jest niewiastą.
4. Dlaczego nazwana jest obleczona w słońce.
5. Dlaczego powiedziane jest: księżyc jest pod jej stopami.
6. Co oznaczają korony na jej głowie.
7. Co oznacza dwanaście gwiazd tej korony.
8. Jakimi winni być słudzy NMP, aby mogli ją godnie czcić.

Każdemu z ośmiu punktów odpowiada osobny rozdział; rozdział siódmy rozpada się na szereg mniejszych, poświęconych poszczególnym gwiazdom poszczególnych koron.

Rozdział I komentuje słowa: „Wielki znak ukazał się na niebie”. Komentarz idzie po linii stwierdzenia wniebowzięcia w ciele uwielbionym, a przy tym pośrednictwa Maryi, nadto wyniesienia ponad aniołów do najwyższej sfery nieba: „Nigdy bowiem nie słyszano ani nie widziano, nigdy nie wstąpiło w serce człowieka, żeby jakieś czyste stworzenie czyli człowiek było wyniesione ponad wszystkie chóry aniołów i ponad każdy z nich z osobna. ... przed wniebowzięciem jej, Orędowniczka nasza była oddzielona od sędziego naszego, skoro on siedział po prawicy Ojca, a ona dotąd pozostawała na ziemi. Bardzo więc pożyteczne było dla samych biedaków, aby pośredniczka między nimi a Synem bezpośrednio asystowała sędziemu i za nimi z bliska się wstawiała. Dokołało się to we wniebowzięciu, gdy spełniły się słowa: Stała królowa po prawicy twojej w ubiorze złotym, to znaczy w ciele chwalebny aby mogła mu wskazać łono, w którym go nosiła i piersi którymi karmiła... Następuje: na niebie. Trojakie jest niebo. Powietrzne, w którym latają ptaki niebieskie... Gwieździste, w którym stoją gwiazdy nieba... Empirejskie, w którym aniołowie Boga uwielbiają. Lecz ani w pierwszym, ani w drugim, ani w trzecim, skoro ponad wszystkie chóry aniołów, nie wątpi się, została wyniesiona. ... Lecz w wyższym, jeśli jest coś wyższego, lub w górnej części empirejskiego, gdzie jest tron majestatu Bożego, które nazywa się niebem Trójcy Świętej. Bo wierzy się, że nie ma nic wyż-

szego w niebie nad tron Maryi, która po prawicy Syna siedzi na tronie majestatu”¹².

Rozdział V wyjaśnia na kilka sposobów słowa: „a księżyc pod jej stopami”. Pierwszy z nich to wyniesienie Maryi we wniebowzięciu ponad wszystkie stworzenia: „Na wiele sposobów się to wykłada, a tyczy to wzniosłości miejsca do którego została wzięta. Księżyc bowiem, jak niektórzy mówią, jest widzialny ponad wszystkimi stworzeniami niższymi, a jednak Dziewica jset ponad nim. ... Powiedzieć więc — a księżyc pod jej stopami — jest tym samym jakby się powiedziało: wywyższona jest ponad wszelkie czyste stworzenie”¹³.

Rozdział VI poświęcony jest znaczeniu korony na głowie Maryi: „A na głowie jej korona”. W tych słowach wyrażone jest, do jak wielkiej chwały czyli godności Maryja została wzięta”¹⁴. Uwielbiona została nie sama tylko dusza, lecz i ciało Maryi: „Siedz po prawicy mojej w chwale, która zawsze stałaś po prawicy mojej służąc, na wieki w zlocistej szacie, to znaczy w ciele uwielbionym. Słuszne bowiem było, skoro Chrystus, Słowo Ojca, stał się ciałem z jej ciała i kością z jej kości, by tam gdzie Syn jest, była także i matka Jego”¹⁵. Tok argumentacji zdradza wpływ kazania ps. Augustyna, odpowiedzi na ps. Hieronimowy list 9 do Pauli i Eustochium.

Szósta gwiazda drugiej korony oznacza godność królowej nieba. Autor pojmuje obecność Maryi w niebie jako cielesną, we wskrzeszonym ciele: „I skoro już jest wskrzeszone, jak prawdziwie się wierzy, Króla Chwały

¹² Tamże k. I v c-d: „Nunquam enim auditum vel visum fuerat. nunquam in cor hominis ascenderat quod aliqua pura creatura. scilicet. homo exaltaretur super vniuersos et singulos ordines angelorum. ...ante assumptionem ipsius in celum aduocata nostra separata erat a nostro iudice. cum ille sederet ad dexteram patris: et ipsa adhuc maneret in terris. Perutile ergo erat ipsis miseris vt mediatrix inter ipsos et filium immediate iudici assisteret. et ipsa pro eis e vicino exoraret. Quod factum est in assumptione quando illud impletum est Astitit regina a dextris tuis in vesti. deau. id est in corpore glorificato vt valeat ei ostendere ventrem quo eum portauit: et vbera quibus lactauit. ...Sequitur in celo. Triplex est celum Aereum in quo volucres celi volant. ... Sidereum in quo stelle celi stant. ... Empirreum in quo angeli deum laudant. Sed nec in primo nec insecundo nec in tercio cum super omnes angelorum choros non dubitetur exaltata. ...Sed in altiori si quod altius est vel in superiori parte empirrei. vbi est thronus diuine maiestatis quod dicitur celum sancte trinitatis. Nichil enim creditur altius in celo sede marie que ad dexteram filij sedere creditur in throno maiestatis.”

¹³ Tamże, k. V a: „Et luna sub pedibus eius. Hoc multipliciter exponitur et pertinet ad excellentiam loci ad quem assumpta est. Luna enim vt quidam asserunt vltra omnes creaturas inferiores visibilis existit. et tamen virgo super ipsam. ... Est ergo dicere. luna sub pedibus eius. ac si diceretur. Exaltata est super omnem param creaturam”.

¹⁴ Tamże, k. V b: „ET in capite eius corona. In his verbis exprimitur ad quantam gloriam seu dignitatem maria sit assumpta”.

¹⁵ Tamże, k. V vc: „Sede a dextris meis in gloria que semper astitisti a dextris meis seruiens pro eternis in vestitu deaurato. id est. corpore glorificato. Iustissimum enim erat cum christus verbum patris factus esset caro de carne eius et os de ossibus eius. vt vbi esset filius ibi esset et mater eius”.

w ozdobie: jego widzą jej oczy... nie tylko umysłowe, ale i cielesne”¹⁶. W tym znaczeniu wyjaśniony jest w formie aluzji istotny passus modlitwy liturgicznej *Veneranda*: „Ponieważ w śmierci doczesnej nie była skrępowana więzami śmierci, którymi są zgnilizna, robaki i spopielenie. Ponieważ przed zmartwychwstaniem ogólnym ozdobiona została chwałą ciała i podwójną szatą”¹⁷. Mowa jest również o uwielbieniu Maryi w niebie: „Ponieważ ponad wszystkimi chórami aniołów po prawicy Syna na tronie chwały została umieszczona”¹⁸. W tym samym znaczeniu została wyjaśniona także antyfona liturgii Wniebowzięcia *Vidi speciosam*¹⁹.

Dziewiąta gwiazda drugiej korony to godność podnóżka Trójcy Świętej, stawiająca Maryję ponad wszystkimi chórami aniołów i świętych: „Maryja słusznie nazywana jest podnóżkiem Trójcy Świętej. Gdy bowiem była na ziemi, uniżyła się bardziej niż wszyscy ludzie, słusznie we wniebowzięciu została wywyższona ponad wszystkie chóry aniołów i dusz świętych”²⁰. Racje tego wywyższenia podaje autor dwie: wielość mieszkań w domu Ojca i odwzajemnienie za najgodniejszy przybytek Syna Bożego na ziemi: dziewicze łono Maryi.

Dwunasta gwiazda ósmej korony to nazwa Królowej, którą poleca (na siódmym miejscu) wspaniała i drogocenna szata czyli ciało uwielbione, w myśl wyjaśnienia przypisanego św. Bernardowi, a znanego już z rozdziału VI „Wieńca NMP”²¹.

Dziewiąta gwiazda dziewiątej korony oznacza posiadanie przez Maryję cnót Mojżesza. W rozważaniu tych cnót niespodziewanie znajduje się wyraźna nauka o cielesnym wniebowzięciu, osnuta znów, jak w paragrafie o VI gwieździe II korony, na modlitwie *Veneranda*, lecz wzbogacona uwagą, o szczęściu uwielbienia ciała przed zmartwychwstaniem powszechnym i wzmianką o wskrzeszeniu trzeciego dnia po śmierci: „Wybitność najwyższego uczczenia, skoro w śmierci doczesnej nie była skrępowana więzami śmierci, którymi są zgnilizna, robak i spopielenie, lecz w duszy i ciele, jak prawdziwie się wierzy, przez Syna została wzięta do nieba. ... Uwielbionego ciała ze swymi właściwościami szczęśliwość,

¹⁶ Tamże, k. XV vc: „Et cum iam sit resuscitata vt vere creditur regem glorie in decore suo vident oculi eius. ... non solum intellectuales sed etiam corporales”.

¹⁷ Tamże, k. XVI a: „Quia in morte temporalis mortis nexibus non depressa que sunt putrefactio vermes et incineratio. Quia ante generalem resurrectionem gloria corporis et stola duplici decorata”.

¹⁸ Tamże: „Quia super vniuersos ordines angelorum ad dexteram filij in throno glorie collocata”.

¹⁹ Tamże, k. XV v c-d.

²⁰ Tamże, k. XVII a: „Subsellium sancte trinitatis iure beata virgo maria dicitur. Dum enim in hac vita infra omnes homines se humiliavit in assumptione merito super omnes ordines angelorum et sanctarum animarum est exaltata”.

²¹ Tamże, k. LVI b—LVI v c: „Septimo a speciositate et preciositate vestimenti. id est. corporis glorificati. Vnde. in vestitu deaurato. id est. in corpore glorificato. sicut dicit beatus Bernardus”.

udzielona przed dniem sądu... Miletus Biskup Sardes mówi iż słyszał świętego Jana głoszącego, że trzeciego dnia Chrystus wskrzesił matkę swoją”²². Powaga apokryfu ps. Melitona z Sardes odgrywa tu rolę drugorzędną, komentując tylko Est XV, 4. Dalej następuje stwierdzenie uwielbienia w Maryi, tak jak w Panu Jezusie, natury ludzkiej: „Ponad naturę aniołów wyniesione zostało nasze człowieczeństwo w niej, jak i w Synu”²³.

Wieniec NMP wpajał więc w ludzi średniowiecza prawdziwą wiarę w cielesne wniebowzięcie Maryi, przekonanie o jej, uprzednim względem powszechnego, zmartwychwstaniu i uwielbieniu ciała, o śmierci bez ulegania jej więzom, o wyniesieniu do najwyższej chwały w niebie.

Piotr de Palude (Paludanus), scholastyk dominikański pierwszej połowy XIV wieku²⁴, aż cztery kazania o Wniebowzięciu Maryi napisał w ramach swego *Nowego Skarbcia o świętych*²⁵.

I. INTRODUXIT ME REX IN CELLAM VINARIAM EXULTABIMUS ET LETABIMUR IN TE. CANTI. I. ET LEGITUR IN ASSUMPTIONE BEATE MARIE VIRGINIS. THEOPHILUS IN BREUILLOQUIO DIUERSARUM ARTIUM EBUR DECOCTUM >< O QUAM GAUDENS ERIT EIUS OBITUS QUI MARIE DUM VIXERIT FUERIT SEDULUS ET DEUOTUS MINISTER²⁶.

II. ASSUMPTA EST MARIA IN CELUM GAUDENT ANGELI LAUDANTES BENEDICUNT DOMINUM. DICUNT NATURALES QUOD HERBA QUEDAM QUE DICITUR SPONSA SOLIS >< NON EST PHAS ILLUM TE DESERERE QUI FIDUCIAM PONIT IN TE²⁷.

III. QVE EST ISTA QUE ASCENDIT PER DESERTUM DELITIJS AFFLUENS ET INNIXA SUPER DILECTUM SUUM. CANTI. VLTIMO. SICUT DOMINO ASCENDENTE MIRATI SUNT ANGELI >< HEC VIRGO INCOMPARABILIS EST CETERIS VIRGINIBUS: ITA HEC FESTIUITAS OMNIUM SANCTORUM FESTIUITATUM EST DIGNISSIMA”²⁸.

²² Tamże, k. LXI b: „Summe honorificentie singularitas cum in morte temporalis mortis nexibus non est depressa. qui sunt putrefactio vermis et incineratio. sed in anima et corpore vt vere creditur a filio assumpta est in celum. ... Glorificati corporis cum suis dotibus ante diem iudicij ei collata felicitas. In cuius figura dictum est hester Tertia die circumdata est gloria sua etc. Vnde miletus sardensis episcopus dicit se audisse beatum iohannem predicantem tertia die christum suscitasse matrem suam...” (O apokryfie ps. Melitona, por.: „Studia Pomoraniae Assumptionistica” — I, nota 24).

²³ Tamże, k. LXI b: „Supra naturam angelicam exaltata in ea sicut in filio nostra humanitas”.

²⁴ Petrus de Palude, ur. około r. 1280 w Varmabon, dominikanin, w r. 1314 zyskał w Paryżu tytuł mistrza Teologii i uczył tam do r. 1317, a następnie w latach 1319—1329 spełniał tamże obowiązki kaznodziei. Stolica Apostolska powierzała mu szereg urzędów, najwyższym było stanowisko patriarchy Jeruzalem w latach 1329—1331. Mimo tych zajęć pozostawił po sobie obfitą spuściznę piśmienną: komentarz do 4 ksiąg Sentencji Piotra Lombarda, komentarz do Pisma św., wiele kazań w zbiorze „Skarbiec Nowy”: na uroczystości roku liturgicznego, Świętych Pańskich, a także kazania wielkopostne. Zmarł 31 I 1342 w Paryżu. — Por.: J. K o c h. L.Th.K. VIII (1936) 173—174 oraz W. E c k e r t. L. Th.K. VIII (1963) 374—375 tamże najważniejsza bibliografia. Hurter. Nomenclator II (1906) 537—538.

²⁵ Korzystam z opisanego wyżej oryginalnego egzemplarza dziś w Bibliotece Gdańskiej PAN ink. XV. 740.

²⁶ Tamże, k. E₂vc — E₅b.

²⁷ Tamże, k. E₅b — E₈vc.

²⁸ Tamże, k. E₈vd — F₂vc.

IV. „MARIA optimam partem elegit que non auferetur ab ea. Luce. X. In verbis premissis duo innuntur. Primo beata virgo commendatur > < Et hoc conuenit potentie. sapientie. et clementie. vt supra”²⁹.

K a z a n i e I ma następującą budowę:

Temat: „Wprowadził mię król do piwnicy winnej” (Cant I, 3; II, 4).

Protemat: Porównanie Maryi do kości słoniowej.

Podział: I. Chwalebne Wniebowzięcie NMP — „Wprowadził mię do piwnicy”: 1. Ze względu na miejsce: a. piwnica łaski, b. piwnica mądrości Bożej, c. piwnica chwały. 2. Ze względu na sposób: a. z królewskim przepychem, b. z wielką chwałą i czcią, c. z pieniem najśodszy, d. z duszą i z ciałem.

II. Radosne uwielbienie jej darów — „rozradujemy się i rozweselimy w tobie”:

1. Gdyż stała się piwniczną w piwnicy chwały. 2. Gdyż stała się orędowniczką rodzaju ludzkiego. 3. Gdyż stała się odźwierną nieba.

Doktryna asumpcjonistyczna mieści się głównie w rozważaniach o sposobie chwalebne Wniebowzięcia. O uwielbieniu i wywyższeniu Maryi w niebie mówią trzy pierwsze punkty: królewski przepych, chwała i cześć, najśodsze pienia³⁰. Punkt czwarty, nie zapowiedziany w podziale i stąd robiący wrażenie interpolacji kontrastującej swą wyrazistością z otoczeniem, poświęcony jest cielesności wniebowzięcia.

Najpierw kaznodzieja stwierdza fakt, pobożnie wierzony, następnie uzasadnia go czterema argumentami, noszącymi znamiona wpływów ps. Augustyna: „Po czwarte została wprowadzona z uprzywilejowaną szczęśliwością, bo z ciałem i duszą... Jak Chrystus został uwielbiony z duszą i ciałem, tak należy pobożnie wierzyć, że Błogosławiona Dziewica jest uszczęśliwiona w duszy i ciele, uwielbiona zarówno we właściwościach duszy jak i ciała. Odpowiada to po pierwsze wszechmocy Bożej. Jeśli mógł ją zachować w dziewictwie, dlaczego nie wolno od zgnilizny?... Po drugie odpowiada to mądrości, gdyż mądrość budowniczego jaśnieje w jego domu, który wybrał na mieszkanie. ... a skoro tak ją przyozdobił za życia, należy wierzyć, że i w śmierci. Po trzecie odpowiada to sprawiedliwości Bożej. Słuszne bowiem jest, by ten, kto ciała innych świętych... taką czcią otoczył na ziemi, jeszcze większą czcią otoczył ciało Matki, gdyby było na ziemi. Lecz nie ma, jest w niebie. ... Po czwarte odpowiada dobroci Bożej. Dobry syn winien uczyć matkę w życiu i w śmierci nad innych... Taki skarb godniejsze było niebo przechowywać niż ziemia. Nie mogę pomyśleć i boję się powiedzieć, że to najświętsze ciało zostało wydane robakom”³¹.

²⁹ Tamże, k. F₂vc — F₃b.

³⁰ Tamże, k. E₃vd — E₄a.

³¹ Tamże, k. E₄a-b: „Quarto fuit introducta cum priuilegiali beatificatione. quia cum corpore et anima. Augustinus. XII. de ciuitate dei. Sicut christus est glorificatus in corpore et anima. ita pie credendum est quod virgo beata est beatificata in corpore et anima. tam in dotibus anime quam corporis glorificata. Hoc probat Augustinus multis persuasionibus. Primo hoc competit diuine potentie si potuit

Uzasadniewszy czterema racjami dlaczego Maryja 12 lat żyła na ziemi po Wniebowstąpieniu Pańskim, kaznodzieja sięga do apokryfów po opis ostatnich chwil życia Maryi na ziemi, jej śmierci prawdziwej, choć bezbolesnej, jej zmartwychwstania na trzeci dzień. W kontekst wplata cytaty z modlitwy *Veneranda*, pojmowanej jako czasowe tylko przejście przez śmierć i nieuleganie jej skutkom na stałe: „I tak jej ciało nie od razu zostało wprowadzone do piwnicy niebiańskiego Jeruzalem, lecz przez pewien czas umieszczone w dolinie Jozafata i tak była do czasu prawdziwie umarła i przez tę śmierć nie była wyjęta spod prawa ogólnego. Hebr IX, 27 postanowione jest wszystkim ludziom raz umrzeć. Dlatego Kościół śpiewa: Śmierci uległa do czasu, lecz nie mogła być skrepowana więzami śmierci”³².

W zakończeniu kazania cytaty z ps. Hieronimowego listu do Pauli i Eustochium nawołuje do radości z powodu wstąpienia Maryi do niebios, oczywiście bez stwierdzenia, że z ciałem i z duszą, ale i bez słów wyrażających wątplenie.

K a z a n i e II ma podobną budowę:

Temat: „Wzięta jest Maryja do nieba: radują się Aniołowie, chwałą i błogosławią Pana” (I antyfona niesporów).

Protemat: Porównanie Maryi do rośliny *sponsa solis*.

Podział: I. Chwalebne Wniebowzięcie Maryi — „wzięta jest Maryja do nieba”: 1. W honorowym towarzystwie. 2. Z cudowną jasnością. 3. Z jasnością nadistotną. 4. Ze straszliwą potęgą. 5. Z niewypowiedzianą radością.

II. Dzwieczna radość aniołów — „radują się aniołowie”: 1. Na ziemi z poczęcia Syna Bożego, w niebie pełnia chwały nad wszystkich aniołów i świętych. 2. Na ziemi z błogosławieństwa Elżbiety w nawiedzeniu, w niebie jasność oświecająca niebo i wszystkich aniołów. 3. Na ziemi zrodzenie dziewicze Króla niebios, w niebie wywyższenie ponad wszystkie chóry aniołów. 4. Na ziemi ze świadectwa trzech Królów, w niebie zjednoczenie woli z Wolą Bożą. 5. Na ziemi z ofiarowania Syna w świątyni, w niebie wynagradzanie jej sług przez Boga na jej życzenie. 6. Na ziemi z oglądania zmartwychwstającego, w niebie bliskość Chrystusa i Trójcy Świętej. 7. Na ziemi z wniebowstąpienia Chrystusa Pana, w niebie bezpieczeństwo wiecznej chwały.

eam conseruare in virginitatis pudore cur non incorruptam a putredine. cum dicit psalmus CXXXIII. Omnia quecumque voluit fecit. Secundo conuenit sue sapientie quia sapiens architector facit relucere sapientiam suam in domo propria in qua elegit habitare ... edificat domum ornando. et si ita eam ornauit in vita credendum est et in morte. Tercio conuenit diuine iusticie. iustum enim est qui aliorum sanctorum corpora immo etiam vt sunt tormenta crux clauis et corona in tanto honore haberi facit in terra. Corpus quoque matris in maiori honore haberi faceret in terris si esset: sed non est: sed in celis. ... Quarto conuenit diuine bonitati Boni filij est honorare matrem in vita et in morte vltra alios. ... Tantum thesaurum dignus est seruare celum quam terra. illud sanctissimum corpus datum esse veribus dicere pertimesco et sentire non valeo”.

³² Tamże, k. E₄vd: „Et sic corpus eius non statim ductum fuit in cellarium celestis hierusalem: sed per aliquod tempus in valle Josaphat collocatum. et sic fuit ad tempus veraciter mortua: nec ista morte a lege communi exempta. Hebrerum. IX. Statutum est omnibus hominibus semel mori. Ideo canit ecclesia. Mortem subiit temporalem: nec tamen mortis nexibus deprimi potuit”.

Całe kazanie poświęcone jest raczej rozważaniu uwielbienia Maryi niż cielesności wniebowzięcia. O uwielbieniu mówi część pierwsza, zgodnie z podziałem, a wbrew tytułowi. Również o uwielbieniu Maryi mówią niebiańskie odpowiedniki siedmiu radości. Nie mniej jednak oprócz ogólnych wzmianek o wniebowzięciu znalazła się jedna wyraźna o jego cielesności: „Siódmą radość, którą miała na ziemi, to wniebowstąpienie Chrystusa, bo widziała go wstępującego do nieba i całkowicie skierowała doń swego ducha, tak iż całe jej postępowanie było niebiańskie, dopóki nie sprawdziło się jej pragnienie, iż dzisiaj została wzięta do nieba z ciałem i duszą”³³. Lecz na tym twierdzeniu wszystko się kończy, brak jakiegokolwiek dowodzenia.

Kazanie III ma układ analogiczny do poprzednich mimo mniejszych rozmiarów:

Temat: „Któraż to jest, która wstępuje z puszczy, opływająca rozkoszami, oparta o miłego swego?” (Cant VIII, 5).

Protemat: Podziw aniołów z wniebowzięcia Maryi przyrównywany do podziwu z Wniebowstąpienia Pańskiego.

Podział: I. Podziw wniebowzięcia: „Któraż to jest”: 1. Matka Boga. 2. Królowa aniołów. 3. Pani świata. 4. Skarbniczka Boża.

II. Powód podziwu: „opływająca rozkoszami”: 1. Wstąpienie z puszczy. 2. Opływanie rozkoszami. 3. Oparcie o miłego swego.

Treścią swą zbliża się kazanie III do II, gdyż rozważa swoistym, śreniowiecznym sposobem uwielbienie Maryi w niebie. O wniebowzięciu z duszą i z ciałem raz tylko jest mowa, w obrębie protematu, iż natura ludzka w dwu doskonałych osobach: Chrystusa i Maryi wyniesiona jest ponad aniołów: „lecz widząc, że ludzka natura w dwu doskonałych osobach, mianowicie Chrystusa i Matki jego wywyższona jest ponad aniołów, bardzo się zdziwili”³⁴. O radości anielskiej z powodu wejścia Maryi do nieba świadczy autor raz jeszcze wyjaśniając przy końcu kazania „oparcie o miłego”. Samo zakończenie stanowi cytat ps. Hieronima, umiejętnie wybrany, świadczący o wywyższeniu Maryi wniebowziętej, bez cienia wątpliwości.

Kazanie IV, najkrótsze, robi wrażenie fragmentarycznego, bo brak mu drugiej części, zapowiedzianej w podziale.

Temat: „Maryja obrała najlepszą cząstkę, która jej nie będzie odjęta” (Luc X, 42).

³³ Tamże, k. E₈v: „Septimum gaudium quod habuit in terra est christi ascensio: quia vidit eum in celum ascendentem et direxit post eum eius mentem: ita quod conuersatio eius tota celestis erat quousque impletum est eius desiderium. vt hodie assumeretur in celum corpore et anima”.

³⁴ Tamże, k. E₈v: „sed videntes humanam naturam in duabas perfectis personis. scilicet. christi et matris eius super angelos sublimare in admirationem maxime sunt commoti”.

Podział: I. Wzniosłość cnotliwego życia Maryi: „Maryja obrała najlepszą częśćkę”: 1. W czystości dziewiczej. 2. W czystości ponadanielskiej. 3. W wielości łaski. 4. W doskonałości życia czynnego i kontemplacyjnego. 5. W napełnieniu cnotami. 6. W życiu przyszłym: a. wniebowzięcie w obecności aniołów i Chrystusa, b. umieszczenie ponad najwyższą hierarchią, c. uwielbienie z duszą i ciałem.

II. Trwałość obfitej chwały: „która jej nie będzie odjęta” — rozwinięcia brak.

Ostatni punkt kazania, o wyborze najlepszej części w życiu przyszłym, mówi o uwielbieniu Maryi. Ostatni akord to obecność Maryi w niebie z duszą i ciałem, tak jak Chrystusa: „Po trzecie obrała najlepszą częśćkę w chwale nagrody, bo dobrą jest część gdy dusza jest w niebie, lepszą gdy ciało jest kanonizowane, jak Piotra i Pawła i innych, lecz jest niepełna, najlepszą jest część, gdy oboje. I tak błogosławiona dziewica Maryja... i to jest właściwe samemu tylko Chrystusowi i Błogosławionej Dziewicy”³⁵.

Duchowni średniowieczni znajdowali w zbiorze Paludana bogaty i zróżnicowany materiał asumpcjonistyczny. Najciekawsze jest kazanie I omawiające śmierć Maryi w oparciu o apokryfy, wniebowzięcie z duszą i ciałem pod wpływem ps. Augustyna, oraz uwielbienie — wśród innych cytując ps. Hieronima. Dwa następne kazania poświęcone są uwielbieniu Maryi z jedną tylko wzmianką o cielesności jej wniebowzięcia. Ostatnie kazanie, może defekt, mówi o życiu cnotliwym Maryi, wspominając na końcu o jej obecności w niebie z duszą i z ciałem i jej tam uwielbieniu.

*
* *
*

Ogółem biorąc w trzech przebadanych co dopiero kodeksach kaznodziejskich biblioteki mariackiej średniowiecznego Gdańska znajdowali czytelnicy pouczenie o uwielbieniu Maryi. Nadto w odróżnieniu od kazań z kodeksu rękopiśmiennego, zarówno *Wieniec NMP* jak i *Skarbiec Nowy* Paludana niosły przekonanie o cielesnym wniebowzięciu Maryi.

W pozostałych czterech kodeksach mariackich, których zawartość zbadana została już uprzednio w ramach innych księgozbiorów, sytuacja była następująca: w postylli ps. Wilhelma Paryskiego brak wyraźnej nauki o wniebowzięciu. W homiliarzu Pawła Diakona list ps. Hieronima podający w wątpliwość cielesne Wniebowzięcie, a dobrze wyrażający

³⁵ Tamże, k. F₃b: „Tercio optimam partem elegit quo ad premiorum glorificationem. nam bona pars vbi anima in celis est. melior vbi corpus canonisatum. vt Petri Pauli etc. et est incompleta. optima vbi vtrumque. et sic beata virgo Maria. Apoc. XII. Date sunt mulieri due ale. et est solius christi et beate virginis...”

uwielbienie Maryi w niebie. W *Złotej Legendzie* Jakuba de Voragine pobożna wiara w cielesne wniebowzięcie Maryi, z dużą przymieszką momentu apokryficznego i legendarnego. W *Złoty ch Kazaniach* Leonarda z Udine rzetelne pouczenie o wniebowzięciu z duszą i z ciałem, oparte na objawieniu i wnioskowaniu teologicznym; powaga ps. Hieronima wykorzystana na korzyść prawdy o uwielbieniu Maryi.

Cztery dzieła homiletyczne z kościoła św. Piotra i Pawła w Gdańsku, których zawartość znana jest już z badań uprzednich, zgodnie głosiły uwielbienie Maryi w niebie, nie mówiąc wyraźnie o wniebowzięciu z duszą i ciałem. Zdziwiająco tę zgodność wykazują wszystkie cztery zbiory czterech różnych autorów: św. Bernardyna Sieneńskiego, Henryka Herpfa, Pawła Diakona i Hugona de Prato Florido. Różnica z księgozbiorem mariackim uderzająca, acz raczej przypadkowa.

Z dwunastu więc dzieł pochodzących z obu kościołów gdańskich, jedno nie ma kazania o wniebowzięciu, jedenaście mówi o uwielbieniu Maryi w niebie, a tylko cztery jasno opowiadają się za wniebowzięciem z ciałem i duszą.

Wśród znikomych resztek księgozbiorów Kamienia Pomorskiego, stolicy diecezji kamińskiej³⁶, zachowało się w bibliotece wojewódzkiej (dawna miejska) w Szczecinie tylko pięć kodeksów mówiących o wniebowzięciu: dwa rękopisy i trzy inkunabuły:

Rkp. pap. XIV w.: Guilelmus Marcelletti: „Liber Elogii”. Zakupiony przez dziekana kapituły w Kamieniu Pomorskim Bersera Zalowa od Dytrycha Weyhera (a Thiderico Wegher) w dniu 19 VI 1399 r. — Sygnatura Cam Cod 16 (XV. 41).

Rkp. pap. XIV/XV w., k. 302: „Sermones et collationes”. K. 124 v — 299 Frater Petrus Petri Burgensis O.F.M.: „Sermones arboris”. — Sygnatura Cam Cod 24 (XV. 46).

Corona B.M.V. [Strassburg ca 1485]. GW 7572; sygnatura Cam imp 16 adl.

Nicolaus de Blonie: Sermones de tempore et de sanctis, Strassburg 1494—1495. HC* 3262. — Proweniencja: na przełomie XV i XVI w. należał do Kaspra Scultera, przeora klasztoru dominikanów w Kamieniu Pomorskim. Sygnatura Cam imp 14.

Vincentius Ferrerius s.: Sermones de sanctis, Nuernberg 1492. H 7008. Sygnatura Cam imp 12.

³⁶ Kamień Pomorski stał się stolicą diecezji około roku 1176, czyli po zniszczeniu Wolina, pierwotnej stolicy (od roku 1140) przez Duńczyków. Diecezja kamińska obejmowała Pomorze Zachodnie od jeziora Łebsko po wyspę Rugię i Strzałów (Stralsund) z okolicą, sięgając w głąb lądu aż do Gorzowa Wlkp. Ogromny ten teren podzielony był od roku 1303 na dwanaście archidiaconatów. Diecezja nie przetrwała reformacji. Ostatni Książę-Biskup katolicki Erazm Manteuffel zmarł w 1544 roku; E. Goerigk. L.Th.K. V (1933) 767—768; H. Heyden: Kirchengeschichte Pommerns. Bd I. Koeln 1957; R. Spuhrmann: Geschichte der Stadt Cammin in Pommern und des Camminer Domkapitels. Cammin in Pommern [1924].

Zawartość asumpcjonistyczna *Wieńca NMP* została już zbadana i przedstawiona w ramach biblioteki gdańskiego kościoła mariackiego. Pozostają więc do analizy tylko kazania z obu rękopisów i z dwu pozostałych inkunabułów.

W *Elogium* (Eulogium) Wilhelma Marcelleta³⁷ część trzecia i ostatnia zawiera między innymi *kazania moralne*³⁸, a wśród nich jedno o Wniebowzięciu Maryi:

Cvm gloria suscepisti me psalmo LXXII-o et incipit quam bonus israel in nocturno (5 te ferie) saluum me fac. Exemplo naturali et familiari edocemur [[per]] quod (si) quis habet vel habuit amicum > < Recurramus igitur ad illum qui dat auxilium de tribulacione quoniam vana est salus hominum in eodem ponentes sensus cor et onerando interiora ut per eum viuamus qui est benedictus in secula seculorum amen³⁹.

Układ kazania jest następujący:

Temat: „Przyjąłeś mnie z chwałą” (Ps LXXII, 24).

Podział: I. Przyjęcie Maryi przez Chrystusa do nieba: 1. osobiście wyszedł naprzeciw. 2. W świecie anielskiej. 3. Z wielką radością. 4. Umieścił w miejscu najgodniejszym.

II. Wyposażenie Maryi przez Chrystusa Pana: 1. Uwolnienie od cierpień doczesnych. 2. Uwolnienie od strasznej śmierci ciała. 3. Uwolnienie od widoku szatanów, od rozkładu ciała. 4. Obdarzenie widzeniem uszczęśliwiającym.

III. Cześć należna Maryi: 1. Za rodzenie nas do zbawienia. 2. Za otrzymaną łaskę cudowną. 3. Za oglądaną pociechę. 4. Za wyniesienie nas do niebios.

Powtórne wprowadzenie tematu: „Przyjąłeś mnie z chwałą”.

Podział: I. Cudowne uwielbienie.

II. Prędkie wykonanie uwielbienia (Siedem racji pobożnej wiary w cieleśne wniebowzięcie).

W protemacie występuje ogólna wzmianka o uwielbieniu Maryi, zasługująca na przytoczenie raczej ze względu na ciekawe sformułowanie prawdy o duchowym macierzyństwie: „pamięć Najświętszej Panny, przez którą zostaliśmy zrodzeni i odrodzeni, dając jej chwałę wieczną”⁴⁰.

³⁷ Guilelmus Marcelleti, profesor obojga praw na uniwersytecie w Orleanie, Audytor św. Pałacu Apostolskiego, pisał swe dzieło „Elogium” zwane przez się także „Eulogium” w połowie wieku XIV. [Część II, kwestia I powstała około 1347 roku, bo koło piątego roku pontyfikatu Klemensa VI — por. k. 122 a; Część II, kwestia II powstała w latach 1348—1353, bo w czasie zarazy: „tempore magne mortalitatis” — por. k. 135 vc; całość ukończona została 2 I 1368 roku — por. k. 283 a].

³⁸ Elogium Wilhelma Marcelleta ma w kodeksie szczecińskim następujący układ zasadniczy: Część I: k. 1 vc—118 vd „Repertorium materiarum iuris ciuilis et canonici”; Część II, k. 122 a—196vc „Questiones, repeticiones, lecture, arenge.”; Część III: k. 196vc—283 a „Vocabularium iuris ciuilis et canonici...”. — Niemniej jednak w części III znalazło się miejsce na kazania: k. 226 vd: „Sequuntur sermones morales quos sub tertia parte et ultima mei elogij duxi abreuiandas et recitandas et primo sequitur primus sermo de prima dominica aduentus”.

³⁹ Tamże, k. 229—230.

⁴⁰ Tamże, k. 229 b: „memoriam beatissime virginis a qua sumus nati et regenerati dando eidem gloriam sempiternam”.

Po pierwszym wprowadzeniu tematu następują rozważania o uwielbieniu Maryi w niebie przez Chrystusa Pana — w czterech punktach. Następnie autor omawia wyposażenie Maryi w dary Chrystusowe: śmierć bez lęku, zaczerpnięte z apokryfów uwolnienie od widoku szatańców, wniebowzięcie z duszą i ciałem, a potem uwielbienie. „Ochronił ją Wszchemogący Bóg od zelżywości człowieczej, mianowicie od ludzkiego rozkładu. Bo czyta się, że została wzięta w duszy i w ciele i że nawet najmniejsza cząstka jej ciała nie pozostała na ziemi”⁴¹. Wreszcie wyliczone są cztery tytuły czci Maryi, wskazujące w sposób bardzo interesujący na trzy prawdy mariologiczne: o duchowym macierzyństwie, udziale w Odkupieniu (antyteza Ewy), o pośrednictwie łaski: „przez nią rodzimy się w zbawieniu, bo ona naprawiła winę Ewy, ... przez nią otrzymaliśmy łaskę cudowną”⁴².

Właściwy wykład prawdy o cielesnym wniebowzięciu Maryi mieści się po drugim wprowadzeniu tematu. Autor stwierdza najpierw istnienie „pobożnej wiary” we wniebowzięcie ciała i duszy Maryi: „cudownie wniebowzięta została Błogosławiona Dziewica z ciałem i duszą, jak pobożnie wierzą wszyscy wierni chrześcijanie, a dowodzi się tego lub uzasadnia się kilku racjami”⁴³. Racji tych jest siedem: 1. Niebo jest miejscem najgodniejszym dla Maryi; 2. Nawet lilię stawia się na ołtarzu z ziemią, więc dusza Maryi jest w niebie z ciałem; 3. Oblubienice królów w dniu koronacji zwykły przywdziewać korony, szaty i ozdoby królewskie; 4. Skoro św. Jan Ewangelista uchodzi za wniebowziętego z duszą i z ciałem, to również należy przyjąć o Maryi; 5. Brak pielgrzymek do relikwii Maryi, na wzór św. Piotra i Pawła i innych, których relikwie są na ziemi; 6. Niewiarygodne jest, by Pan Jezus cząstkę swego ciała zechciał zostawić na ziemi, czyli ciało Maryi; także dla czystości tego ciała; 7. Maryja przewyższa swymi cnotami i łaskami właściwości nas ludzi: była pokorna, wytrwała, pamiętna na śmierć, dbała o swe zbawienie⁴⁴.

⁴¹ Tamże, k. 229 vc: „tutauit eam omnipotens deus ab humano vilipendio. scilicet. humana putrefactione nam legitur quod fuit assumpta in anima et corpore nec aliquid quantumque modicum de corpore suo in terra remansisse...”

⁴² Tamże, „per eam nascimur in salute nam ipsa reparauit eue maculam... per candem gratiam recepimus mirabilem...”

⁴³ Tamże, k. 229 vd: „mirabiliter assumpta fuit beata virgo cum corpore et anima ut pie creditur ab omnibus christianis fidelibus...”

⁴⁴ Tamże: „et hoc probatur siue persuadetur per aliquas rationes primo quia ubi est nobilior terra mundi ibi fuit et est decens beatam dei genitricem fuisse translata nam in paradiso est verbum incarnatum et tota trinitas... 2° persuadetur sic quia super altare ubi est nobilior locus terrenorum lilium cum terra nata supponitur... sic in simili anima beatissime virginis cum terra et cum corpore fuit translata... 3° persuadetur hoc ad instar regum et reginarum que solent die coronationis sue similibus coronis vestibus et ornamentis decorare. Quarto quod de beato Ioanne ewangelista opinamur quod fuit assumptus in corpore et anima quod etiam de beata virgine verisimiliter presumendum est. Quinto persuadetur sic quod nulla est humana peregrinatio de corpore beate virginis eius corporis seu membrorum eiusdem sicut est de aliis sanctis quorum corpora requiescunt in terra

Dziekan Kamieński Berser Zalow (1394—1406) mógł więc wyczytać w zakupionym przez siebie Elogium W. Marcelleta, że Maryja umarła wolna od lęku i widoku szatanów, że została wzięta do nieba z duszą i ciałem, że została w niebie uwielbiona i wywyższona ponad innych. Pogląd na śmierć zaczerpnięty został z apokryfów. Pobożna wiara we wniebowzięcie z ciałem i duszą nosi znamiona wpływów ps. Augustyna. Przedstawienie chwały niebieskiej oparte zostało także na autorytecie listu ps. Hieronima.

W zbiorze kazań *Arbor* franciszkanina Piotra syna Piotra Burgenskiego⁴⁵, dochowanych w rękopisie kamieńskim do naszych czasów, znajduje się jedno kazanie o wniebowzięciu:

Astitit Regina a dextris tuis in vestitu deaurato, circumdata varietate. ps. 44. Sanctus ille Daudid Attendens Mariam de sua stirpe plantulam. Agnoscens eam de sua carne filiam. Attollens eam in sua laude dominam. ait Astitit regina > < Cum istis ergo karissimi nos qui deo placere de actibus nostris non valemus genitricis domini dei nostri intercessione saluemur. Amen⁴⁶.

Schemat kazania, będącego komentarzem wersetu psalmu stanowiącego temat, obfituje w podziały zachowujące „kolory retoryczne”:

Temat: „Stanęła królowa po prawicy twojej w ubiorze złotym, obleczona różnaitością” (Ps XLIV, 10).

Podział: 1. „Stanęła” — prawością wybitna. 2. „Po prawicy” — godnością przewyższająca. 3. „W ubiorze złotym” — blaskiem jaśniejąca. 4. „Obleczona różnaitością” — radująca się orszakiem.

I. Dziewica Królowa „stoi” w królestwie szczęścia. 1. Jako jedyna w wyniesieniu. 2. Jako samotna w miłości. 3. Jako pierwsza w odwołaniu. 4. Jako pobożna w uczuciach.

II. Błogosławiona Dziewica stoi „po prawicy”: 1. Jako pocieszenie smutnych. 2. Jako pośredniczka grzesznych. 3. Jako opiekunka sierot. 4. Jako wsparcie potrzebujących.

III. Błogosławiona Dziewica stoi „w ubiorze złotym” czyli w ciele uwielbionym: 1. Ubiór jaśniejący czystością. 2. Ubiór ciepły przez miłość. 3. Ubiór promieniający świętością. 4. Ubiór trwały dzięki wieczności.

ut petri, pauli, et aliorum quorum corpora sunt in terra sepulta. Exquibus pie creditur beatam virginem ad celum euolasse in corpore et anima. Sexto quia non est credibile filium dei incarnatum partem sui corporis voluisse in terra reliquisse idest corpus beatissimae virginis que fuit porcio corporis etc. Exquibus persuasio-nibus pie creditur celum euolasse insuper propter eius puritatem... Ex hoc potest formari una septima ratio... namque condiciones et gracie beate virginis valde nostris humanis (k. 230 a) condicionibus repugnant... primo summa humilitate pollebat... secundo... habuit in bonis operibus summam perseueranciam... Tercio... habuit mortis humane tremendam memoriam... Quarto et vltimo habuit sue salutis prouidentiam efficacem propter quod exaltata est super choros angelorum ad celestia regna...”

⁴⁵ Frater Petrus Petri Burgensis ordinis minorum.

⁴⁶ Rękopis Wojewódzkiej i Miejskiej Biblioteki Publicznej w Szczecinie, sygnatura XV. 46 (Cam Cod 24), k. 140 v — 144.

IV. Błogosławiona Dziewica „obleczona rozmaitością” czyli otoczona mnóstwem świętych.

Treść kazania mieści wywody o uwielbieniu Maryi w niebie, wstawiennictwie za nami, o ukazywaniu ciała Synowi, tak jak Syn bok ukazuje Bogu Ojcu. Lecz nie ogranicza się do tak ogólnych wzmianek i nawiązań; całkiem wyraźnie formułuje pogląd o wniebowzięciu Maryi z ciałem. Nauka ta stanowi komentarz do słów tematu: „w ubiorze złotym”, a stąd mieści się w trzecim punkcie podziału i odpowiadającej mu trzeciej części kazania.

Podział krótko wskazuje kierunek w jakim rozwinięta będzie argumentacja kaznodziei: „W ubiorze złotym, to jest w ciele uwielbionym, w szacie nieśmiertelności i chwały, którą przyjęła. Bo nie godziło się, by to ciało święte wydane było na rozkład. Ps XV, 10 „Nie dasz świętemu twemu oglądać skażenia”, co chcę wyłożyć o ciele Chrystusa i o ciele Matki Jego, skoro oba były jednym ciałem. „Wielki znak ukazał się na niebie: Niewiasta obleczona w słońce” itd. Apoc. XII, 1”⁴⁷.

I rzeczywiście kaznodzieja w trzeciej części kazania mówiąc o śmierci Maryi (którą niestety łączy z zaciągnięciem przez Maryję grzechu pierworodnego), przyśpieszonym zmartwychwstaniu, nieskazitelności i uwielbieniu ciała, argumentuje jak zapowiedział: „Nie przeczę u Niej śmierci cielesnej zwykłej, z powodu grzechu pierworodnego, który miała. Lecz zakładam szybkie i przyśpieszone zmartwychwstanie. Bo nie godziło się, by owo ciało obróciło się w popiół. Spopielenie pochodzi z wyroku Bóżeo: „jesteś prochem i w proch się obrócisz” (Gen III, 19). Lecz ciało Chrystusa nie podlegało temu wyrokowi, bo nie zostało spopielone i nie oglądało zepsucia: (Ps XV, 10)... więc i ciało Matki Jego również, skoro ciało było jedno. Bo według Arystotelesa też jest natura jednej gleby, co i całej ziemi. Tak samo jeśli jedno jest ciało, gdy część została uwielbiona w Chrystusie, a część spopielona w Maryi, jakże powstał sam i skrzynia święta jego. Ps CXXXI, 8 „Powstań, Panie, ku odpoczynkowi twemu ty i skrzynia święta twoja. „Tą zaś skrzynią jest ciało Maryi. Stąd (ps.) Augustyn: zgnilizna i robak są hańbą losu ludzkiego. Skoro od tej hańby Jezus Chrystus był wolny, wyjęta jest natura Maryi, którą z niej Jezus przyjął...”⁴⁸ Tok dowodzenia wykazuje wpływy arystoteliz-

⁴⁷ Tamże, k. 140 v: „In vestitu deaurato. id est. in carne glorificata in stola immortalitatis et glorie quam suscepit. Nec fas erat vt illud corpus sanctum corruptioni daretur. psalmus 15. Non dabis sanctum tuum videre corruptionem Quod placet michi exponere de corpore christi. et de corpore matris eius. cum vtrumque factum fuerit vna caro. Signum magnum apparuit in celo. mulier amicta sole. etc. apoc. XII”.

⁴⁸ Tamże, k. 142 v: „Circa tertium principale. Nota. quod dicitur beata virgo sedere uel astare in vestitu deaurato, quia in corpore glorificato. quantum ad duplicem stolam anime. scilicet. et corporis Non (k. 134:) nego in ea mortem corporalem et communem. propter peccatum originale quod habuit. Sed pono in ea citam et acceleratam resurrectionem. Nec enim fas erat. vt corpus illud incineraretur. Inci-

mu, może tomizmu (poczęcie w grzechu pierworodnym) oraz ps. Augustyna.

W dalszej analizie „ubioru złotego” kaznodzieja uwypatnił cztery cechy ciała uwielbionego w Maryi wniebowziętej: jasność, chyżość, subtelność i niecierpiętlivość,⁴⁹ komentując następnie niektóre z nich dokładniej.

Jasność łączy się z nieskazonością: „ów ubiór jaśnieje czystością, bo obcy jest wszelkiemu zepsuciu... Stąd Eccle IX, 8 „Na każdy czas niech będą białe szaty twoje”... „szaty” w liczbie mnogiej, która sprawdza się przynajmniej w dwoistości, gdyż w podwójnej szacie, duszy mianowicie i ciała, otrzymała dziś jasność... Bogarodzicy jednak ciało wyjątkowe otrzymuje pierwszeństwo w chwale. Dlatego powiedział „twoje”. O dobry Jezu. Jeżeli Jej, jakże nie twoje. Jeśli Matki, jakóż nie Dziecka. Z pewnością i twoje Jej i Jej twoje. „Na każdy czas”, jakoby mówił, że nie godzinę lecz wiecznie trwać będzie twoja jasność.”⁵⁰ I tu więc najwyraźniej powraca racja tożsamości ciała Maryi z ciałem Chrystusa Pana, jako uzasadnienie wniebowzięcia.

O chyżości jest tylko wzmianka na marginesie rozważań o wyniesieniu ponad chóry anielskie. Podobnie o dwu ostatnich właściwościach ciała uwielbionego Maryi kaznodzieja w dalszych rozważaniach wyraźnie nie wspomina.

W związku z „szatą promieniejącą świętością” autor kazania znowu podkreślił wspólnotę ciała Maryi i Chrystusa i wielokrotne ich podobień-

neratio autem est ex dei sententia dicentis. Cinis es et in cinerem reuerteris. genesis primo. Sed corpus christi non fuit sub hac sententia quia non fuit incineratum corpus, nec vidit corruptionem. psalmus non dabis sanctum tuum videre corruptionem. ergo nec corpus matris cum fuerit vna caro. Secundum enim philosophum eadem est natura vnus glebe, et totius terre. Item si vna est caro si pars fuit glorificata in christo, et pars incinerata in maria, quomodo surrexit ipse et arca sanctificationis eius. psalmus. Surge domine in requiem tuam, tu et arca sanctificationis tue. hec autem arca, est caro marie. Vnde augustinus. putredo et vermis est opprobrium humane condicionis. a quo opprobrio. cum christus ihesus sit alienus. natura marie excipitur. quam de ea ihesus suscepisse probatur. Caro enim ihesu caro marie est. hec augustinus. hoc ergo ego appello vestimentum deauratum”.

⁴⁹ Tamże, k. 143: „Nota autem quod vestimentum commendatur. Si est Limpidum, Calidum, Fulgidum, Solidum. Limpiditas est ex lotura. Caliditas est ex natura. Fulgiditas ex tinctura. Soliditas ex textura. Per hunc modum vestimentum virginis marie ymo excellentius Est candidum puritate Calidum caritate Fulgidum sanctitate Solidum eternitate. Nota ergo in candore claritatem. In calore agilitatem. In fulgore subtilitatem. In vigore impassibilitatem. hec sunt IV-or dotes corporis glorificati”.

⁵⁰ Tamże, k. 134: „Primo inquam iste vestitus est candidus puritate, quia iam ab omni corruptione alienus. ... hinc ecclesiastes IX. Omni tempore. vestimenta tua sint candida... vestimenta pluraliter dicitur et saluatur adminus in binario, quia quantum ad stolam duplicem, anime scilicet. corporis, recepit hodie claritatem. tua inquit, apparate dicitur. quoniam si aliqua sanctorum corpora surrexerunt et intrauerunt in sanctam ciuitatem ierusalem. scilicet celestem. Genitricis tamen dei corpus super singulariter in gloria optinet principatum. Ideo dicit tua. O bone ihesu. Et si sua, quomodo non tua. Si matris, quomodo non prolis. Certe et tua sua, et sua tua. omni tempore. ac si dicat nec erit horaria tua claritas sed eternaliter durabit”.

stwo: „Po trzecie ów ubiór promieniuje świętością, Apoc I, 13 „Ujrzałem pośród siedmiu złotych świeczników postać podobną do Syna Człowieczego, obleczonego w szatę, która mu do stóp sięgała, i przepasaną na piersi złotym pasem... wśród których Błogosławiona Dziewica staje, podobna do Syna Człowieczego, to znaczy Syna Dziewicy. Bo podobne jest, co ma tę samą jakość ciała... I podobne jest, co ma to samo ciało... ubrane w długą szatę ciało, oczywiście Dziewicy... to jest szata nieśmiertelności, którą wewnątrz i z zewnątrz jest odziana.”⁵¹

Rozwinięcie wiecznej trwałości „ubioru złocistego” mówi o nieśmiertelności ciała Maryi wniebowziętego: „ów ubiór jest wiecznie trwały... bo śmiertelne ciało Dziewicy dziś przywdziało nieśmiertelność. Deut. VIII, 4 „Odzienie twoje, którym się odziewałaś bynajmniej nie zwiotczało”. Zauważ u Dziewicy: powinność rozkładu ciała, szybkie ciała zmartwychwstanie, pierwotną ciała budowę, ciała wieczną nieskazitelność... „Ubiór”, czyli ciało, które przykrywa duszę, teraz chwalebne przez zmartwychwstanie. „Twój”, nie inne, lecz pierwotne, odmienne jednak, bo teraz chwalebne, jednak numerycznie tożsame. „Bynajmniej nie zwiotczało”, jakoby mówił, że ani niszczało przez dawną śmierć, którą twe ciało poniosło, ani na przyszłość nie niszczeje.”⁵²

W zakończeniu kazania, poświęconym orszakowi Maryi — „obleczone rozmaitością” — wspomniane jest raz jeszcze cielesne zmartwychwstanie i nieskazitelność Maryi wniebowziętej.

W sumie można przyjąć, że duchowni kamieńscy mogli znaleźć w kazaniu franciszkanina Piotra rzetelną informację dogmatyczną o ostatnich rzeczach Maryi. Maryja umarła (założenie błędne o podleganiu grzechowi pierworodnemu), lecz ciało jej zmartwychwstało i uwielbione przebywa w niebie, odznaczone właściwościami wynikającymi z chwały niebieskiej. W uzasadnieniu ani śladu apokryfów. Króluje zasada tożsamości ciała

⁵¹ Tamże, k. 143v: „Tercio est iste vestitus fulgidus sanctitate. ... Apoc. I vidi in medio septem candelaborum aureorum similem filio hominis, vestitum podere, et precinctum ad mamillas zona aurea. O quam bonus deus. qui dat hodie Ciusem consortem angelo Carnem conformem filio Dotem concordem animo. Mentem insistentem auxilio. In medio. scilicet. angelorum zona propter rectitudinem. aurea propter pulchritudinem. septem dicit propter multitudinem. Inter quos beata virgo recipitur media, similis filio hominis. id est. virginis. Similia enim sunt. quorum est eadem qualitas corporum. Et similia sunt. quorum est eadem voluntas animorum. Et similia sunt. quorum est eadem caro vt hic vestitus podere. corpus. scilicet. virginis. ... hec est stola immortalitatis et exterius est vestita.

⁵² Tamże, k. 143v: „Quarto est iste vestitus solidus eternitate. ... quia corpus virginis mortale. hodie induit immortalitatem. Deuteronomii. VIII. Vestimentum quo operiebaris nequaquam vetustate defecit. Attende circa virginem. Corporis resolutionem debitam. Corporis resurrectionem concitam. Corporis compositionem pristinam. Corporis incorruptionem perpetuam. Quo operiebaris ait. scilicet ante mortem. preteritum enim est. vestimentum. id. est. corpus, quo anima tegitur nunc gloriosum per resurrectionem. tuum, non aliud, sed primum, differens tamen, quia nunc gloriosum. idem tamen numero. nequaquam vetustate defecit. ac si dicat, neque (k. 144:) per vetustam mortem, quam corpus tuum subiit defecit, nec deficiet in longitudinem dierum. psalmus. Inquirentes dominum non deficient”.

Maryi z ciałem Chrystusa Pana. W zasadzie tej zaznacza się wpływ ps. Augustyna. List ps. Hieronima do Pauli i Eustochium wykorzystany został jedynie we fragmentach mówiących o wywyższeniu Maryi w niebie.

Mikołaj z Błonia,⁵³ kapelan biskupa poznańskiego Erazma Ciołka, teolog i kanonista, w swym zbiorze kazań: *Wirydarz*⁵⁴ pomieścił na uroczystość Wniebowzięcia Maryi dwa kazania, o epistole i ewangelii.

I. Que est ista que ascendit de deserto delicijs affluens. Canticorum. VIII. Verba ista que proposui ostendunt magnum honorem et magnam laudem huius virginis que hodie est assumpta > < Inuocemus ergo eam et libenter salutemus vt nobis parare dignetur gaudium inter angelos in celo vbi sola gaudet. Ad quod gaudium deus trinus et vnus pater sue genitricis dignetur nos perducere vt secum regnemus in secula seculorum. Amen.⁵⁵

II. Intrauit iesus in quoddam castellum. Luce. X. Sicut dicit magister in libro de causis. Causa prima que est deus superior omni narratione. a qua omnes lingue deficiunt > < Queramus ergo gratiam per mariam vt per gratiam eius tandem venire possimus ad gloriam eius. Quam nobis prestare dignetur etc.⁵⁶

Kazanie I ułożone jest podług następującego schematu, odbiegającego od klasycznych wzorów:

Temat: „Któraż to jest, która wstępuje z puszczy, opływająca rozkoszami” (Cant VIII, 5).

Protemat: Wniebowzięcie ponad chóry aniołów.

I. Chrystus oddaje cześć Matce. 1. Świętość Maryi — przykład budujący. 2. Królowanie Maryi z Synem — przykład budujący. 3. Piękność Maryi.

II. Pismo św. podziwia chwałę Maryi: 1. Chrystus wysłał naprzeciw 9 chórów anielskich. 2. Maryja świętsza od nich.

III. Żywot (apokryf o przejściu Maryi): 1. Śmierć, uwielbienie duszy i wniebowzięcie duszy. 2. Pogrzeb ciała i wskrzeszenie ciała. 3. Uwielbienie w niebie przez chóry anielskie — przykłady budujące.

Ogólna wzmianka o Wniebowzięciu i uwielbieniu Maryi występuje już w protemacie: „dziś jest wzięta ponad wszystkie chóry aniołów.”⁵⁷ Część I kładzie podwaliny pod doktrynę o uwielbieniu Maryi, wskazując na macierzyństwo Boże i udział w Odkupieniu jako jego rację.⁵⁸ Część II

⁵³ Mikołaj z Błonia pod Warszawą, XV-wieczny teolog i kanonista polski, jako kapelan biskupa poznańskiego był w Bazylei na Soborze. Był plebanem w Czersku i kanonikiem warszawskim. Już w XV wieku wyszły z druku jego kazania „Sermones... qui Viridarius nuncupantur” oraz „Tractatus sacerdotalis de sacramentis deque divinis officiis et eorum administrationibus”. — Por.: Hurter: *Nomenclator* II (1906) 867; X. M. Nowodworski. *Encyklopedia Kościelna* XIV (1881) 329—330.

⁵⁴ Korzystam z egzemplarza wyżej opisanego wydania, własność Biblioteki Seminarium Duchownego w Olsztynie inc 171.

⁵⁵ Tamże, k. k₅v — l₂.

⁵⁶ Tamże, k. l₂ — l₄.

⁵⁷ Tamże, k₅v: „hodie est assumpta super omnes choros angelorum”.

⁵⁸ Tamże, k. k₆: „Exquo ergo tam benigne eum hec virgo in suum hospitium suscepit. quomodo tante bonitatis christus potuit obliuisci vt suam matrem non honoraret in regno suo. ... Que fregit potestatem dyabolicam Que mortem mutauit in vitam. Que est eleuata super omnes celos hodie. Que est de qua angeli in celo letantur”.

mówi o samym uwielbieniu w niebie: spotkanie przez dwanaście hufców anielskich, osobiste wyjście Pana Jezusa na spotkanie.⁵⁹ Maryja wszystkich, prócz Syna, przewyższa świętością, ponad wszystkich została wywyższona, po prawicy Syna króluje i modli się za nami.⁶⁰

Część III kazania mówi wyraźnie o wniebowzięciu Maryi z duszą i ciałem. Niestety opiera się na przesłankach wyłącznie apokryficznych, zaczerpniętych z wersji pochodzącej od Jana z Tesaloniki, rozpowszechnionej w średniowieczu między innymi dzięki *Złotej Legendzie* Jakuba de Voragine.⁶¹ Charakterystyczne jest tu przekonanie o uwielbieniu duszy bezpośrednio po śmierci, ciała natomiast dopiero w trzy dni później, po uprzednim wskrzeszeniu: „To powiedziawszy skonała i oddała duszę w ręce Syna. ...I tak z radością wstąpiła do nieba i po prawicy Syna swego zajęła tron chwały. Apostołowie zaś widzieli jej duszę tak jaśniejącą, że żaden język nie może wypowiedzieć. Wtedy apostołowie ze czcią wzięli ciało i położyli na marach. ...Niosąc zaś ciało Maryi złożyli je Apostołowie w nowym grobie i siedzieli przy nim... aż do trzeciego dnia. ...Wtedy archanioł Michał natychmiast przedstawił duszę Maryi. Wówczas Pan Jezus Chrystus rzekł: powstań najukochańsza Matko moja... i zaraz zbliżył się do ciała, a ciało od razu powstało z grobu chwalebne.”⁶² Następuje opis hołdu oddawanego Maryi wstępującej do nieba przez poszczególne chóry Aniołów. Kazanie kończy się budującymi przykładami.

K a z a n i e I I odznacza się konsekwentniejszym układem:

Temat: „Wstąpił Jezus do jakiejś osady” (Iuc X, 38).

Protemat: Niewypowiedziana chwala Maryi.

Podział: Trzy osady przyjmujące Chrystusa:

I. Cieleśna i alegoryczna: 1. Porównanie Maryi do stworzeń wyższych, słońca, księżyca i gwiazd. 2. Porównanie Maryi do stworzeń średnich, jutrzeńki czyli zorzy, obłoku i deszczu. 3. Porównanie Maryi do stworzeń niższych, drzew, kwiatów i pomieszczenia wśród nich.

⁵⁹ Tamże, k. k₆v: „misit duodecim exercitus celestes et vltimo solus aduenit...”
⁶⁰ Tamże: „Tam sancta. tam pulcra, quia sanctior angelis. sanctior prophetis sanctior apostolis. super omnes solo filio eius excepto ipsa est sanctior. Et ideo super omnes in celis est exaltata... Obtinet partem in dextra sui dilectissimi filij vbi iam regnans orat pro nobis... Quis enim posset gloriam marie excogitare quam ipsa habet cum filio in celis”.

⁶¹ Por.: S.P.A I, s. 90 przypis 24.

⁶² M i k o ł a j z Błonia, dz. cyt., k. 1: „His dictis expirauit et animam in manus filij commendauit. Sicque in celum gaudens ascendit. et a dextris filij sui thronum glorie suscipit. Viderunt autem apostoli eius animam ita candidam vt nulla lingua posset effari. Tunc apostoli corpus reuerenter ceperunt et super feretrum posuerunt. ... (k. l₁v:) Portantes autem apostoli corpus Marie in nouo monumento posuerunt. et iuxta illud... vsque in triduum consederunt. ... Tunc michael archangelus continuo animam marie presentauit. Tunc dominus iesus christus locutus est dicens. Surge dilectissima mater mea. ... statimque ad corpus accessit et de tumulto corpus mox processit gloriosum”.

II. Osada moralna i mistyczna: wybudowana, oczyszczona, strzeżona. —

III. Osada anagogiczna czyli niebiańska i wieczna: Maryja przewyższa aniołów 1. Co do miejsca w niebie. 2. Co do zamieszkania Boga w niej. 3. Co do spotkania przez aniołów i świętych. 4. Co do wyjścia na spotkanie samego Chrystusa.

Ścisłe asumpcjonistyczna treść kazania, czyli dotycząca wniebowzięcia Maryi z duszą i z ciałem, jest dość zwięzła. Raz tylko, w protemacie jest mowa o wniebowzięciu duszy i ciała, jako o skutku zstąpienia Chrystusa cieleśnie do łona Maryi, a duchowo przez wiarę: „w którym (łonie) Syn Boży zamieszkał zarówno cieleśnie jak i duchowo. Dlatego dziś przezeń przyjęta jest do miasta chwalebного cieleśnie czyli w ciele, i duchowo, czyli w duszy.”⁶³ W tymże samym protemacie występują jeszcze dwie ogólne wzmianki o wniebowzięciu, nie wyszczególniające duszy i ciała.

Więcej rozwodził się Mikołaj z Błonia nad uwielbieniem Maryi. Znalazł na to miejsce i w porównaniu z księżycem, lecz *ex professo* poświęcił tej prawdzie trzecią część kazania. Charakterystyczne jest wykorzystanie części listu ps. Hieronima do Pauli i Eustochium, która jest poświęcona wyniesieniu Maryi w niebie — bez najmniejszego śladu wątpliwości co do losu ciała Maryi, występującej w tymże liście.

Ojciec Kasper Sculter, przeor dominikanów kamieńskich, mógł więc dużo skorzystać z posiadanego zbioru kazań Mikołaja z Błonia. W obu kazaniach na uroczystość Wniebowzięcia znajdował wiarę w uwielbienie duszy i ciała Maryi Wniebowziętej. Oba też kazania ukazywały mu Macierzyństwo Boże jako rację tego przywileju. Z dwu krańcowych ujęć dogmatu: apokryficznego i ps. hieronimowego, przekazał Sculterowi Mikołaj z Błonia tylko to, co zgodne z dogmatem.

Św. Wincenty Ferreriusz, dominikański kaznodzieja pokuty,⁶⁴ w zbiorze kazań o świętych⁶⁵ dwoma uczcił wniebowzięcie Maryi.

I. „Optimam partem elegit sibi Maria. Luce. X. Sicut presens festum et solennitas est assumptionis virginis Marie beatissime. et hoc festum est finis et clau-

⁶³ Tamże, k. 12v: „in quo dei filius tam corporaliter quam spiritualiter habitavit. Ideoque hodie ab eodem suscipitur in civitatem gloriosam tam corporaliter scilicet in corpore. quam spiritualiter scilicet in anima”.

⁶⁴ Św. Wincenty Ferreriusz urodził się około roku 1350 w Walencji, mając lat 17 wstąpił do klasztoru dominikanów w Walencji. W czasie schizmy zachodniej opowiedział się w roku 1370 po stronie papieża awiniońskiego. Z powodu tezy o nawróceniu Judasza i o szybkim końcu świata wytoczono mu proces o herezję, który na rozkaz Benedykta XIII w roku 1394 zamknięto, a akta spalono. W latach 1399—1409 wędrował jako kaznodzieja, głosząc pokutę w Katalonii, poprzez Marsylię, Rivièrę, Lombardię, w Genewie, Lozannie, Fryburgu. Okresami towarzyszyły mu tysiące pokutników. Drugą podobną podróż odbył w ostatnich latach życia: 1416—1419 po Francji, Normandii i Bretanii, gdzie zmarł w Vannes 5 IV 1419 r. Kanonizowany przez Piusa II w 1458 roku. Pozostawił po sobie dzieła ascetyczne i kazania, te ostatnie raczej przez słuchaczy spisywane i streszczane. — Por.: H. Finke. L. Th.K. X (1938) 630—631; G. Gieraths. L.Th.K. X (1965) 798—800 tamże bibliografia; Hurter: Nomenclator II (1906) 784—786.

⁶⁵ Korzystam z opisanego wyżej oryginalnego egzemplarza Biblioteki Wojewódzkiej w Szczecinie, sygnatura Cam imp 12.

surā totius vite virginis Marie. > < Non simus vt bestie que respiciunt solum terram. sed deus fecit nos rectos vt paradysum desideremus. Imo dauid ait. Quemadmodum desiderat etc.”⁶⁶

II. „In ciuitate sanctificata similiter requieui. Eccli. XXIV. Potest hoc verbum dicere anima quando intrat paradysum. In ciuitate sanctificata similiter requieui, et maxime maria. > < Multo magis penitentiam complecte Luc. XV. Et potest dicere anima.. In ciuitate sanctificata similiter. virgini Marie requieui”⁶⁷.

K a z a n i e I zbudowane jest według następującego schematu:

Temat: „Najlepszą częśćkę obrała sobie Maryja” (Luc X, 42).

Protemat: Uroczystość zakończenia życia Maryi. Życie ma trzy stopnie: naturalne, czyli doczesne i dobre; łaski, czyli duchowe i lepsze, chwały, czyli niebiańskie i najlepsze.

Podział: Ewangelia mówi alegorycznie o życiu Maryi: 1. Miała trzy cnoty czynne Marty. 2. Miała trzy cnoty kontemplacyjne Marii.

I. O życiu czynnym Maryi: a. poczęcie Syna Bożego, b. wychowanie Syna Bożego, c. cierpienie podczas męki Syna Bożego.

II. O życiu kontemplacyjnym Maryi: a. słuchanie słów Syna, b. poświęcenie działania dla kontemplacji, c. chwalebne wniebowzięcie.

W protemacie kazania, mówiąc o życiu łaski, zaznaczył autor, że nie wystarczyło ono Maryi, pragnącej i proszącej o życie chwały, do którego została wzięta: Miała także życie łaski duchowej nad wszystko stworzenie, lecz to jej nie zadowalało i codziennie prosiła o życie chwały i pragnęła być z Synem w życiu chwały, do którego dziś została wzięta.”⁶⁸

Druga część kazania zawiera wzmiankę o uwielbieniu Maryi, włożoną w usta Pana Jezusa rozmawiającego z zasluchaną Matką: „Słusznie myślicie, że Dziewica chciała wiedzieć gdzie będzie umieszczona. I odpowiedział Chrystus: Matko moja, ponieważ jesteście godniejsza nad wszystkich, dlatego nad wszystkimi będziecie umieszczona u boku mego i wszyscy, zarówno dusze jak i aniołowie waszemu rozkazowi będą posłuszni. Oto jak Jezus wyjaśnił matce swojej to, co jest na drugim świecie. Choć Ewangelia o tym nie mówi, jednak należy w to pobożnie wierzyć.”⁶⁹

W tejże samej drugiej części, przy końcu kazania, po przytoczeniu w skrócie relacji apokryficznej o *przejściu Maryi*, jest mowa o cielesnym wniebowzięciu: „Lecz dziś jest dzień zaślubin, gdy bez bólu i cierpienia oddała duszę swą w rękach Syna. A słudzy, czyli aniołowie śpiewając psalmy poprzedzali i tak zaprowadzona została do domu Oblubieńca, do

⁶⁶ Tamże, k. o₃vd — o₅vd.

⁶⁷ Tamże, k. o₅vd — p₁b.

⁶⁸ Tamże, k. o₄a: „Habuit etiam vitam gratie spiritualis super omnes creaturas. sed non fuit contenta de his sed quotidie petebat vitam glorie. et desiderabat esse cum filio in vita glorie. ad quam hodie assumpta est”.

⁶⁹ Tamże, k. o₅a: „Cogitate et rationabiliter quod virgo voluit scire in quo ordine collocaretur. Et respondit christus. Mater mea quia vos super omnes estis dignior. imo super omnes eritis collocata ad latus meum. et omnes tam anime quam angeli vestro obedient imperio”. K. o₅b: „Ecce quomodo iesus declarauit matri sue ea que sunt in alio mundo quamuis euangelium hoc non dicat tamen credendum est pie”.

chwały rajskiej, nie tylko w duszy, lecz Chrystus uprzednio ją wskrzesił i w duszy i ciele żyje i króluje na wieki.”⁷⁰

K a z a n i e II ma schemat następujący:

Temat: „W mieście poświęconym podobnie spoczęłam” Eccli XXIV, 15.

Protemat: Miasto poświęcone to chwała niebieska, obejmująca trzy hierarchie (1. aniołowie, archaniołowie, księstwa i pokutnicy; 2. władze, moce, panowania i sprawiedliwi władcy oraz dobrzy pralaci; 3. trony, cherubiny, serafiny i prowadzący życie apostołskie.).

Podział: Podobieństwa uzasadniające słowa tematu w ustach Maryi: 1. Pragnienie Maryi zjednoczenia z Chrystusem. 2. Zgromadzenie apostołów i świętych z psalmami na ustach wokół Maryi. 3. Zstąpienie Chrystusa Pana w otoczeniu aniołów i świętych w chwili śmierci Maryi. 4. Ucieczka szatanów. 5. Przyjęcie Maryi wstępującej do nieba przez poszczególne hierarchie.

Treść kazania drugiego nie dorównuje pierwszemu gdy chodzi o jasne sformułowanie prawdy cielesnego wniebowzięcia Maryi. Wręcz przeciwnie, skrzętnie omija to zagadnienie mówiąc wyraźnie tylko o duszy Maryi i jej wejściu do nieba.

Część pierwsza kazania snuje wątek apokryficzny o zwiastowaniu anielskim na temat wniebowzięcia: „Pierwszy warunek czyli podobieństwo, które miało miejsce we wniebowzięciu Dziewicy, był wówczas, gdy Dziewica bardzo gorąco pragnęła oglądać Syna swego i być z nim i płakała. Chrystus posłał do niej anioła Gabriela... oto Syn Wasz chce spełnić Wasze pragnienie. Za trzy dni wstąpicie do niego, bo już cały dwór niebieski przygotowuje się na przyjęcie Was.”⁷¹

W trzeciej części kazania mowa jest o bezbolesnej śmierci Maryi i w tym duchu wyjaśniona została prastara modlitwa *Veneranda* z ówczesnej liturgii Wniebowzięcia, z powołaniem na *Mariale* ps. Alberta Wielkiego: „Wtedy Dziewica, tak jak nietknięta poczęła i bez boleści porodziła, również bez bólu oddała duszę w rękach Syna, bo mówi Albert i w dzisiejszej kolekcje śpiewa się: „A jednak więzami śmierci nie mogła być skrepowana ta, która Syna twego, Pana naszego, zrodziła.” A więzy tam oznaczają boleść śmierci, jak szeroko mówi Albert o *Missus est*.⁷²

Czwarta część omawiająca ucieczkę szatanów stwierdza wniebowzię-

⁷⁰ Tamże, k. o₅vd: „Sed hodie est dies nuptiarum quando sine dolore et pena tradidit animam suam in manibus filii. Et ministri. id est. angeli psallentes prece-debant. et sic ducta est ad domum sponsi ad gloriam paradisi non solum in anima sed christus prius eam suscitavit. et in corpore et in anima viuit et regnat in eterenum”.

⁷¹ Tamże, k. o₆a-b: „Prima conditio seu similitudo que fuit in virginis assumptione. fuit cum virgo ardentissime desiderat videre filium suum et esse cum eo et fleret. christus misit sibi angelum gabrielem... ecce filius vester vult complere desiderium vestrum. Ab hinc ad tres dies ascendetis ad eum. quia iam tota curia paratur ad recipiendum vos”.

⁷² Tamże, k. o₆vd: „Tunc virgo sicut sine corruptione concepit et sine dolore peperit. etiam sine dolore animam in manibus filij tradidit. quia dicit albertus et in collecta hodierna cantatur. Nec tamen mortis nexibus deprimi potuit que filium tuum dominum nostrum de se genuit. Et nexus ibi ponitur pro dolore mortis. vt dicit ad longum albertus. super missus est”.

cie duszy Maryi: „Czwarty warunek, który zapisałem we wniebowzięciu Dziewicy, to ten, że przy jej wstąpieniu szatani uciekli i nie mogli jej zatrzymać. ...Bo św. Antoni widział w objawieniu, że wiele dusz chcących wejść, czyli wstąpić do nieba, tam (w powietrzu) było porywanych i prowadzonych do piekła. Lecz gdy szatani ujrzeli taką gromadę i Chrystusa niosącego duszę Dziewicy, pouciekali.”⁷³

Część piąta ogólnie stwierdza wywyższenie Maryi w niebie i chwałę oddawaną przez poszczególne hierarchie, jednak bez wzmianki o cielesności wniebowzięcia: „Piąte podobieństwo, czyli warunek, to uroczystość sprawiona Maryi przy wejściu do nieba empirejskiego przez każdą hierarchię i przez każdy porządek anielski... Dlatego Kościół śpiewa: Wywyższona jesteś, święta Boża Rodzicielko, nad chóry anielskie, do królestwa niebieskiego.”⁷⁴

Czytelnicy i kaznodzieje średniowiecznego Kamienia mogli więc w kazaniach Wincentego Ferreriusza wyczytać dużo o śmierci Maryi i uwielbieniu jej duszy w niebie. Jednorazowo tylko, jakby na marginesie, dowiadawali się o wskrzeszeniu Maryi i wzięciu do nieba wraz z duszą i z ciałem. Natomiast charakterystyczny zwrot modlitwy liturgicznej, obecnie uważany za ślad wiary w nieskażoność ciała Maryi, wytłumaczono im w znaczeniu śmierci bezbolesnej.

*
* *

Wszystkie kazania o Wniebowzięciu Maryi, zawarte w pięciu ocalałych kodeksach średniowiecznych księgozbiorów kamińskich, podawały czytelnikom prawdę o cielesnym, a nie tylko duchowym wniebowzięciu Maryi. Wszystkie kodeksy niosły wyraźne przekonanie o śmierci Maryi, wszystkie także mówiły o uwielbieniu Jej w niebie. Nie ma śladu wątpliwości co do losu ciała Maryi po śmierci. List ps. Hieronima do Pauli i Eustochium wykorzystywany był tylko w części wspaniale przedstawiającej uwielbienie (Marcelletus, Burgensis, Mikołaj z Błonia). Apokryfy znalazły zastosowanie bądź w odniesieniu do śmierci (Marcelletus), bądź do uwielbienia duszy i ciała w niebie (M. z Błonia). Raz jeden występuje interpretacja modlitwy *Veneranda* doszukująca się nie nieskażoności ciała, lecz bezbolesności śmierci.

⁷³ Tamże, k. 06vd: „Quarta conditio quam notauit in virginis assumptione est quod in suo ascensu demones fugerunt et eam tenere non potuerunt. ... Nam beatus Anthonius vidit in reuelatione quod multe anime volentes intrare celum (k. p1a:) siue ascendere. ibi rapiabantur et ad infernum ducebantur. sed quando viderunt demones tantem societatem et christum animam virginis portantem fugerunt”.

⁷⁴ Tamże, k. p1a: „Quinta similitudo seu conditio est solennitas que virgini Marie fuit facta intrando celum empirreum. in qualibet hierarchia: et in quolibet ordine angelorum. ... Ideo cantat ecclesia. Exaltata es sancta dei genitrix super choros angelorum ad celestia regna”.

V. WIARA WE WNIEBOWZIECIE MATKI BOŻEJ NA TERENIE DIECEZJI POMORSKICH W ŚWIETLE ŚREDNIOWIECZNYCH KSIĄG LITURGICZNYCH

Diecezjami pomorskimi nazywamy istniejące w wiekach średnich diecezje: kamieńską, wrocławską, chełmińską, pomezzańską, warmińską i sambijską, z których trzy nie przetrwały reformacji, trzy natomiast istnieją do dziś, chociaż w zmienionych granicach (wrocławska, chełmińska, warmińska). Teren zajmowały bardzo obszerny: od Rugii na zachodzie aż po Sambie na wschodzie, który w szerszym znaczeniu Pomorzem wolno nazywać¹.

W ciągu wieków Kościół zorganizował się na Pomorzu pod każdym względem. Oprócz kapituł katedralnych powstały kapituły kolegiackie. Duchowieństwo zwoływano na synody diecezjalne. Osiedliły się po diecezjach zakony, jak: kanonicy regularni św. Augustyna, benedyktyni, brygity, dominikanie, franciszkanie, joannici, karmelici, kartuzi, norbertanie, krzyżacy.

Zdawać by się mogło, że z takiej obfitości kościołów katedralnych, parafialnych, kolegiackich i zakonnych winny zostać nieprzebrane zasoby źródeł liturgicznych. Dwa kataklizmy jednak, wspierające naturalny proces niszczenia wszystkiego co materialne, a mianowicie reformacja w XVI i kasata zakonów w XIX wieku spowodowały, że do dnia dzisiejszego dotrwały znikome resztki.

Poszukiwania średniowiecznych źródeł liturgicznych prowadzone od roku 1951 dały pozytywny wynik w księgozbiorach Gdańska, Olsztyna, Pelplina, Szczecina i Wrocławka. Podstawa źródłowa przedstawia się więc następująco.

Gdańska Biblioteka PAN (dawna miejska):

Rkp XV w.: Breviarium (secundum notulam dominorum teutonicorum)² Sygnatura: Ms Mar F 218. Cytuję: BT₁.

Breviarium dominorum teutonicorum. Nürnberg 27 XI 1492. GW 5235. Sygnatura: XV. 360. Cytuję: BT₂.

Rkp XV w.: Cationale (gedanense). Sygnatura: Ms Mar F 406. Cytuję GG.

Diurnale Warmiense. [Strassburg ca 1490]. GW 8563. Sygnatura: XV. 1. Cytuję: DW.

Rkp XV w.: Missale (secundum notulam dominorum teutonicorum). Sygnatura: Ms Mar F 400. Cytuję: MT₁.

Missale dominorum teutonicorum. Nürnberg [1499]. C. 4242. Sygnatura: XV. 937 (także: XV. 938, 966, 967, 968, 969). Cytuję: MT₂.

¹ Por.: A. Piskozub: Pomorze jako pojęcie geograficzno-historyczne. *Przeгляд Zachodnio-Pomorski* 4 (1963) 21—51.

² Kodeks wykazuje różnice w porównaniu z brewiarzem krzyżackim drukowanym (o którym niżej) między innymi w oficjum o Poczęciu Maryi (podobnym do znanego z brewiarzy rękopiśmiennych krakowskich) i w oficjum o Wniebowzięciu.

- Archiwum Diecezji Warmińskiej w Olsztynie.
 Breviarium Warmiense. Nürnberg [1494]. Bohatta 543. Sygnatura: Inc 215.
 Cytuję: BW.
 Missale Warmiense. Strassburg 1497. C. 4266. Sygnatura: inc 153 (także: inc 156, 156a, 156b). Cytuję: MW.
- Biblioteka Seminarium Duchownego w Pelplinie.
 Rkp. XV w.: Antiphonale cisterciense. Sygnatura: L 10. Cytuję: AC.
 Rkp. XV w.: Antiphonale praemonstratense, z klasztoru panien norbertanek w Żukowie. Sygnatura: L. 22. Cytuję: AP.
 Rkp. XV w.: Graduale cisterciense. Sygnatura: L 13. Cytuję: GC₁.
 Rkp. 1460 r.: Graduale cisterciense, z chóru przeora w opactwie pelplińskim. Sygnatura: L 21. Cytuję: GC₂.
 Rkp. XV/XVI w.: Graduale (regium). Nota proveniencyjna: „Sigismundus Rex”. Sygnatura: L 2. Cytuję: GR.
- Wojewódzka i Miejska Biblioteka Publiczna w Szczecinie.
 Rkp. XIV w.: Missale Camminense. Proweniencja: Kościół NMP Stargard. Sygnatura: Rkp. XV. 53. Cytuję: MSt₁.
 Rkp. XV w.: Missale Camminense. Proweniencja: Kościół NMP Stargard. Sygnatura: Rkp. XV. 52. Cytuję: MSt₂.
 Missale Camminense. [Nürnberg] 1506. Bohatta 231. Sygnatura: Cam imp. 24. Cytuję: MC.
- Biblioteka Seminarium Duchownego we Włocławku.
 Rkp XV w.: Breviarium Vladislaviense. Sygnatura: Rkp. 12. Cytuję: BV₁.
 Rkp XV w.: Breviarium Vladislaviense. Sygnatura: Rkp. 13. Cytuję: BV₂.
 Rkp XV w.: Breviarium Vladislaviense. Sygnatura: Rkp. 120. Cytuję: BV₃.
 Rkp XV w.: Breviarium Vladislaviense. Sygnatura: Rkp. 121. Cytuję: BV₄.
- Księgozbiór Ks. S. Zdanowicza:
 Breviarium Camminense. Leipzig 1505. Bohatta 2073. Cytuję: BC.

Reprezentatywność podstawy źródłowej jest lepsza odnośnie liturgii diecezjalnej niż zakonnej.

Gdańskie księgi liturgiczne krzyżackie przedstawiają zarówno liturgię zakonu, jak i trzech zależnych odeń diecezji: chełmińskiej, pomezańskiej i sambijskiej. Erygowane zostały one w roku 1243 przez legata Papieskiego Wilhelma z Modeny wraz z diecezją warmińską. W odróżnieniu od diecezji warmińskiej pozostały trzy diecezje pruskie miały kapituły obsadzone przez krzyżaków, a stąd zasadniczo używały liturgii zakonu. Po krótkim okresie panowania w Prusach liturgii gnieźnieńskiej krzyżacy według kronikarza Szymona Grunaua przyjęli liturgię dominikańską (po 1285 roku, a z czasem wypracowali własny styl liturgiczny: *notula dominorum teutonicorum*). Styl ten zyskał aprobatę papieską, a diecezje uzależnione od krzyżaków zostały zobowiązane do jego przyjęcia. Pomezania podporządkowała się w 1411 roku, Sambia w 1427, o diecezji

chełmińskiej brak wiadomości, ale większych różnic liturgicznych względem dwu poprzednich diecezji nie stwierdzono³.

Zachowane w Olsztynie kodeksy liturgiczne (mszał i brewiarz) przedstawiają wraz z diurnałem z Gdańskiej Biblioteki PAN liturgię diecezji warmińskiej ze schyłku XV wieku. O wiek starszy brewiarz rękopiśmienny, który wrócił na Warmię z tułaczki wojennej dopiero w ostatnich latach, jest niestety pozbawiony kart zawierających święto Wniebowzięcia.

Kodeksy pelplińskie dają bardzo powierzchowny wgląd w liturgie zakonne, ograniczony do partii śpiewanych przez cystersów i norbertanki. Nawet razem z księgami liturgicznymi krzyżackimi dają nieproporcjonalnie ubogi obraz liturgii zakonnej, bardzo w owych wiekach na Pomorzu różnorodnej. Lukę w podstawie źródłowej można by do pewnego stopnia wypełnić badaniami porównawczymi źródeł liturgicznych zakonnych przechowanych gdzie indziej, lecz celowość takich badań zależy od tożsamości formularzy liturgicznych w poszczególnych opactwach i klasztorach jednego zakonu. Tożsamość zaś tę w każdym wypadku trzeba by udowodnić.

Dwa rękopiśmienne mszały kamięńskie ze Stargardu, drukowany mszał kamięński ze Szczecina i takiż brewiarz z prywatnego księgozbioru, (oba drukowane kodeksy pochodzące z początków XVI wieku), dają pewien pogląd na liturgię wieków których są bodaj jedynymi zachowanymi przedstawicielami, wraz z berlińskim ongiś, a obecnie marburskim egzemplarzem rękopiśmiennym brewiarza kamięńskiego z drugiej połowy XV wieku⁴. W ich świetle poznajemy liturgię diecezji kamięńskiej, założonej w roku 1139 w Wolinie, a w 37 lat później przeniesionej do Kamienia, obejmującej dwanaście archidiaconatów: Kołobrzeg, Uznam, Szczecin, Słupsk, Dymin, Pyrzyce, Myślubórz, Pozdawilk, Choszczno, Gorzów,

³ Krueger: Der kirchliche Ritus in Preussen waehrend der Herrschaft des Deutschen Ordens. *Zeitschrift fuer die Geschichte und Altertumskunde Ermlands* 3 (1866) 694—712). Por. K. Górkki: O życiu wewnętrznym zakonu krzyżackiego. *Przegląd Powszechny* 206 (1935) 76; tegoż: Blaski i cienie życia wewnętrznego w Prusach. Tamże, s. 382.

⁴ J. Petersohn: Das Breviarium Caminense der 2. Haelfte des 15. Jahrhunderts in der ehem. Preuss. Staatsbibliothek. Ms. theol. lat. 208 der Westdeutschen Bibliothek in Marburg. Koeln Graz 1963. — Jeszcze w roku 1938 na wystawie poświęconej Kamieniowi Pomorskiemu zgromadzono w Szczecinie prócz dwu wymienionych druków (pozycje katalogu 120 i 130) sześć innych kodeksów liturgicznych kamięńskich — cztery rękopisy i dwa druki, a mianowicie pozycje katalogowe:

119. Missale, połowa XIV w., perg., z kościoła NMP w Stargardzie.

121. Psalterium, XIV w., perg.

122. Breviarium, połowa XIV w., perg., z katedry w Kamieniu.

123. Ordinarius ecclesiae Caminensis. Leipzig, Konrad Kachelofen, 1500 lub 1501, perg.

124. Psalterium, XIV w., perg., z katedry w Kamieniu.

127. Breviarium Kaminense, Basel, Thomas Wolf, 1521.

Por.: [V i e r i n g, K u n k e l]: Kammin — Ausstellung. Szczecin [1938].

Strzelce Krajeńskie i Czelin⁵. Z licznych średniowiecznych klasztorów diecezji kamieńskiej trudno natrafić nawet na ślad ksiąg liturgicznych.

Cztery brewiarze wrocławskie świadczą o średniowiecznej liturgii na Pomorzu Gdańskim, wówczas do diecezji wrocławskiej należącym⁶. Brak mszałów stanowi oczywistą lukę, jednak nie tak wielką, jakby się z razu zdawało. Śpiewy mszalne bowiem na Wniebowzięcie nie miały w średniowieczu zbyt wielu wariantów, a ewangelia i oracja, pośrednio także sekreta i komplenda, znajdują swe odbicie w godzinach kanonicznych.

Sumując powyższe rozważania dochodzimy do przekonania, że zachowana i ujęta podstawa źródłowa może naświetlić zagadnienie wiary we Wniebowzięcie w średniowiecznych diecezjach pomorskich. Wystarczy mianowicie do snucia wniosków stwierdzających poglądy na Wniebowzięcie Maryi, o ile odbijają się w modlitwie Kościoła. Zupełnie natomiast nie starcza na wysnuwanie wniosków wykluczających, czyli zaprzeczających występowania tej lub innej formy wiary asumpcjonistycznej. Dla wniosków wykluczających bowiem konieczny jest kompletny zestaw źródeł, pozwalający na całkowite poznanie badanej rzeczywistości.

Jak w rzeczywistości przedstawiała się ówczesna wiara we Wniebowzięcie na Pomorzu wykaże analiza tekstów liturgicznych kalendarzowych, brewiarzowych i mszalnych. W analizie szukać będziemy następujących elementów doktryny o Wniebowzięciu: śmierć, wniebowzięcie, okoliczności wniebowzięcia, ukoronowanie i godność królowej nieba i świata, pośrednictwo łask, szczęście świętych i aniołów.⁷

Kalendarze jak zresztą i dziś, zaznaczały ogólnie (Wniebo)wzięcie Maryi, nie określając go ani jako cielesnego, ani jako duchowego tylko,⁸ różniąc się tylko użyciem przydomka „Świętej” lub „Błogosławionej”, podkreśleniem lub pominięciem dziewictwa Maryji.

⁵ Por.: H. Heyden: *Kirchengeschichte Pommerns*. 1 Bd: Von den Anfängen bis zur Reformationszeit. 2 Aufl. Koeln 1957; R. Spuhrmann: *Geschichte der Stadt Cammin in Pommern und des Camminer Domkapitels*. 2 Aufl. Cammin in Pommern [1924]; J. Walicki: *Przynależność metropolitalna biskupstwa kamieńskiego i lubuskiego na tle rywalizacji Magdeburga i Gniezna*. Lublin 1960; E. Goerigk: *Kammin*. LThK 5 (1933) 767—768.

⁶ Por.: S. Librowski: *Wizytacje diecezji wrocławskiej*. *Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne* 8 (1964) 22—23, 30—34.

⁷ Por.: schemat przyjęty przez L. di Fonzo OFM: *De corporea Assumptione BMV eiusque gloria caelesti iuxta s. Bonaventuram*. *Marianum* I (1939) 327—350.

⁸ „Assumptio beatae Mariae Virginis” (BT₁ MT₁ oraz BMGdańsk Ms Mar f 61 i f 91); „In Assumptione Sanctae Mariae” (BSdPelplin rkp 156, 204); „Assumptio Sanctae Mariae Virginis” (BSd Włocławek rkp 9). „Assumptionis marie (MSt₂), „Assumptionis”. „Octava sancte marie” (MSt₁).

Oficjum wigilijne nie zawiera wprost nauki o Wniebowzięciu Maryi. Zadowolona się ogólną czcią i ogólnikową wzmianką o uczestnictwie w „Jej uroczystości”.

Oficjum Wniebowzięcia w dużej mierze złożone było z przystosowanych tekstów Pieśni nad Pieśniami, wyrażających nadnaturalne piękno Maryi, wspominających jej przyjście, powrót, wstąpienie. Tekstami tymi zajmować się nie ma powodu, gdyż znaczenie ich określają teksty wyraźniejsze, a mianowicie specjalnie na to święto skomponowane.

W respensorium I nieszpór z CC III, 6 występuje rymowany trop, zapożyczony zapewne z liturgii cysterskiej przez brewiarz warmiński.⁹ Ostatnie jego zdanie: „Ciebie Wniebowziętą prosimy, byś nam pośpieszała, żebyśmy wreszcie stali się obywatelami nieba, tam gdzie święci” łączy ogólną wiarę we Wniebowzięcie z motywem pośrednictwa łaski.

Powszechnie śpiewany hymn nieszpory *O quam glorifica luce coruscas...* połączył w sobie prawdę o uwielbieniu Maryji, jej władztwie i wyniesieniu nad aniołów i świętych, z pamięcią o pośrednictwie Maryi w otrzymaniu „radości światła”.¹⁰

Modlitwa z komplety (Włocławek) mówiła o wstawiennictwie Maryi jako racji jej przeniesienia z tego świata: „Wielka jest, o Panie, wobec łaskawości twojej modlitwa Bogarodzicy, którą dlatego z tego świata przeniosłeś, aby za grzechy nasze u Ciebie ufniej się wstawiała.”¹¹ — Jak rozumiał „przeniesienie” autor modlitwy? Jak pojmowali ją ci, którzy ją odmawiali? Czy o cielesnym, czy tylko o duchowym wniebowzięciu?

Jedno z dwu używanych wówczas na omawianym terenie inwitoriów jutrzni wspominało ogólnie o wzięciu Maryi do nieba: „Pójdźcie, uwielbiajmy Króla królów, którego Matka-Dziewica dziś wzięta została do nieba eterycznego”.¹² Inwitorium to śpiewali cystersi, norbertanki i krzyżacy, podczas gdy liturgie diecezjalne: kamieńska, warmińska i włocławska miały inne, o ogólniejszym brzmieniu.

Wśród antyfon I nokturnu (kamieńskie i włocławskie) jedna mówiła o wyniesieniu Maryji i królowaniu w niebie, druga łączyła udział Maryi

⁹ „Trinitatis conclave, Domini Mater, Ave. Tollens nostrum crimen, Pia, grave, vivere da, poscimus, a vae. Cantantibus melos suave, precantibus veniam, fave. Te Assumptam, nobis promptam fore petimus, tandem ut simus caeli cives, ubi dives”. (AC BW).

¹⁰ „O quam glorifica luce coruscas stirpis dividicae Regia Proles, sublimis residens, Virgo Maria, supra caeligenas aetheris omnes. Tu cum virgineo, Mater, honore, Angelorum Domina ...a Quo nos petimus, Te veniente, abiectis tenebris gaudia lucis”. (AC BT₁ BT₂ BV₄ oraz w II nieszporach: BV₁ DW).

¹¹ „Magna est, Domine, apud clementiam tuam Dei Genitricis oratio, quam idcirco de praesenti saeculo transtulisti, ut pro peccatis nostris apud te fiducialiter intercedat”. (BV₃).

¹² Venite adoremus Regem regum, cuius hodie ad aethereum, Mater Virgo, assumpta est caelum”. (AP AC BT₁ BT₂ BV₄).

w dziele odkupienia z jej tryumfem w otoczeniu aniołów.¹³ Oto brzmienie tej ostatniej: „Bramy raju przez Ciebie zostały nam otworzone, która dziś z aniołami tryumfujesz”.

W responsorium II nokturnu graniczą ze sobą obie idee, znane z omówionych co dopiero antyfon: wyniesienie królewskie Maryi w niebie i udział w Odkupieniu, względnie wstawiennictwo.¹⁴ „Oto wyniesiona jesteś ponad chóry aniołów. Wstawiaj się za nami do Pana Jezusa Chrystusa.” „Godna stałaś się nazwy: Królowa Niebios. Radują się chóry aniołów współtowarzyszy twoich. ...Brama raju przez Ewę została dla wszystkich zamknięta a przez Maryję Dziewicę znowu została otworzona.” Idea udziału w odkupieniu występuje tu ponownie w Brewiarzu wrocławskim (BV₃).

Ostatnie responsorium III nokturnu, znane z liturgii zakonów i diecezjalnej wrocławskiej, wspomina ogólnie o wniebowzięciu, łącząc je z ideą pomocy Maryi dla swych czcicieli.¹⁵ „Niech odczują Twe wsparcie wszyscy, którzykolwiek czczą Twe /Wniebo/wzięcie.”

O czytaniach jutrzni mowa będzie niżej, ze względu na ich przenikanie się i zmienną w obrębie oktawy święta.

Antyfony chwalby niosły prawdę ogólną o wzięciu Maryi do nieba, nie rozstrzygającą kwestii cielesności czy duchowości:¹⁶ „Wzięta jest Maryja do nieba, radują się aniołowie, chwając błogosławią Boga.” „Maryja Panna wzięta jest do przybytku eterycznego, w którym Król królów zasiada na gwiazdzistym tronie.”

Modlitwa *Veneranda* w dzień święta powszechnie na równi z omówionymi antyfonami odmawiana, a w czasie oktawy tylko gdziegdzie (BC, BV₁ i BV₂) na *Concede* wymieniana, wprowadza zagadnienie cielesności wniebowzięcia Maryi: „Pomoc zbawienną, Panie, niech nam da czcigodna uroczystość tego dnia, w którym święta Boża Rodzicielka poniosła śmierć doczesną, lecz więzami śmierci skrępowana być nie mogła, gdyż Syna Twego, Pana naszego, z siebie zrodziła wcielonego”.¹⁷ Modlący

¹³ „Exaltata es, Sancta Dei Genitrix, super choros angelorum, ad caelestia regna”, „Paradisi ianuae per te nobis apertae sunt, quae hodie gloriosa cum angelis triumphas”. (BC BV₁ BV₃).

¹⁴ „...Ecce exaltata es super choros angelorum. Intercede pro nobis ad Dominum Jesum Christum”. (AC BT₁ BT₂ BV₁ BV₄ BW). — „Super salutem et omnem pulchritudinem dilecta es a Domino et Regina Caelorum vocari digna es. Gaudent [AP: Laudent, BC: Nam et] chori angelorum, consortes et concives tui” (AC AP BC BT₁ BT₂ BV₃ BV₄). „Exaltata es... regna” jw. (AC BT₁, BT₂ BV₄). „Paradisi porta per Evam cunctis clausa est et per Mariam Virginem iterum patefacta est” (BV₃).

¹⁵ „Felix namque es... Ora pro populo... Sentiant omnes tuum iuvamen, quicumque celebrant tuam assumptionem”. (AC AP BT₁ BT₂ BV₁ BV₂ BV₃ BV₄).

¹⁶ „Assumpta est Maria in coelum, gaudent Angeli, laudantes benedicunt Dominum”. „Maria Virgo assumpta est ad aethereum thalamum, in quo Rex regum stellato sedet solio”. (Powszechnie).

¹⁷ „Veneranda nobis, Domine, huius diei festivitas opem conferat salutarem (BV₁ BV₃: sempiternam): in qua Sancta Dei Genitrix (BV₁: Virgo Maria) mortem

się tymi słowy wyznawali śmierć doczesną Maryi, przy jednoczesnym wyznaniu nieulegania więzom śmierci, czego racją jest macierzyństwo Boże, a konsekwencją udzielanie pomocy zbawiennej. Niewątpliwie wolność od więzów śmierci dotyczy ciała a nie duszy, z natury swej nieśmiertelnej. Oznacza więc według współczesnych nam badaczy co najmniej nieskazoność, a maksymalnie: uwielbienie ciała zmartwychwstałego w niebie. Oczywiście obie te prawdy w formie zawiązkowej, nierozwiniętej¹⁸.

Powszechnie odmawiana antyfona do *Magnificat* w II niesporach ogólne wyznanie „wniebowstąpienia” Maryi łączyła z wyznaniem jej udziału w królewskich rządach Chrystusa Pana: ¹⁹ „Dziś Maryja Panna do niebios wstąpiła. Cieszcie się, bo z Chrystusem króluje na wieki”.

Oficjum oktawalne w swych częściach własnych niewiele wnosi godnego uwagi. Antyfony do kantykwów *Benedictus* i *Magnificat* zbudowane były przeważnie z tekstów adaptowanych Starego Testamentu, lub znane skądinąd. To samo należy powiedzieć o antyfonach „W Ewangelii” panien norbertanek.²⁰ Właściwie tylko modlitwa występująca w liturgii kamieńskiej i dwu brewiarzach wrocławskich wnosi moment wiary we wniebowzięcie i niebiańską radość Maryi, do której dostęp ma nam wyjednać doroczna uroczystość:²¹ „Dozwól nam, Wszehmocny Boże, dojsć do wiecznych radości Błogosławionej Maryi Panny, z której czcignego Wniebowzięcia pozwalasz nam dorocznym świętem się radować.” Modlitwa ta występuje w dwu wariantach nie różniących się treściowo. W diecezji kamieńskiej obowiązywał drugi, jak widać z formularza mszalnego na oktawę.

subiit temporalem, nec tamen mortis nexibus deprimi potuit, quae Filium tuum, Dominum nostrum (BV₁ BV₃: Jesum Christum) de se genuit incarnatum” (AC BC BT₁ BT₂ BV₁ BV₂ BV₃ BV₄ BW DW).

¹⁸ Interpretacja modlitwy „Veneranda” jest obecnie różna: Geiselmann — nieskazoność ciała; Capelle — zmartwychwstanie i wniebowzięcie ciała; Balić — tak samo, zastrzegając, że niejasno i zawiązkowo; Jugie — niezdecydowany. Por.: L. Scheffczyk: Das Mariengeheimnis in Froemigkeit und Lehre der Karolingerzeit. Leipzig 1959, s. 443—445; J. R. Geiselmann: Die betende Kirche und das Dogma von der leiblichen Aufnahme Mariens in den Himmel. *Geist und Leben* 24 (1951) 361; B. Capelle: L'oraison „Veneranda” a la Messe de l'Assomption. *Ephemerides Theologicae Lovanienses* 26 (1950) 359 n; tenże: Mort et assumption de la Vierge dans l'oraison „Veneranda”. *Ephemerides Liturgicae* 66 (1952) 241—251; C. Balić OFM: Testimonia de Assumptione BMV ex omnibus saeculis. T. I. Roma 1948 s. 155; M. Jugie: La morte et l'assumption de la sainte Vierge. Roma 1944 s. 204.

¹⁹ „Hodie Maria Virgo coelos ascendit. Gaudete, quia cum Christo regnat in aeternum”.

²⁰ „In evangelio antiphonae” (AP).

²¹ Wariant I: „Concede nobis, Omnipotens Deus, ad Beatae Mariae Virginis gaudia aeterna pertingere, de cuius veneranda Assumptione tuis nos annua sollempnitate gaudere” (BV₁). Wariant II: „Concede nobis, quaesumus, Omnipotens Deus, ad Beatae Mariae semper Virginis gaudia aeterna pertingere, de cuius nos Assumptione veneranda (MC: veneranda Assumptione) tuis annua sollempnitate gaudere” (BV₂ MC).

Lekcje brewiarzowe najbardziej rozpowszechnione, to wyjątki z pseudo-Hieronimowego listu IX do Pauli i Eustochium: *Cogitis me.*²² Czytano z nich w liturgiach: włocławskiej, warmińskiej, kamińskiej i krzyżackiej, w dzień święta a także wśród oktawy i w oktawę, w różnym układzie i rozmiarach.²³

Wartość teologiczną listu ps. Hieronima trafnie ujął A. Ripberger²⁴ widząc w nim: a. syntezę mariologii okresu karolińskiego, b. postawienie teologicznego zagadnienia wniebowzięcia ciała Maryi, c. próbę negatywnego rozwinięcia i rozwiązania w oparciu o świadków tradycji, Pismo św. i liturgię.

Skłonność do odrzucenia cielesnego wniebowzięcia Maryi wyraża się w urywkach listu wąpiących w tę prawdę. Dobrze świadczy o wierze ówczesnego duchowieństwa pomorskiego fakt, że jedynie trzy brewiarze (spośród ośmiu zawierających list) mają urywki wyrażające wąpienie: tej Dziewicy nie wzięły rzeczy wąpiliwych za pewne... skoro niczego innego nie można uważać za pewne, jak tylko to, że dzisiaj najchwalebniejsza rozstała się z ciałem. ... Pokazują także grób jej... w którym była pochowana, lecz obecnie pusty... W jaki sposób zaś, albo kiedy, przez kogo, najświętsze jej ciało zostało zabrane stąd, albo dokąd przeniesione i czy zmartwychwstało? — nie wiadomo.”²⁵ „Chociaż niektórzy chcieliby twierdzić, że została wskrzeszona i ...z Chrystusem w niebie przyobleczona w nieśmiertelność. Co o Janie... wielu twierdziło... Jednak co z tego jest bardziej prawdziwe — wahamy się”²⁶ „Jako i o tych, o których czytamy, że w Panu powstali, lecz nie mamy pewności czy powrócili w proch. ...Stąd i św. Piotr... o Dawidzie...: „I grób jego u nas jest”, jakby nie ważył się mówić, że on sam, lub ciało jego, jest u nas, lecz tylko grób. ...Ponieważ dla Boga nic nie jest niemożliwe i my nie zaprzeczamy, że tak uczy-

²² Wydanie krytyczne z obszernym studium wstępnym: A. Ripberger: *Der Pseudo-Hieronymus-Brief IX „Cogitis me”*. Ein erster Marianischer Traktat des Mittelalters von Paschasius Radbert. Freiburg (Schw.) 1962. *Spicilegium Friburgense. Texte zur Geschichte des kirchlichen Lebens* Vol. 9. — Cytuję: „Ripberger” podając stronę, a przy tekstach także numery wierszy. — Autor stara się rozstrzygnąć na korzyść Paschazjusza Radberta sporną kwestię autorstwa „listu”. Por. R. Laurentin: *Court traité de Théologie Mariale*. Paris 1959 s. 57 oraz nota 80 tamże. L. Scheffczyk, jw. s. XIII, 8, 10, 47, 53—54, 436.

²³ Ripberger 57, 4—10: BV₁ BV₃ BV₄ BW; 57, 11—58, 2; BV₁ (do „balbutientium”) BV₃ BW; 58, 2—7: BV₃ BV₄ BW; 58, 8—12: BV₁ BV₃ BV₄ BW; 58, 13—59, 3: BV₁ BV₃ BW; 59, 5—11: BV₁; 59, 14—16: BW; 59, 17—23: BV₃ BV₄ BW; 59, 23—61, 5: BV₃ BW; 61, 5—62, 2: BV₃; 61, 10—62, 3: BC; 62, 5—7: BC; 62, 9—63, 1: BC; 63, 3—9: BC; 67, 14—18: BC; 67, 19—70, 7: BV₂ BV₄; 70, 7—71, 9: BV₁ BV₂; 71, 9—73, 13: BV₂; 77, 17—79, 6: BT₁ BT₂ BW; 79, 7—10, 12—15, 17—18: BT₂; 79, 22—80, 11; BT₁ BT₂.

²⁴ Tamże s. 43 i 21.

²⁵ BV₃: Ripberger 59, 23—62, 2; BW: Ripberger 59, 23—61, 5. BC: Ripberger 61, 10—62, 3; 62, 5—7; 62, 9—63, 6; BV₃ BW: Ripberger 59, 23—61, 5.

²⁶ BV₃: Ripberger 61, 5—62, 2.

niono Świętej Maryi. Chociaż dla ostrożności należałoby raczej domyślać się, niż bez zastanowienia rozstrzygać to, czego się nie wie.”²⁷

Reszta urywków mieściła się poza granicami istotnego zagadnienia. Jeżeli mówiła o wniebowzięciu, to w sposób niesprecyzowany, ogólnikowy.²⁸ Zagadnienie śmierci Maryi pojawia się dwukrotnie, mimochodem.²⁹ Kilkakroć wracają opisy radosnej chwalby niebian na cześć przybywającej Maryi,³⁰ opisy jej panowania z Chrystusem Panem na niebieskim tronie.³¹

Z *listu* ps. Hieronima czerpali krzyżacy lekcje II nokturnu w dzień święta. Urywki wybrane z różnych części³² mówią ogólnie o wniebowzięciu, o radości i chwale ze strony aniołów, o wyniesieniu na tron chwały. Jeden zwrot kojarzy się obecnie z wniebowzięciem ciała: przygotowanie miejsca nieśmiertelności,³³ lecz w myśl pisarza, zgodnie z zasadniczą intencją utworu, mógł się odnosić do samej tylko duszy Maryi.

Remedium na wątplenie ps. Hieronima w postaci *Kazania o Wniebowzięciu NMP* ps. Augustyna³⁴ czytano w oktawie w liturgii krzyżackiej i warmińskiej.³⁵ *Kazanie* to nie poprzestawało na jasnym stwierdzeniu śmierci Maryi i na ogólnych wzmiankach o wniebowzięciu, lecz dowodziło teologicznie prawdy wniebowzięcia cielesnego.

Obie liturgie zawierają następujące argumenty: nienaruszoność dziewicza w macierzyństwie domaga się zachowania przed skażeniem grobowym; natura Maryi w Jezusie wolna od rozpadu, jeśli nie stoi na przeszkodzie jakaś nieznaną powaga, winna być od zgnilizny wolna także sama w sobie.

Brewiarz krzyżacki cytuje samodzielnie dwa argumenty: niebo godniejsze jest niż ziemia chować tak drogocenny skarb; tak wielka godność i doskonałość pociąga za sobą nieskażoność. Brewiarz warmiński zawiera, sam tylko, jeden jeszcze argument: *a fortiori*, oparty na tekście Io XII, 26 „gdzie ja jestem, tam będzie i mój sługa”.

²⁷ BC: Ripberger 61, 10—62, 3; 62, 5—7; 62, 9—63, 6.

²⁸ BV₁ BV₃ BV₄ BW: Ripberger 57, 4—10; BV₁: 59, 5—11; BV₃ BV₄ BW: 59, 17—23; BC: 67, 14—18; BV₂ V₄: 67, 19—70, 7; BT₁ BT₂ BW: 77, 17—79, 6.

²⁹ BV₃ BW: Ripberger 59, 23—61, 5.

³⁰ BV₂ BV₄: Ripberger 67, 19—70, 7; BT₁ BT₂ BW: 77, 17. BT₂: 79, 7—10. 12—15. 17—18; BT₁ BT₂: 79, 22—80, 11.

³¹ BV₂ BV₄: Ripberger 67, 19—70, 7; BT₁ BT₂: 79, 22—80, 11.

³² BT₁ BT₂: Ripberger 67, 14—18; BT₁: Ripberger 99, 1—3; BT₁ BT₂: Ripberger 74, 13—17 i 74, 20—75, 1; BT₂: Ripberger 75, 1—3. 5—7. 18—21; BT₁ BT₂: 77, 15—18.

³³ „Praecessit namque Dominus ac Salvator et praeparavit huic Sanctissimae Virgini locum immortalitatis” — por. Ripberger 77, 14—16.

³⁴ Sermo de Assumptione BMV. Migne PL 40, 1141—1148. Dzieło nieznanego autora z XI lub początku XII wieku. Por.: G. Quadrio: Il trattato De assumptione BMV dello Ps.-Agostino e il suo influsso nella Teologia Assunzionistica Latina. Roma 1951.

³⁵ BT₂ BW.

Kazanie pseudo-Augustyna działało więc prawdopodobnie na całym Pomorzu Wschodnim. Udowodnione jest to w diecezji warmińskiej, a w diecezjach: chełmińskiej, pomezjańskiej i sambijskiej domyślnie, dzięki liturgicznej zależności od krzyżaków. Rola tych czytań zdecydowanie opowiadających się po stronie cielesnego wniebowzięcia mierzy się rzetelnością argumentacji teologicznej, której potrzebę wykazały kilka wieków wcześniej lekcje z listu do Pauli i Eustochium *Cogitis me* ps. Hieronima. Imię św. Augustyna miało znaczenie drugorzędne, podobnie jak i św. Hieronima. Zostały one przybrane ze względów taktycznych. Ps. Hieronim dla zwyciężenia ps. hagiografia apokryfu *O przejściu*. Ps. Augustyn, by przeważać ps. Hieronima.

W rękopiśmiennym brewiarzu krzyżackim z XV wieku zachowały się w oktawie inne lekcje, stanowiące kompilację elementów apokryficznych, ps. hieronimowych i ps. augustyńskich³⁶. Początek ich zapożyczono z IV kazania na Wniebowzięcie, przypisywanego św. Bernardowi z Clairvaux.³⁷ Dalsza część wzięta została ze *Złotej Legendy* Jakuba de Voragine.³⁸ Tak złożona całość niesie w sobie ogólne stwierdzenie wniebowzięcia Maryi, fragment wystroju apokryficznego, prawdę o „pełnym” wniebowzięciu, to znaczy z duszą i z ciałem, zaczerpniętą z ps. Augustyna, szerokie opisy chwały oddawanej przez mieszkańców nieba — tu także zapożyczenia z ps. Hieronima, oczywiście bez tekstów wąpiących — wreszcie wyniesienie ponad duchy niebiańskie i wszelkie stworzenie.

Dobór elementów całości jest bardzo charakterystyczny dla swej doby. Z relacji apokryficznych wzięto mały fragment o zebraniu się Apostołów i o przybyciu Pana Jezusa. To uważano widocznie za pewne, resztę pod wpływem listu ps. Hieronima odrzucono. Nie cały wszakże „list” respektowano, gdyż aprobatę znalazły jedynie przepiękne opisy radości niebiańskiej, a wszelkie wątpliwości zostały odrzucone. Stało się to pod wpływem kazania ps. Augustyna, którego cytat na dowód integralności wniebowzięcia jest zwornikiem kompozycji lekcyjnej.³⁹

Jeden jeszcze komplet czytań brewiarzowych zasługuje na uwagę —

³⁶ „Tempus loquendi est omni carni cum assumitur Incarnati Verbi Mater in caelum. > < Virginum candidissima concio ingemiatam choream ad suam celebrat gloriam”. — Relacja apokryficzna oparta na scenariuszu asumpcjonistycznym rozpowszechnionym przez Jana z Tesaloniki († przed 649 rokiem). Np. Ps. Melito: *De transitu Virginis Mariae*: Migne PG 5, 1231—1240. Por.: R. Laurentin, jw. s. 50—51 oraz A. Wenger: *L'Assomption de la T. S. Vierge dans la tradition byzantine du VIe au Xe siècle*. Etudes et documents. Paris 1955 s. 180.

³⁷ Do słów: „Ascendens igitur de deserto Regina mundi etiam Angelis sanctis, ut canit Ecclesia: Speciosa facta est et suavis in deliciis tuis”. Por. s. Bernardus Claravallensis. *Sermones de tempore et de sanctis*. Basel 1495 k. p₆d—q₂a. GW 3944.

³⁸ Od słów: „Cum autem Beata Maria omnes Apostolos congregatos vidisset...” Por.: Th. Graesse (wyd.): *Jacobi a Voragine Legenda aurea*. Lipsiae 1846 s. 506, 510—513.

³⁹ Por.: S.P.A. I—II jw.

pomijamy homilie jako obce prawdzie o wniebowzięciu — a mianowicie lekcje występujące w liturgii krzyżackiej i warmińskiej. Całość mieści się w oficjum oktawalnym warmińskim,⁴⁰ pierwsza połowa także w II noktornie obu brewiarzy krzyżackich.⁴¹

Część wspólna dla chóru krzyżackiego i warmińskiego mówi ogólnie o wniebowzięciu, o chwalebnej niebieskiej, o tronie chwały, o pośrednictwie łask. Część znana wyłącznie z brewiarza warmińskiego prócz rozważań nad chwałą Maryi w niebie zawiera bardzo charakterystyczny pogląd na wniebowzięcie, jakby stan zagadnienia, argument i konkluzję. „I ponieważ jest wiele dzieł spisanych bezimiennie o jej wniebowzięciu, które tak są ułożone (?), że dla umocnienia prawdy czytać ich nie wolno, stąd niektórzy doznają wstrząsu, bo ani ciała jej nie znajduje się na ziemi, ani też w historii katolickiej nie ma jej wniebowzięcia z ciałem, jak to się czyta w apokryfie. Należy im odpowiedzieć, że jeśli człowiek nie znajduje na ziemi ciała Mojżesza, z którym Pan rozmawiał twarzą w twarz, byłoby niepo czytelnym szukać tej, przez którą tenże Bóg Majestatu wcielony zajaśniał na ziemi. Bo niegodnym jest komukolwiek troszczyć się o znajomość ciała tej, o której nie wątpi, że króluje z Chrystusem wyniesiona nad aniołów. Powinno tyle wystarczyć wiedzy ludzkiej, że słusznie wyznaje się ją Królową Nieba, dlatego że zrodziła Króla aniołów.”⁴²

Stan zagadnienia jest jasny. Nie wiadomo gdzie jest ciało Maryi, a wzięcie ciała do nieba mieści się w zakazanych apokryfach, na których oprzeć się nie można (wyraźny wpływ *listu do Pauli i Eustochium* ps. Hieronima).

Argument opiera się pośrednio na Deut XXXIV, 6 „I pochowano go (Mojżesza) w dolinie kraju Moabu naprzeciw Bet-Peor, a nikt nie zna jego grobu aż po dziś dzień”. Autor przeprowadza porównanie *a fortiori* Maryi do Mojżesza. Skoro nie można znaleźć grobu Mojżesza, z którym rozmawiał Pan, to tym bardziej ciała Maryi przez którą Bóg się wcielił.

Dowodzenie takie może mieć dwa znaczenia, zależnie od interpretacji *Deuteronomium*. Stojąc na stanowisku egzezy współczesnej, że miejsce

⁴⁰ BW: „Hodierna carissimi nobis refulsit insignis solemnitas > < vere fateri Reginam Caelorum, pro eo, quod peperit Regem Angelorum”.

⁴¹ BT₁ BT₂: do słów: „... in cuius utero Ecclesia Dei Filio coniuncta est foedere sempiterno”.

⁴² BW: „Et quia sunt nonnulla sine auctore de eius Assumptione conscripta, quae ita canentur ut ad confirmandam rei veritatem legi minime permittantur, hinc sane pulsantur nonnulli, quia nec corpus eius in terra invenitur, nec assumptio eius cum carne, ut in apocripha legitur, in catholica historia reperitur. — Dicendum est istis, quod si Moysi corpus ab homine non invenitur in terris, cum quo locutus est Dominus facie ad faciem, illius quaerere dementiae est, per quam idem Maiestatis Deus incarnatus effulsit in terris. Neque enim dignum est de corporis eius notitia sollicitum quempiam esse, quam non dubitat super Angelos elevatam cum Christo regnare. Sufficere debet tantum notitiae humanae, hanc vere fateri Reginam Caelorum, pro eo quod peperit Regem angelorum”.

grobu Mojżesza otoczone jest tajemnicą, dowiadujemy się, że tym bardziej tajemnicą otoczone jest miejsce spoczynku ciała Maryi. Biorąc pod uwagę literaturę żydowską pozabiblijną, reprezentowaną zwłaszcza przez apokryf pt. *Wniebowzięcie Mojżesza*⁴³ można dojść do wniosku, że Maryja tym bardziej została wniebowzięta.

Konkluzja usuwa na bok zagadnienie ciała, a na pierwszym planie stawia władzę i godność Maryi jako Królowej Niebios. Przemawia to za pierwszą interpretacją argumentu, a tym samym autora czytań brewiarzowych uwalnia od podejrzenia, że opiera się potajemnie na wątku apokryficznym. Oczywista jest rezygnacja z wyraźnej wiary we wniebowzięcie ciała Maryi. A więc zajęcie miejsca pośredniego między *listem* ps. Hieronima a *kazaniem* ps. Augustyna.

Wigilijny formularz mszalny dotyka ogólnie wniebowzięcia i wstawiennictwa Maryi w sekrecie, stanowiącej wariant modlitwy znanej już z komplety brewiarzowej. Sekretę tę czytano w liturgii krzyżackiej, warmińskiej i kamieńskiej.⁴⁴ W tychże mszałach występuje *komplenda* (czyli dzisiejsza *postcommunio*), która wspomina śmierć Maryi prosząc o uwolnienie od nieprawości za Jej wstawiennictwem.⁴⁵ „Udziel, Miłosierny Boże, pomocy ułomności naszej, abyśmy, którzy świętej Bogarodzicy i Dziewicy Maryi odpoczynek (*requiem*) obchodzimy, za pomocą Jej wstawiennictwa powstałi z naszych nieprawości.”

Poświęcenie ziela w jednym tylko mszale rękopiśmiennym kamieńskim XV wieku ze Stargardu występujące składa się z dwu modlitw. Pierwsza, pozbawiona charakteru maryjnego, wstawia się za zwierzętami domowymi.⁴⁶ Druga, chociaż maryjna, o wniebowzięciu nie wspomina czeząc tylko świętą Bogarodzącą-dziewicę, ufając w jej pośrednictwo, które doprowadzi do nieba spożywających owoce ziemi.⁴⁷

⁴³ Assumptio, względnie Ascensio Mosis. Wydał po raz pierwszy A. M. Ceriani: *Monumenta sacra et profana*. T. I. Mediolani 1861, s. 9—13, 55—64. Por.: J. Stępień: *Mojżesz (Wniebowzięcie)*. *Podręczna Encyklopedia Biblijna*. Tom II. Poznań (1959) s. 112; S. Łach: *Mojżesz*. Tamże s. 109. Niektórzy egzegeci w oparciu o ten apokryf wyjaśniają tekst Jud. 9.

⁴⁴ „Munera nostra, quaesumus, Domine, apud clementiam tuam Dei Genitricis commendat oratio, quam idcirco de praesenti saeculo transtulisti, ut pro peccatis nostris apud te fiducialiter intercedat”. (MC MSt₁ MT₁ MT₂ MW) — por. wyżej przypis II.

⁴⁵ „Concede, Misericors Deus, fragilitati nostrae praesidium, ut qui Sanctae Dei Genitricis et Virginis Mariae requiem celebramus, intercessionis eius auxilio a nostris iniquitatibus resurgamus”. (MC MSt₁ MSt₂ MT₁ MT₂ MW).

⁴⁶ „Domne sancte, Pater omnipotens, qui ab initio >< et dolorem expellere digneris. Qui in trinitate.

⁴⁷ „Supplices atque subnixis precibus ... benedicere et sanctificare has herbas diversi germinis digneris, ut quicumque ex eis in hac sollempnitate Sanctae Dei Genitricis et Virginis Mariae sunt sumpturi, tam animae quam corporis sanitatem percipiant, ut intercedente eadem Beata Virgine Maria de diversis terrarum germinibus sumamus salubriter, quatenus in tuorum odore ungentorum paradisi mereamur adire ianuas”.

Msza świąteczna w introicie powszechnie używanym przynosi formułę o wniebowzięciu w ogólności i o radości aniołów: „z której wniebowzięcia radują się aniołowie.”⁴⁸ W miejscu wersetu z psalmu używano niekiedy innych tekstów, znanych z antyfon w I nokturnie, chwalbie i II niesporach, a wyrażających bądź ogólną wiarę we wniebowzięcie, bądź wyniesienie i królewską godność Maryi.⁴⁹

Powszechnie w liturgii mszalnej badanego terenu wówczas występująca modlitwa *Veneranda* została przeanalizowana wyżej w ramach chwalby. Nie ma więc potrzeby ponawiania analizy, gdyż występujące odmianki tekstowe nie zmieniają treści.⁵⁰

W wielu księgach liturgicznych widniał werset graduau łączący ogólne wyznanie wniebowzięcia z przeświadczeniem o radości wojska anielskiego:⁵¹ „Wzięta jest Maryja do nieba, raduje się wojsko aniołów”. Drugi werset występujący sporadycznie w liturgii cysterskiej i krzyżackiej, tożsamy z antyfoną do *Magnificat* w II niesporach, łączy wstąpienie Maryi do nieba z królowaniem wiecznym.⁵²

Sekwencja znana z niektórych ksiąg liturgicznych na całym badanym terenie, mimo obszerności nader skąpy i peryferyjny materiał asumpcyjno-nistyczny zawiera, w postaci twierdzeń o radości aniołów, szczęściu Maryi, królowaniu w niebiosach, pośrednictwie u Chrystusa Pana⁵³.

Sekreta liturgii warmińskiej i krzyżackiej, równie dawna jak modlitwa *Veneranda*, gdyż w latach 604—687 dołączona do sakramentarza gregoriańskiego, w treści swej wyraża dużo pierwotniejszy stopień kultu wniebowzięcia jako *migratio*: odejście z ziemi przez śmierć i wejście do nieba, z pominięciem losu ciała Maryi: „Niech pomoże, Panie, ludowi twemu modlitwa Bogarodzicy; chociaż poznajemy, że odeszła co do ciała,

⁴⁸ „Gaudeamus omnes in Domino diem festum celebrantes sub honore Mariae Virginis, de cuius Assumptione gaudent angeli et collaudant Filium Dei”.

⁴⁹ „Exaltata est ... regna”. (MW). „Hodie Maria Virgo... aeternum” (GD). „Maria Virgo... solio”. (GC₁).

⁵⁰ „Veneranda (MSt₁: quaesumus) nobis, Domine, huius diei festivitas opem (MC MSt₁: vitam) conferat (MSt₂: et salutem) sempiternam (MT₂: salutarem), in qua Sancta Dei Genitrix, Virgo Maria (MSt₂: opuszcza „Virgo Maria”), (MSt₁: Sanctae Dei Genitricis) mortem subiit temporalem, nec (MSt₂: non) tamen mortis nexibus deprimi potuit: quae Filium tuum, Dominum nostrum, de se genuit incarnatum”. (MC MSt₁ MSt₂ MT₁ MT₂ MW). — Por. wyżej przypis Nr 17.

⁵¹ „Assumpta est Maria in caelum, gaudet exercitus angelorum” (BV₁ GC₁ MC MSt₁ MT₁ MT₂ MW). Por. podobny tekst antyfony w laudesach.

⁵² „Hodie Maria... aeternum”. (GC₁ MT₂).

⁵³ „Congaudent angelorum chori Gloriosae Virgini. ... Nam ipsa laetatur quae (MSt₁: quod) caeli iam conspicitur (MSt₁: conspicatur) Principem. ... Quam celebris angelis Maria, Iesu Mater, creditur... Qua gloria in caelis ista Virgo colitur, ... Quam splendida polo Stella Maris rutilat. ... Te, caeli Regina, haec plebicula piis concelebrat mentibus. Te, cantu melodo, super aethera una cum angelis elevat. Ecclesia ergo cuncta te cordibus teque carminibus celebrans (MC MSt₁: venerans). Tibi suam manifestat devotionem precatu te supplicii exorans (MSt₁: implorans), Maria, Ut sibi auxilium (MC: auxilio) circa Christum Dominum esse digneris per aevum”. (BV₁ MC MSt₁ MT₂ MW).

obyśmy doznali, że w chwale niebieskiej u Ciebie za nami się wstawia.”⁵⁴

W prefacji dodawano na Warmii i w diecezji kamińskiej nazwę święta: „(Wniebo)wzięcie”, ogólnie tylko zaznaczając swą wiarę.⁵⁵

Mszalna oktawa na kamińska wyróżniała się od pozostałych formularzy asumpcjonistycznych modlitwą omówioną wyżej, przy oficjach brewiarzowych, zawierającą myśl ogólną o wniebowzięciu, powiązaną z przeświadczeniem o skuteczności kultu maryjnego w osiągnięciu radości wiecznej.⁵⁶

Zanim przyjdzie kolej na przedstawienie wiary mieszkańców diecezji pomorskich w rzucie geograficzno-historycznym, w oparciu o przeanalizowane teksty liturgiczne, wypada dokonać jeszcze jednego zabiegu. Oto w większości tekstów liturgicznych (czytania są pod tym względem wyjątkiem) przeważa charakter ogólnikowy, niesprecyzowany w kwestii przedmiotu święta. Brak w nich jasnego poglądu czy Maryja wzięta została do nieba cała: z duszą i ciałem, czy co do samej tylko duszy. Modlący się tymi formułami mogli pojmować je różnie: albo tak jak brzmiały, bez wnikania w prawdę, albo myśląc o wniebowzięciu samej duszy, albo całej Maryi z duszą i z ciałem. Lecz tego z samych tekstów liturgicznych wyczytać się nie da, trzeba uciec się do posiadanych źródeł pozaliturgicznych badanego okresu. Na pierwszy plan, jako naturalne komentarze liturgii, wysuwają się zbiory kazań używane w badanych diecezjach. Z nich postaramy się wydobyć potrzebne dane uzupełniające, korzystając z przeprowadzonych już analiz.⁵⁷

Syntezą święta liturgicznego, dominantą oficjum brewiarzowego i formularza mszalnego jest kolekta, czyli oracja. Była nią, jak wiadomo z poprzednich wywodów, słynna *Veneranda*, głosząca śmierć i niemożliwość skrupowania więzami śmierci Matki Bożej. Abstrahując od znaczenia zamierzonego przez autora modlitwy zwrócimy uwagę na jej komentarze znane w interesującym okresie na terenie badanym.

Najbliższym komentarzem były lekcje brewiarzowe z *kazania* ps. Augustyna, czytane w liturgii krzyżackiej i warmińskiej, wykładające wolność od więzów śmierci w znaczeniu nieskażoności i cielesnego wniebowzięcia Maryi. W tym samym duchu interpretowała modlitwę *Corona*

⁵⁴ „Subveniat (MT₂: quaesumus) Domine plebi tuae Dei Genitricis oratio, quam tibi pro condicione carnis migrasse cognoscimus, in caelesti gloria apud te pro nobis intercedere sentiamus” (MT₁ MT₂ MW). — Por L. Scheffczyk, jw. s. 443. Cytowany tamże w nocie 47 tekst akwizgrański ma wyraz „orare” w miejsce „intercedere”.

⁵⁵ „Et te in Assumptione” (MC MSt₁ MW).

⁵⁶ „Concede... gaudere” (MC MSt₁ MSt₂). — Por. przypis Nr 21, wariant drugi.

⁵⁷ „SPA” I, II oraz wyżej rozdziały III i IV.

BMV, widząc tu uwielbienie ciała Maryi. Dzieło to posiadał księgozbiór mariacki w Gdańsku i biblioteka zapewne katedralna w Kamieniu Pomorskim. Również *Nowy skarbiec* kazań Piotra Paludana, posiadany w gdańskiej bibliotece mariackiej, komentował orację o czasowym przejściu przez śmierć, bez trwałego podlegania jej skutkom. *Mariale*, stanowiące własność proboszcza puckiego Grzegorza Wittego, czyni aluzję do modlitwy *Veneranda* mówiąc o nieskażoności ciała Maryi po śmierci.⁵⁸

Dwa tylko komentarze: *Złote kazania* Jan Nidera OP z biblioteki franciszkanów w Gdańsku oraz *Kazania o Świętych* napisane przez św. Wincentego Ferreriusza OP, których egzemplarz posiadano w Kamieniu Pomorskim, szły śladem ps. albertyńskiego *Mariale* i wyjaśniały nieskrępowanie więzami śmierci jako śmierć bezbolesną.⁵⁹ — A więc większość komentarzy do modlitwy *Veneranda* bezbłędnie wskazywała na cielesne Wniebowzięcie jako przedmiot istotny kultu liturgicznego.

Piśmiennictwo homiletyczne, także wtedy gdy nie komentuje poszczególnych formuł liturgicznych, samą treścią kazań wskazuje na rozumienie przedmiotu święta i stanowi jakby dalszy komentarz oficjum brewiarzowego i formularza mszalnego. W jaki więc sposób naświetlały ówczesne zbiory kazań tajemnicę święta?

Duża część mówiła wprost o śmierci Maryi,⁶⁰ lecz nigdy na niej samej nie poprzestawała. Należą tu zbiory: *Złota legenda* Jakuba de Voragine OP, *Homiliarz* Pawła Diakona (z późniejszymi uzupełnieniami), kazania ps. Bonawentury, Roberta Caracciolo OFM, Leonarda z Udine OP, Meffretha z Miśni, Jana Nidera OP, Piotra Paludana OP, Piotra Burgeńskiego OFM, Mikołaja z Błonia i św. Wincentego Ferreriusza OP. Księgi te, niejednokrotnie w kilku egzemplarzach, rozproszone były po bibliotekach Pomorza Wschodniego, Gdańskiego i Zachodniego.⁶¹

Kilka zbiorów kazań poprzestawało na ogólnym wspomnieniu wniebowzięcia, bez wdawania się w szczegóły, czy do nieba weszła tylko dusza Maryi, czy też cała Maryja z duszą i z ciałem. Wyliczyć tu trzeba: ps. Wilhelma Paryskiego, Hugona de Prato Florido OP, Henryka Herpfa OFM, Jana z Wercelli OP, oraz nieznanego autora rękopiśmiennego kazania biblioteki mariackiej w Gdańsku. Jeden kodeks z Warmii, pozostałe z Pomorza Gdańskiego.⁶²

Piętnaście kodeksów z całego badanego terenu mówiąc o wniebowzię-

⁵⁸ SPA II: s. 105 n; IV: s. 321 322 325 328 329.

⁵⁹ SPA III: s. 315; IV: s. 339.

⁶⁰ Widoczny tu jest wpływ ps. Dionizego Areopagity, który jako domniemany świadek naoczny zaważył na piśmiennictwie nie tylko starochrześcijańskim, ale i średniowiecznym. Por.: G. M. Roschini OSM: *Lo pseudo-Dionigi l'Areopagita e la morte di Maria S. S. Marianum* 21 (1959) 16—80.

⁶¹ SPA I: s. 92—94; II: s. 96 n 102; III: s. 288 294 295 304 307 309 311 312 315 316; IV: s. 318 323—325 328—332 334—336 339.

⁶² SPA I: s. 88 n; II: s. 103; III: s. 287 288 298 302; IV: s. 317 319 328.

ciu Maryi z duszą i z ciałem odwoływało się do apokryfów, ale jeden tylko autor, zresztą św. Wincenty Ferreriusz, na nich poprzestał, podczas gdy pozostali traktowali je jako ilustrację, uzasadnienia zaś szukali gdzie indziej. Byli to: Jakub de Voragine OP, Robert Caracciolo OFM, Leonard z Udine OP, Meffreth, Jan Nider OP, Piotr Paludanus, Mikołaj z Błonia i autorzy *Corona BMV* oraz rękopiśmiennego kazania z kamieńskiego kodeksu Marcelleta.⁶³

Trzeźwy stosunek do apokryfów jest niewątpliwie wynikiem oddziaływania *listu IX do Pauli i Eustochium* ps. Hieronima. Widoczne to jest zwłaszcza u wyżej wspomnianego Roberta Caracciolo, który cytuje zakaz korzystania z apokryfów i dlatego legendzie przypisuje „pobożną wiarę”, a prawdzie o cielesnym wniebowzięciu teologicznie udowodnionej „mocną wiarę”. Inni autorowie hojną ręką czerpali z listu ps. Hieronima opisy chwały niebieskiej, niekiedy nawet podnosili skrytykowane przezeń argumenty na korzyść cielesnego wniebowzięcia, bez żenady wkładając je po odpowiednim przykrojeniu w usta przeciwnie sądzącego autora. Można to stwierdzić u Jakuba de Voragine OP, Jana Torquemady OP, Leonarda z Udine OP, Meffretha, Piotra de Palude OP, Piotra Burgeńskiego OFM, Mikołaja z Błonia oraz autora kazania w kamieńskim rękopisie Marcelleta.⁶⁴ — Na terenie nas interesującym nie widać przejęcia się ps. Hieronimowym wystąpieniem.⁶⁵ Tu ps. Hieronim występuje zupełnie sam, w ramach poszerzonego homiliarza Pawła Diakona, którego 4 egzemplarze z Gdańska oraz z okolicy udało się odnaleźć.⁶⁶

Najliczniejsza grupa kodeksów, bo 22 na 39 zbadanych, wypowiada się za wniebowzięciem Maryi z duszą i z ciałem, opierając tę prawdę nie na apokryfach lecz na solidnych dowodach teologicznych. Są one niewątpliwie owocem wpływów pseudo-augustyńskich, co niejednokrotnie wyraźnie występuje czy to w imiennym powołaniu się, czy też w przytaczanych argumentach. Każdy jednak z autorów zdobywał się także i na nowe ujęcie dowodów, w *kazaniu* ps. Augustyna nie występujące. Do „teologów” cielesnego wniebowzięcia, których kazania oddziaływały na badany region w interesującym nas okresie, należą: Jakub de Voragine OP, Jan Torquemada OP, Tomasz Werner z Braniewa, św. Bernard Claravalleński SOC, *Mariale* wydane w 1493 roku, Henryk de Frimaria OSA, ps. Bonawentura, Robert Caracciolo OFM, Henryk Herpf (?) OFM, Jan de Bromyard OP, Leonard z Udine OP, Meffreth, Jan Nider OP,

⁶³ SPA I: s. 91—95; II: s. 96; III: s. 288 295 296 304 307 308 311—313 315 316; IV: s. 318 323 325 328—330 335 336 338—340.

⁶⁴ SPA I: s. 92 n 97; II: s. 96; III: s. 288 308—310 313 314; IV: s. 318 325 326 331 335 337.

⁶⁵ Autor „listu” ps. Hieronima, domniemany Paschazjusz Radbert, zaczerpnął je z kazania Ambrożego Autperta (Ps. Augustini sermo 203, Migne PL 39, 2129—2134. Por.: Ripberger jw. s. 34.

⁶⁶ SPA II: s. 97—99 102; IV: s. 317 328.

Corona BMW wydana w 1485 roku, Piotr de Palude OP, Piotr Burgeński OFM, Mikołaj z Błonia, wreszcie autor kazania w kamińskim kodeksie Marcelleta.⁶⁷

Jeszcze powszechniej wyrażano w kazaniach prawdę o wyniesieniu Maryi i wyjątkowej chwale w niebie.⁶⁸ Wiele kodeksów łączyło tę prawdę z godnością królewską Maryi,⁶⁹ niektóre z pośrednictwem łask.⁷⁰

*

* *

Zasada *Lex orandi—lex credendi* wyrażająca genetyczną zależność liturgii od dogmatu i poznawczą zależność dogmatu od liturgii⁷¹ pasjonuje teologów w odniesieniu do Wniebowzięcia Maryi. Przed definicją dogmatu odzywały się głosy negatywne, odmawiające waloru dowodowego liturgii asumpcjonistycznej w całości,⁷² lub w niektórych częściach,⁷³ bądź też odrzucające zastosowanie samej zasady do tego święta.⁷⁴ Zasadniczą trudność stanowił niezdecydowany charakter większości tekstów liturgicznych oraz rozpowszechnienie czytań brewiarzowych z *listu* ps. Hieronima.

Profesor z Tybingi, J. R. Geiselman, dokonał zwrotu i wytyczył nowe kierunki badań.⁷⁵ Zwrócił mianowicie uwagę na czytanie brewiarzowe z *kazania* ps. Augustyna w brewiarzach krzyżackich drukowanych, a nadto stwierdził, iż lekcje ps. Hieronima nie we wszystkich kodeksach zawierały fragmenty wątpliwe. Tym samym na dostępnym dla siebie materiale źródłowym wykazał różnicowanie treści liturgicznej święta Wniebowzięcia Maryi, od obojętności, poprzez zawieszenie sądu, do otwartej nauki o wniebowzięciu ciała. — Niniejsze studium stanowi rozszerzenie badań o nowy teren: diecezji kamińskiej, wrocławskiej, pomezańskiej, cheł-

⁶⁷ SPA I: s. 92—93 95—97 99—100; II: s. 95 n 105—110; III: s. 287—291 294—297 299—301 304—310 312 314 316; IV: s. 317 320—324 326—335 337.

⁶⁸ SPA I: s. 87 88; II: s. 94 99—102 104—110; III: s. 290 293—295 299 301 302 307—311 313—316; IV: s. 319—322 324—329 331 332 335—340.

⁶⁹ SPA I: s. 100; II: s. 99—101 105 107—110; III: s. 289 292 297 299 302—305 310 311 313; IV: s. 320—322 326 335 336.

⁷⁰ SPA II: s. 108; III: s. 313 316; IV: s. 320 326 330 332 336.

⁷¹ Polskie opracowanie zagadnienia: L. A. Krupa OMF: Kult Serca Maryi. Studium dogmatyczne. Lublin 1948 s. 5—23; E. Florkowski: Liturgia i dogmat. *Ruch Biblijny i Liturgiczny* 5 (1952) 240—246; J. Buxakowski: NMP w liturgii. W: Gratia Plena. Studia teologiczne o Bogurodzicy. Red.: B. Przybylski OP: Poznań [1965] s. 80—92.

⁷² E. Florkowski: Sprawa Wniebowzięcia NMP a sprawa dogmatu mariologicznego. *Ruch Biblijny i Liturgiczny* 1 (1948) 229—235.

⁷³ G. Wellstein SOC: Die Einstellung der alten Cistercienser zum Geheimnis der leiblichen Aufnahme Mariens in den Himmel. *Cistercienser Chronik* 55 (1948) 193—211.

⁷⁴ B. Altaner: Zur Frage der Definibilitaet der Assumptio BMV. *Theologische Revue* 46 (1950) 9.

⁷⁵ J. R. Geiselman: Die betende Kirche, jw. 356—380.

mińskiej, warmińskiej i sambijskiej, a także uzupełnienie badań przez wciągnięcie komentarza kaznodziejskiego.

W wyniku studiów otrzymujemy obraz następujący. W liturgi wniebowzięcia przez cały wiek XV we wszystkich diecezjach pomorskich przeważały formy ogólnikowe, nie rozstrzygające czy Maryja została z duszą i z ciałem, czy co do duszy tylko pozbawionej ciała wniebowzięta.

Lekcje *Cogitis me* ps. Hieronima czytane były zarówno na Warmii, jak w liturgii krzyżackiej oraz diecezjalnej wrocławskiej i kamieńskiej. Lecz na osiem przekazów tylko trzy, czyli mniej niż połowa, zawierały słowo wątpliwe: brewiarz warmiński, jeden spośród czterech wrocławskich i brewiarz kamieński. Pozostałe pięć słów te pominęły. — Wpływ dodatni ps. Hieronima zaznaczył się w zupełnym niemal oczyszczeniu liturgii z elementów apokryficznych.

Liturgia diecezji warmińskiej, oraz liturgia krzyżacka obowiązująca w diecezjach: chełmińskiej, pomezkańskiej i sambijskiej, miały czytania o wniebowzięciu Maryi, zaczerpnięte bądź bezpośrednio z *kazania* ps. Augustyna (BT₂ BW), bądź poprzez *Złotą Legendę*, z nieznaczną przymieszką elementu apokryficznego w kwestiach drugorzędnych (BT₁).

Biorąc więc pod uwagę samą tylko liturgię stwierdzić możemy wyraźną wiarę w cielesne wniebowzięcie w diecezjach wschodnich: chełmińskiej, pomezkańskiej i sambijskiej (dzięki liturgii Zakonu NMP) oraz warmińskiej, chociaż tu występuje pewne niezdecydowanie, bo czytano jednocześnie wątpliwe ps. Hieronima i dowody ps. Augustyna. W diecezjach wrocławskiej i kamieńskiej przeważały sformułowania ogólne, z przymieszką wątplenia ps. Hieronimowego.

Pojmowanie przedmiotu święta wniebowzięcia w dwu ostatnich diecezjach naświetlają kaznodziejskie komentarze modlitwy *Veneranda* wówczas w Gdańsku, Pucku i Kamieniu Pomorskim posiadane, świadczące o nieskażoności, zmartwychwstaniu i wniebowzięciu również ciała Maryi.

Po całym terenie od Rugii po Sambie więcej niż połowa wykorzystywanych zbiorów kazań pozytywnie dowodziła, że Maryja z duszą i z ciałem do nieba wzięta została. Część tych kazań przytaczała wprawdzie legendy o *przejściu*, lecz nie w charakterze dowodu, a raczej gwoli ilustracji, ze względu na ich niezaprzeczone walory literackie i artystyczne.

To pozwala nam umocnić tezę o prawdziwej wierze w cielesne wniebowzięcie Maryi na Pomorzu Wschodnim, oraz wysunąć wniosek, że na Pomorzu Gdańskim i Zachodnim w tym samym duchu większość wniebowzięcie czciła i pojmowała.

Natężenie tej wiary określają niektóre kazania. O „pobożnej wierze” mówili prócz Jakuba de Voragine OP, Piotr de Palude OP, św. Wincenty Ferreriusz OP i autor kazania z kamieńskiego kodeksu Marcelleta.⁷⁶ Po-

⁷⁶ SPA I: s. 92; II: s. 96; III: s. 288; IV: s. 317 324 330 338.

dobnie Meffreth nazywał przekonanie o cielesnym wniebowzięciu pobożnym i powszechnym wśród doktorów.⁷⁷ Robert Caracciolo rezerwował „pobożną wiarę” dla apokryfów, natomiast prawdę o cielesnym wniebowzięciu, teologicznie uzasadnioną, otaczał „mocną wiarą”.⁷⁸ *Corona BMV* bez ogródek kwalifikowała cielesne wniebowzięcie jako „prawdziwą wiarę.”⁷⁹

Taką oto wiarę w dogmat cielesnego wniebowzięcia: opartą na solidnych teologicznych argumentach, niezależną od ilustracji apokryficznych, nieskażoną wątpieniem, lecz „pobożną”, ku „mocnej” zdążającą, „prawdziwą”, ukazują źródła liturgiczne i homiletyczne pomorskie wieku XV. To właśnie stadium rozwoju dogmatu pozwoliła uchwycić zasada *Lex orandi — lex credendi*.

SUMMARIUM

III. ASSUMPTIO BMV IN SERMONARIIS BIBLIOTHECAE CONVENTUS
GEDANENSIS OFM MEDII Aevi

Conventus Gedanensis Ordinis Fratrum Minorum anno 1419 fundatus magnam bibliothecam saeculo XV durante collegit. In libris, qui hucusque in Bibliotheca Municipali Gedaniae exstant, quindecim sunt opera homiletica, sermones continentia, nempe: Henricus de Frimaria: Sermones de sanctis, manuscriptum XV saeculi; Bernardinus Senensis s.: Sermones de evangelio aeterno, Basel [ca 1490—1495]; ps. Bonaventura: Sermones de tempore et de sanctis. Zwolle 1479;; Caracciolus Robertus: Sermones de laudibus sanctorum. Speyer 1490; Guillelmus Parisiensis: Postilla super epistolas et evangelia. [Strassburg ca 1482]; Henricus de Herpf: Sermones de tempore et de sanctis, Speyer [post 17 I 1484]; Jacobus de Voragine: Legenda aurea. Ulm [ca 1476]; Joannes de Bromyard: Summa praedicatorum. Nuernberg 1485; Joannes Vercellensis: Sermones Vademecum. [Strassburg, ca 1488—1493]; Leo I Papa s.: Sermones [s. l. 147...]; Leonardus de Utino: Sermones aurei de sanctis. Koeln 1473; Meffreth: Sermones de tempore et de sanctis. (Basel ca 1486); Michael de Hungaria: Sermones praedicabiles per totum annum. Strassburg 1490; Nider Joannes: Sermones aurei de tempore et de sanctis cum quadragesimali. Koeln 1480; Petrus de Alliaco: Tractatus et sermones. [Bruxelles ca 1484]. Enumerati libri maximi sunt momenti pro cognitione ideae assumptionisticae saeculo XV in conventu gedanensi apparanda. Tria tamen, de assumptione Mariae prorsus silentia, omittuntur (s. Leonis Pape, Michealis de Hungaria et Petri de Alliaco), duo sequentia iam aliunde nota sunt (Guillelmi Parisiensis et Jacobi de Voragine, cf. *Studia Pomoraniae Assumptionistica I*), quorum alterum tantum clare corpoream Mariae assumptionem docet Reliqua decem opera sedulo ad trutinam revocata ostendunt septies (exceptis: s. Bernardino, H. Herpf et J. Vercellensi) clarissimam doctrinam de corporea Mariae assumptione, minime apocryphis innixam sed potius argumentis theologicis in veritate reve-

⁷⁷ SPA III: s. 318.⁷⁸ SPA III: s. 295—297.⁷⁹ SPA IV: s. 321 322 329.

lata radicatis fundatam. Quattuor auctores (ps. Bonaventura, R. Caracciolus, Mefrethet et J. Nider) expresse mortem Mariae commemorant, omnes autem concordant in exaltatione et glorificatione Mariae in caelo asserenda.

IV. ASSUMPTIO BMV IN SERMONARIIS BIBLIOTHECARUM MEDII Aevi ECCLESIARUM GEDANENSIVM ET CAMINENSIVM

In Bibliotheca Municipali Gedanensi exstant sequentes codices, qui librariae Sanctae Mariae Virginis, nec ulli privato possessori erant: Sermones de Sanctis manuscripti circa 1420 annum; Corona B.M.V. [Strassburg ca 1485]; Guillelmus Parisiensis: Postilla super epistolas et evangelia. [S.l.n.a. 1480]; Homiliarius doctorum a Paulo Diacono collectus. Speyer 1482; Hugo de s. Caro: Postilla super evangelia. Basel 1482; Jacobus de Voragine; Legenda aurea. Strassburg 1492; Leonardus de Utino: Sermones aurei de sanctis. Nuernberg 1478; Petrus de Palude: Sermones Thesauri novi de sanctis. Strassburg 1483.

In eadem municipali libraria gedanensi asservantur etiam infrascripti codices prius ecclesiae S. Petri et Pauli proprii: Bernardinus Senensis s.: Sermones de evangelio aeterno. [Basel ca 1489]; Henricus de Herpf: Sermones de tempore et de sanctis. Speyer [post 17 I 1484]; Homiliarius Doctorum a Paulo Diacono collectus. Koeln [ca 1478]; Hugo de Prato Florido: Sermones de sanctis. Heidelberg 1485.

Horum duodecim librorum uno tantum deest sermo de Assumptione (Hugonis a S. Caro), octo ceteri iam alibi examinati sunt, tres tantum hic scrutantur seditate. Undecim isti codices continent doctrinam de Mariae in caelo exaltatione, quatuor tantum aperte corpoream assumptionem profitentur (Corona BMV, Paludanus, Thesaurus novus, Sermones aurei). Duobus codicibus eiusdem operis (Homiliarius Pauli Diaconi) assumptio corporea Mariae in dubium vertitur.

Reliquiae bibliothecarum camminensium, nunc in Bibliotheca Palatinatus Szczeцинensis, in quinque libris offerunt sermones assumptionisticos: Guilelmi Marcelleti Liber Elogii s. XIV manuscriptus; Fratris Petri Petri Burgensis O.F.M. Sermones arboris s. XIV/XV manuscripti; Corona BMV [Strassburg ca 1485]; Nicolaus de Błonie: Sermones de tempore et de sanctis. Strassburg 1491—1495; Vincentius Ferrerius s.: Sermones de Sanctis. Nuernberg 1492.

Omnes sermones de Assumptione Mariae in supranominatis quinque codicibus, aperte profitentur fidem corporeae assumptionis. Omnes pariter disserebant de morte et exaltatione Mariae. Dubietatis vestigia circa aeternam corporis Mariae sortem omnino desunt.

V. DOGMA ASSUMPTIONIS BMV IN DIOECESIBUS POMORANIAE IUXTA LIBROS LITURGICOS MEDII Aevi

Inter dioeceses Pomoraniae numerantur ecclesiae: Caminensis, Wladislaviensis, Culmensis, Pomesaniensis, Warmiense et Sambiensis, quarum tres adhuc existunt. Quarum libri liturgici medio aevo conscripti vel impressi in aliquot librariis deprehenduntur. In Bibliotheca Academiae Scientiarum Polonorum — Gdańsk: duo Brevariaria dominorum teutonicorum (manuscriptum saeculi XV et impressum Nürnberg 1492), Cationale (ms XV s.), Diurnale Warmiense (Strassburg ca 1490), duo Missalia dominorum teutonicorum (ms XV s. et Nürnberg 1499). In Archivo Dioe-

cesano Warmiensi — Olsztyn: Breviarium Warmiense (Nürnberg 1494), Missale Warmiense (Strassburg 1497). In Bibliotheca Seminarii Dioecesei — Pelplin: Antiphonale cisterciense (ms. XV s.), Antiphonale praemonstratense (ms. XV s.), duo Gradualia cisterciensia (ms. XV s.), Graduale „regium” (ms. XV/XVI s.). In Bibliotheca Palatinatus et Municipii Szczecin: tria Missalia Caminensia (mss. XIV et XV s. necnon Nürnberg 1506). In Bibliotheca Seminarii Dioecesei — Włocławek: quattuor Breviaria Wladislaviensia (mss. XV s.). Apud R. D. Stanislaum Zdanowicz — Olsztyn: Breviarium Caminense (Leipzig 1505).

Maxima pars formularum liturgicarum de assumptione Mariae generice tantum loquebatur, absque distincta corporis et animae mentione. In breviario dominorum teutonicorum et Warmiensi typis excussis legebantur lectiones de „Sermonem” ps. Augustini in favorem corporeae assumptionis. Quam ideam etiam breviarium teutonicorum manuscriptum repraesentabat. Lectiones „Cogitis me” ps. Hieronymi ab octo breviariis usurpabantur, sed in tribus tantum (Caminensi, uno Wladislaviensium et Warmiensi) legebantur verba dubitativa.

Sermones, quibus tunc temporis praedicatores festo Assumptionis Mariae in dioecesebus Pomoraniae utebantur obiectum eiusdem illustrantes, plus quam pro dimidia parte corporeae assumptioni Mariae favebant, solidis argumentis theologice innixi, apocryphos tantummodo illustrationis gratia adducentes.

* Ex quo sequitur, vigore adagii: „Lex orandi — lex credendi” fidem corporeae assumptionis saeculo XV in Pomorania pro maiori parte claram et distinctam fuisse, minime dubio affectam, sed neque apocryphis nimis indulgentem. Cuius intensitas praedicabatur attingere: „piam fidem”, vel etiam „veram fidem” aut „firmam fidem”.